

*Obča zgodovina
zgodnjega novega veka*
Zapisk.

Kazalo

1.ZNAČILNOSTI IN DATIRANJE ZGODNJEGA NOVEGA VEKA.....	4
2.OKREVANJE EVROPE PO KRIZI 14. STOLETJA.....	8
2.1MIRNA EVROPA V 2. POLOVICI 15. STOLETJA.....	8
2.2DEMOGRAFSKA OBNOVA IN REKONSTRUKCIJA PODEŽELJA.....	8
2.3OBNOVA IN POSPEŠEK AGRARNE PRODUKCIJE.....	9
2.4GOSPODARSTVO IN OBRT.....	12
2.5STRUKTURA ZAPOSLENIH V OBRTI.....	14
2.6TRGOVINA.....	15
2.6.1Sredozemski prostor.....	15
2.6.2Baltik.....	16
3.VPRAŠANJE KUGE V EVROPI.....	17
4.ZGODNJA NOVOVEŠKA DRŽAVA.....	19
4.1PLEMSTVO.....	20
4.2STANOVI.....	21
4.2.1Plemstvo.....	21
4.2.2Cerkev.....	22
4.3KREPITEV MONARHOVE OBLASTI.....	22
4.3.1Formiranje rednih dohodkov.....	23
4.3.2Oblikovanje in monopolizacija nasilja.....	23
4.4SODSTVO.....	24
4.5POLICIJA.....	25
4.6MESTA.....	25
4.7SODNA TORTURA.....	25
4.8KAZNI.....	26
4.GOSPODARSTVO V EVROPI V 16. STOLETJU.....	28
4.1STARE POTEZE.....	28
4.2NOVE POTEZE.....	28
4.3GOSPODARSKA RAST.....	29
4.4TEMELJNI DEJAVNIKI GOSPODARSKE RASTI V DOLGEM 16. STOLETJU.....	29
4.4.1Demografska rast.....	29
4.4.2Sprememba v okusu.....	30
4.4.3Država.....	30
4.4.4Novi trgi.....	30
4.4.5Psihološki dejavniki.....	31
4.5NOVA SREDSTVA, KI SO VPLIVALA NA GOSPODARSKO RAST.....	31
4.5.1Finančna sredstva.....	31
4.5.2Nove tehnike.....	31
4.5.3Akcija države.....	31
5.DEMOGRAFSKI RAZVOJ V EVROPI V OBDOBJU ZGODNJEGA NOVEGA VEKA.....	33
5.1DEJAVNIKI PRISILE.....	33
5.2DEJAVNIKI IZBIRE.....	34
5.3DEMOGRAFSKE SPREMEMBE V 16. STOLETJU.....	34
5.4DEMOGRAFSKI RAZVOJ V 17. STOLETJU.....	35

5.5	RAZPOREDITEV PREBIVALSTVA.....	36
5.6	ŽITNA PRODUKCIJA V EVROPI.....	37
6.	REFORMACIJA.....	39
6.1	VZROKI, MOTIVI, POGOJI.....	39
6.2	MARTIN LUTHER IN NJEGOV NAUK.....	44
6.3	SPREJEM REFORMACIJE PRI POSAMEZNIH SOCIALNIH SKUPINAH.....	51
6.3.1	Plemstvo.....	51
6.3.2	Mesta.....	52
6.3.3	Reformacija na podeželju.....	53
6.4	DEŽELNO-KNEŽJA REFORMACIJA.....	55
6.4.1	Motivi za deželno-knežjo reformacijo.....	55
6.4.2	Prizadevanja za uveljavitev protestantizma.....	55
6.4.3	Knežja vojna in augsburški verski mir.....	57
6.5	POSLEDICE AUGSBURŠKEGA VERSKEGA MIRU.....	58
7.	GEOGRAFSKA ODKRITJA EVROPEJCEV.....	62
7.1	VZROKI IN MOTIVI ZA GEOGRAFSKA ODKRITJA.....	63
7.1.1	Ekonomski motivi.....	63
7.1.2	Religiozni vzroki.....	63
7.1.3	Psihološki motivi.....	64
7.2	POGOJI ZA GEOGRAFSKA ODKRITJA.....	64
7.2.1	Tehnična sredstva.....	64
7.3	ODKRITJA PORTUGALCEV.....	65
7.3.1	Začetki plutja okoli Afrike.....	65
7.3.2	Odkritja po smrti Henrika Pomorščaka.....	66
7.3.3	Odkrivanje poti v Indijo in pogodba v Tordesillasu 1494.....	67
7.4	KOLONIZACIJA ŠPANCEV.....	69
7.4.1	Španija v Kolumbovem času (druga polovica 15. in začetek 16. stoletja).....	69
7.4.2	Krištof Kolumb in njegova potovanja.....	72
7.4.3	Oblikovanje španskega kolonialnega imperija po Kolumbu.....	75
7.4.4	Ureditev Španskega kolonialnega imperija.....	75

1. ZNAČILNOSTI IN DATIRANJE ZGODNJEGA NOVEGA VEKA

Pri poimenovanju »zgodnji novi vek« gre za PERIODIZACIJO, ki nam na eni strani omogoča, da zgodovino razdelimo na dele, po drugi strani pa se pojavi problem po kakšnih kriterijih mi določamo značilnosti posameznega obdobja. Ta periodizacija izvira že od samih humanistov, ki so se hoteli ločiti od srednjega veka. Prvi, ki je vpeljal ta koncept, je bil že Petrarca v 14. stoletju.

To periodizacijo je kasneje (l. 1453) uveljavil FLAVIO BIONDO. L. 1453 je datum padca Bizanca – to je prikladen datum za konec srednjega veka. Potem pa so tu še drugi datumi – npr. 1492 (odkritje Amerike) ali pa 1517 (95 Luthrovih tez, velja predvsem za nemški prostor).

Ta periodizacija, ki deli zgodovino na stari, srenji in novi vek pa se potem uveljavi šele s CELLARIUSOM – nemškim profesorjem. Humanisti na ta način niso še delili človeške zgodovine, ampak oni to gledajo predvsem v okviru filologije – glede na razvoj jezika. Na človeško zgodovino to prenese šele Cellarius.

Poleg te periodizacije se pojavljajo tudi drugi načini – nastajajo npr. teorije, ki se naslanjajo na antične ciklične teorije ipd. Kljub temu pa prevlada ta tridelna shema, ki se potem v 19. stoletju definitivno uveljavi.

Že nekateri humanisti so ugotavljali, da se svet vrti vedno hitreje – ugotavljajo, daje v njihovem obdobju zopet prišlo do razcveta literature in kulture nasploh. Ob koncu tega obdobja pa je Immanuel Kant zopet zelo optimistično ocenil to obdobje zgodnjega novega veka – oni so torej že sami videli razliko s prejšnjim obdobjem.

V zgodnjem novem veku imamo celo vrsto elementov, ki jim lahko pripišemo modernost. Teh elementov l. 1450 npr. še ni, okoli l. 1800 pa so že močno prisotni – gre torej za to, da je v tem obdobju gotovo prišlo do velikih sprememb. Imamo pa zopet tudi stvari, ki ostanejo še od prej in se ne spreminjajo – bistveno je torej prepletanje STATIČNEGA IN DINAMIČNEGA.

STATIČNI ELEMENTI:

- Večina ljudi v tem času še vedno živi od kmetijstva – to je tipična predindustrijska družba, kjer je temeljna PRODUKCIJA AGRARNA.
- Tipična družben struktura je še vedno STANOVSKA – to ne pomeni, da v družbeni strukturi ni prehodnosti, ampak da je vzpon razmeroma težek.
- Demografskemu vzorcu iz tega časa rečemo PREDTRANZICIJSKI DEMOGRAFSKI VZOREC – gre za to, da imamo v tem obdobju še vedno velike lakote, da je agrarna produkcija majhna in je hrana torej težko dostopna, kar preprečuje nek velik demografski vzpon.
- Vloga vere je še vedno izjemno velika, sekularizacija se začenja izjemno počasi. Ni pa krščanski kozmos več tako enoten.
- Politična oblast je v rokah zelo zelo majhnega kroga ljudi.

DINAMIČNI ELEMENTI:

- Zgodnji kapitalizem z blagovno-denarno produkcijo, ki prodira tudi na podeželje.

- Protoindustrializacija – gre predvsem za založništvo.
- TISK: z iznajdbo tiska s premičnimi črkami je nastala ena medijska revolucija, ki ji ni enake od iznajdbe pisave naprej – vprašanje je tudi, če je računalniška revolucija bolj pomembna. Tu je zelo pomembna MULTIPLIKACIJSKA FUNKCIJA.
- Nastanek nove, širše JAVNOSTI, kar je tudi posledica tiska.
- ZNANSTVENA REVOLUCIJA: razvije se znanost, kot jo poznamo še danes.
- Zgodnja moderna država začneja dobivati oblike, kot jih potem pozna sodobna država še danes: država prevzame v svoje roke vojsko, sodstvo, finance, bolj definiran je tudi državni teritorij, država pa svoje funkcije začneja vršiti z uradniškim aparatom, ki postane bistveno bolj gost kot v srednjem veku.
- EKSPANZIJA EVROPE: Evropa že dominira svetu in ga tehnološko daleč prekaša.
- Nastanejo prvi SISTEMI MEDDRŽAVNIH ODNOSOV in v teh sistemih se začne uveljavljati ravnotežje.

Vsi ti procesi so med seboj povezani in to, kar se nam zdi znanega, ne sme zasenčiti tistega, kar nam je tujega. To, kar se nam zdi nenavadno, srednjeveško, kar se nam zdi tuje, to je sestavni del novega veka.

Kar se tiče **DATIRANJA** zgodnjega novega veka, je konec razmeroma jasen – tu sta vsaj dva jasna elementa, in sicer **FRANCOSKA REVOLUCIJA** in pa **INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**.

Večji problem je, kdaj se to obdobje začne. Nekako se je zlasti v nemški historiografiji uveljavilo pravilo, daje to leto 1500. Ampak potem imamo stvari, ki se začnejo že prej (npr. humanizem že v 14. stoletju). Tako da bi bilo morda to pametno prestaviti malo nazaj – vsaj nekje do leta 1450. Pri začetku zato raje kot o letnici govorimo o obdobju in rečemo, da začetek zgodnjega novega veka sega nekako v obdobje od 1450 do 1500. Nekaj dogodkov, po katerih je začetek bolj smiselno locirati v drugo polovico 15. stoletja:

- Evropa po l. 1460 definitivno okreva po veliki srednjeveški krizi.
- Imamo sistematično odkrivanje novih pomorskih poti (prej je bilo, a ne sistematično).
- Imamo oblikovanje in utrjevanje zgodnje novoveške države.
- To je že čas tiska.

So pa seveda tudi argumenti proti – nekateri zgodovinarji zagovarjajo, daje zgodovina Evrope od l. 1300 pa do 1800 enotna, saj imamo namreč značilnosti, ki veljajo za celotno to obdobje (centralizacija, humanizem, razkol cerkve je že od 13. stoletja ipd.) – to obdobje imenujemo **STARA EVROPA** (»ALTE EVROPA«).

Ta delitev, znotraj katere smo zamejili tudi obdobje zgodnjega novega veka, pa velja samo za Evropski prostor. Vendarle pa imamo tu tudi evropsko ekspanzijo, ki pokaže največje rezultate v letih 1492 in l. 1498. Oba datuma lahko veljata za začetek evropske ekspanzije.

Evropa l. 1800 že dominira nad svetom, l. 1500 pa je glavno vozlišče indijski ocean, ne pa Sredozemlje, Evropa je le nek periferni del evrazijskega kontinenta, nima kaj ponuditi, vse uvažajo. Začetek novega veka, ki ga opredeljujemo z geografskimi odkritji, pa imanek smisel prelomnice tudi za ostali svet, čeprav je tam zgodovina potekala drugače. A Evropejci sedaj dobijo vpliv v svetu. V tem času so npr. tudi Kitajci imeli ekspedicije – prišli so do Indije z veliko večjimi ladjami kot Evropejci (celo 120 metrov dolge, 50 metrov široke). A Kitajci se umaknejo in odstopijo od teh odkritij še preden uspe Evropejcem obpluti Afriko, že leta 1435.

Sicer pa za ta svet (vzhodni) evropska ekspanzija nima takoj nekih velikih in šokantnih posledic, tu je šla stvar bolj postopoma. V južni Ameriki pa je slika drugačna – tam imamo takoj neke velike spremembe – če pogledamo l. 1500 in l. 1550, potem je tu precej razlike.

Te meje, kdaj se začne in konča zgodnji novi vek, so precej široke. Lociranje začetka v obdobje med 1450 in 1550 je precej sprejemljivo in logično, tudi tu pa imamo razlike med posameznimi področji:

- angleška zgodovina: 1485 (nastop nove dinastije),
- nemška zgodovina: 1493 (nastop Maksimiljana), 1517 (Luther), 1519,
- vzhodnonemška zgodovina (marksizem): 1476 (nastop nekega pastirja, ki je začel z nekim revoltom),
- Francozi in Italijani: 1494 (pohod Francozov v Italijo),
- Slovenci: okrog l. 1500 – mi še nimamo neke posebne letnice, 1500 je morda primerna zato, ker takrat Habsburžani dobijo tudi Goriško.

Znotraj tega zgodnjega novega veka se potem tudi pojavljajo razmejitve, in sicer na podlagi različnih kriterijev:

GOSPODARSKI KRITERIJ:

- Tu govorimo najprej o DOLGEM 16. STOLETJU (1460 – 1620) – to se pokriva z obdobjem gospodarske in demografske rasti.
- Po letu 1620 se začenja ta razvoj spet nižati in govorimo o KRIZI 17. STOLETJA, ki pa zopet traja nekako do l. 1720, 1740. Potem pa imamo zopet vzpon, ki se zaključuje v francoski revoluciji.

VERSKI KRITERIJ:

- Obdobje pred 1517 se tu pušča ob strani, to je t. i. predkonfesionalno obdobje.
- Temu prvemu obdobju sledi KONFESIONALNO OBDOBJE, ko se poleg katoliške cerkve oblikujejo še KONFESIJE: najmanj dve veroizpovedi, ki dobijo tudi svoji državni cerkvi: npr. v Nemčiji in Švici se potem že kmalu oblikujejo deželne cerkve, v Angliji je stvar nekoliko milejša.
- Obdobje protireformacije.

Glede na **POLITIČNI KRITERIJ** lahko govorimo o obdobju ABSOLUTIZMA.

KULTURNI KRITERIJ:

- Obdobje humanizma in renesanse: tu je že težava, ker je humanizem malo starejši, pojavi se že v 14. stoletju.
- Obdobje baroka.
- Obdobje klasicizma.

Nekateri pojmi, nekatere značilnosti tu gotovo prehitevajo – npr. že omenjeni humanizem. Ta meja torej ni ravna, ampak je vijugasta – o nekih stvareh lahko govorimo že v 14. stoletju, o nekaterih pa šele v 16. stoletju.

2. OKREVANJE EVROPE PO KRIZI 14. STOLETJA

Evropa v drugi polovici 15. stoletja zaceli tiste rane, ki so ji bile prizadejane sredi 14. stoletja, začele pa so se kazati že prej. Tisto, kar je bistveno za to Evropo, je okrevanje, ki se kaže v tem, da:

- je Evropa v 2. polovici 15. stoletja bolj mirna,
- imamo demografsko obnovo in rekonstrukcijo podeželja,
- pride do obnove in pospeška agrarne produkcije,
- je dinamika trgovanja precej večja.

Ta začetek rasti je zlasti gospodarski in demografski.

2.1 Mirna Evropa v 2. polovici 15. stoletja

Ta mir je razmeroma pomemben, saj vojne namreč vedno pomenijo neko nesigurnost.

V drugi polovici 15. stoletja se konča STOLETNA VOJNA, ki je zelo vplivala predvsem na podeželje. Tu je najbolj nastradala severna Francija, ki je bila kmetijsko najbolj razvita – od tu so izšli vsi srednjeveški kmetijski izumi (plug, komat ...).

Nek podaljšek te vojne je potem v Angliji vojna MED DVEMA ROŽAMA – gre za to, da se vitezi vrnejo iz Francije in sedaj pride do spopada za oblast, ki se konča l. 1485, ko zavlada nova dinastija.

V Italiji imamo v 14. stoletju in še v prvi polovici 15. stoletja boj med Genovo in Benetkami za obvladovanje Sredozemlja. Tu zmagajo Benetke, ki potem obvladujejo celotno vzhodno Sredozemlje in s tem tudi vso trgovino z luksuznim blagom. Genova se deloma preusmeri na zahod, deloma pa v druge gospodarske panoge.

Benetke se v tem času tudi širijo – tudi na drugo stran Jadrana, kjer od Ogrske kupijo Dalmacijo (ta za Ogrsko ni več zanimiva) in s tem širjenjem postanejo tudi pomembna kopenska sila.

Sicer pa imamo v Italiji vse mogoče konflikte med italijanskimi državami. Tudi to se konča, in sicer l. 1545 z mirom v LODIJU. Italija je tako v 2. polovici 15. stoletja mirna – vse do vdora Francozov.

Do pomiritve pride tudi v vzhodni Evropi, kjer imamo do takrat boje med Poljaki in nemškimi viteškimi redom.

Evropa torej najde nek mir, seveda pa je še vedno konflikt v Srednji Evropi in na Balkanu.

2.2 Demografska obnova in rekonstrukcija podeželja

A kljub temu imamo v Evropi relativni mir in ta večja varnost omogoča, da se tisto, kar se dogaja na ravni demografije začne realizirati. Na ravni demografije imamo prej velike kuge (najhujša l. 1347/48), v 2. polovici 15. stoletja pa se kuga malo pritaji, tako da se v tem času začne REPOPULACIJA, REKONSTRUKCIJA PODEŽELJA in GOSPODARSKI RAZVOJ.

V 2. polovici 14. stoletja je tako prišlo celo do tega, da je mortaliteta preseгла nataliteto. V tem času se to nekoliko popravi, saj se nataliteta dvigne na 40 promilov,

mortaliteta pa pade na 35 promilov. To pomeni, da je tu že nek naravni prirastek in prebivalstvo si počasi opomore. Zopet se začneta vzpostavljati tisto stanje, kot ga ima Evropa okrog l. 1300, ko imamo 70 milijonov ljudi. Na začetku 15. stoletja je od tega ostalo samo še 45 milijonov – izgube zaradi kuge so torej katastrofalne.

REKONSTRUKCIJA PODEŽELJA pomeni, da se na podeželju počasi zopet vzpostavlja neka stara mreža vasi. V 2. polovici 14. stoletja se namreč dogaja, krčenje naseljitvenega prostora – imamo zopet pogostitev (gozd zarase ta območja, ki so bila prej naseljena) in zamočvirjenje. Področja, ki so bila l. 1300 obdelana, so l. 1400 opuščena. Ker je manj ljudi, je več prostora in ljudje se umikajo iz slabše rodovitnih področij na bolj rodovitna, tako da tista manj rodovitna področja porase gozd. Tudi področij, kjer so prej že izsušili močvirje, sedaj niso izsuševali več, saj ne potrebujejo zemlje, ker ni več toliko ljudi. Vse to sedaj torej začne propadati.

Ko se razširi močvirje, pridejo tudi komarji ipd. in prebivalstvo se seli na višja področja, v dolino hodijo eventualno samo obdelovati zemljo. Tako okrog l. 1400 v Evropi opuščena območja niso redkost.

Po letu 1450 se začne obraten proces, Evropa se zopet začne širiti, ekspandirati – gre za notranjo ekspanzijo. Začnejo se migracije – Bretonci npr. gredo na jug, pa Italijani v Francijo ipd.

Na drugi strani pa rase tudi mestno prebivalstvo.

2.3 Obnova in pospešek agrarne produkcije

Evropsko podeželje v tem času najde tudi celo vrsto novih rešitev. Po eni strani ostaja precej elementov še iz srednjega veka, hkrati pa se začneta odkrivati cela vrsta novih elementov, ki jih srednji vek ne pozna oz. jih pozna samo kot marginalne elemente. To se kaže tudi v specializaciji in diverzifikaciji kmetijske proizvodnje. To pomeni, da se posamezna področja specializirajo za določeno kmetijsko proizvodnjo. Zelo pomembno npr. postane vrtnarstvo – zlasti na področjih, ki so blizu mest.

Posamezna področja se celo specializirajo za določene produkte:

- Okolica Weimarja je npr. znana po čebuli.
- Francija (dolina Alvare) in Porenje sta znana po vinu.
- Interesanten postane tudi hmelj – pivo je namreč en glavnih PREHRAMBENIH artiklov. Že prej ugotovijo, kako konservirati pivo, da se ne pokvari – tako ga lahko tudi prevažajo na dolge razdalje.
- Potem imamo še specializacijo v industrijske rastline: lan, konoplja, rastline za barvila ...

Rastline, ki so prej običajne (žitarice ...) se umaknejo tem trem vrstam. To je posledica populacijskega padca – ni treba več gojiti toliko žita. Ko je populacijski pritisk, se potem kmetijstvo po celi Evropi zopet preusmerja v gojenje žita.

Ker je malo ljudi, je malo tudi delovne sile, tako so mezde visoke in ljudje lahko kupujejo.

Tudi živinoreja se specializira:

- v pridelovanje mesa (svinje, govedo ...),
- del živalske proizvodnje je namenjen tudi industriji (kože, volna ...),
- del je namenjen tudi mlečnim izdelkom.

Sredina 15. stoletja je končno tudi obdobje, ko je bil standard zelo visok – ljudje nikoli ne pojedjo toliko mesa, kot ga pojedjo takrat – vse do 19. stoletja.

AGRARNE PRAKSE so razmeroma kompleksne, razdelitev zemlje pa je še vedno precej enaka kot v srednjem veku. Prvi del zemlje je ALODIALNA POSEST – ljudje so lastniki in delajo z zemljo, kar hočejo. Te zemlje je zelo malo. Velika večina zemlje je v lasti ZEMLJIŠKIH GOSPODOV in za to zemljo zemljiški gospod dobiva rento – od visokega srednjega veka dalje je to FEVDALNA RENTA v denarju – zaradi razvoja mest ... Z zemljiško lastnino so potem povezane tudi zemljiške pravice.

V zahodni Evropi s tem praktično izgine tlačanstvo, a to ne pomeni, da izginejo tudi stare fevdalne pravice – še vedno imamo posmrtnino, primščino...Kljub temu pa se položaj kmeta izboljša in fevdalci popuščajo kmetu.

Po drugi strani pa kmetje živijo v neki skupnosti – oni so vpeti v VAŠKO SKUPNOST, ki zlasti v prvi polovici 15. stoletja in tudi še v drugi dobiva precejšnjo avtonomijo. Funkcija te vaške skupnosti je, da regulira tudi poljedelska opravila – to ni prepuščeno posamezniku. To pa zato, ker prevladuje sistem ODPRTIH POLJ. Vaško ozemlje je namreč razdeljeno na tri dele – imamo 3-LETNO KOLOBARJENJE. Poleg tega je tu še neobdelana zemlja ali SRENJSKA ZEMLJA (pašniki, travniki ...) – to je v lasti zemljiškega gospoda, ki v zameno za uporabo sicer zahteva določene dajatve, a s tem upravlja vaška skupnost.

Zemljiški lastniki pa so INDIVIDUALNI (zemljiški gospod) in KOLEKTIVNI (npr. samostani). Večina lastnikov pa je individualnih lastnikov, čeprav ni nujno, da je povsod v njihovih rokah večina zemlje. Praviloma gre za plemiče, potem pa so tu tudi že pripadniki meščanov (pravniki ...).

Glavni produkti so seveda žita: pšenica in rž, proso in oves na zemlji slabše kvalitete. Od tu dobijo kruh, kašo, pivo ... Ob tem pa imamo ob hišah še vrt, kjer gojijo stročnice, še kaj dodatnega ... Nadalje imamo še področja vina, oljčnega olja ... V bistvu imamo opraviti z dvema Evropama – z Evropo oljčnega olja na jugu, v Sredozemlju in z Evropo svinjske masti in putra na severu.

Imamo pa tudi določena področja, ki so zlasti žitna področja – gre zlasti za polja in že v visokem srednjem veku se tu pojavi problem pomanjkanja gnoja, ki se reši šele konec 18. stoletja. Zemlja se sedaj gnoji, ko se živina pase na strnišču – tudi ko se pase na travniku, jo ponoči naženejo na strnišče.

Pridelek je povprečno šibek – v povprečju je 4-5 : 1, kar pomeni, da posejejo 1 zrno, dobijo pa jih 4-5, izmed katerih morajo takoj dati eno na stran za seme za drugo leto. Sicer pa se ti podatki razlikujejo od dežele do dežele – na Poljskem je to npr. 3 : 1, na Siciliji pa celo 10 : 1.

To pomeni, da 5 ljudi za preživet potrebuje 5 hektarov zemlje in ob tem lahko preživi še enega zraven. Iz tega izhaja, da že po količini pridelka, je morala biti večina prebivalstva kmečkega – 85 %, v nasprotnem primeru ne bi preživel.

Vse skupaj torej regulira vaška skupnost – tudi gozdove, ki so zelo pomembni:

- les za hiše,
- kurivo,
- gozdni sadeži,
- paša za svinje ...

Vaška skupnost torej usklajuje in regulira delovne procese, pa tudi moralne stvari: npr. poroke – ne samo delo torej, ampak tudi zabava.

Do sredine 15. stoletja je Evropa prebrodila krizo. Po sredini 15. stoletja se je vzpostavil star srednjeveški položaj, vendar pa je Evropa vseeno drugačna – tako po produkciji, prostoru kot tudi po populaciji. Naselja se skrčijo, mnoga včasih naseljena področja so prazna. Evropa se prestrukturira in je zdrava. Ko populacijski pritisk popusti, se začne raznolikost pridelave hrane.

Okoli l. 1300 doživi Evropa vrh populacije, ki jo še lahko preživi, nato pa sledi upad. L. 1347/48 je ta velika kuga, ki načne že tako načeto Evropo in populacija se zelo zmanjša. Posledica tega je najprej ta, da je manj delovne sile – manj ljudi. To pomeni, da je za tiste, ki so ostali, več hrane, pojavi se želja po luksuznem blagu, saj je to zdaj poceni, ker ga je preveč.

Ko populacijski pritisk popusti, se Evropa olajša. Cene žita začnejo padati, kar pomeni, da padajo tudi zemljiške rente, od katerih živijo nekateri plemiči. Medtem pa cene obrtniških izdelkov ne padajo, ampak ostajajo iste in celo rasejo. Rasejo tudi cene delovne sile. Ob padanju cen žita, rasejo cene obrti.

Mesta niso prizadeta s krizo, saj ne živijo od žita, pač pa od obrti. Najbolj prizadeti so kmetje kot proizvajalci hrane ter plemiči kot lastniki zemlje. Industrijska produkcija se prilagodi tako, da iz gojenja žita preusmeri na druge veje (živinoreja). Evropa postane Evropa mesojedcev – pojejo toliko mesa kot nikoli prej. Pojavljalo pa se je pomanjkanje gnoja, ki pa je s povečanjem živinoreje upadala iz leta v leto in uspelo je izboljšati zemljo.

V drugi polovici 14. stoletja področja blizu mest dobesedno cvetijo, daj zalagajo mesta s surovinami, ki jih ta potrebujejo. Tam, kjer je živinoreja pa živijo od prodaje živalskih produktov. Pri odprtem poljedelstvu vaška skupnost ureja letne ritme dela na polju (delo, zabava, setev, žetev ...). Nekatere skupnosti ne nove dane pogoje znajo izkoristiti ali pa imajo takšno priložnost, drugi pa medtem propadejo. Pojavljajo se tudi ločene delovne skupine – moški dela na polju in z živino, ženska pa dela doma in na vrtu ter z domačimi živalmi (kokoši ...). So pa ženske dodatna delovna zaposlitev, ko jo začne primanjkovati delovne sile, a dosega le 60 % delovne mezde moškega.

Socialna vaška skupnost je tudi pravno razdeljena – glede na to, kako in koliko zemlje ima kdo v najemu. Druga polovica 14. stoletja je fenomen v tem, ker pomanjkanje delovne sile privede do tega, da so lahko privili kmeta, da bi spremenili njegovo mezdo, a se to dolgoročno ne izkaže za dobro. Druga možnost pa je, da popustiš zahtevam in kmetom daš razne ugodnosti.

V vzhodni Evropi se v 2. polovici 14. stoletja začne položaj podložnika slabšati. Kmete močno privijejo, fevdalci pa tudi z lastnimi silami obdelujejo zemljo. V zahodni Evropi na drugi strani tlačanstvo počasi preneha. V najslabšem položaju so srednji kmetje, ki proizvajajo določene viške, ki pa ob vseh dajatvah, ki jih dajejo državi in cerkvi, s temi določenim viškom pridelka več izgubljajo kot pa pridobijo.

Če kmetje dokaj pridobivajo, pa so v vedno večjih težavah plemiči, a se znajdejo. Dominikalno zemljo razdelijo in dobijo denar. Vrednost denarja pa v 14. in 15. stoletju pada, ker je v njem vedno manj žlahtnih kovin, saj potrebujejo vse več denarja za vojne in zato vlagajo v denar manj žlahtnih kovin. Plemiči ugotovijo, da kmetje služijo s prodajo in zato tudi oni ne zahtevajo več denarnih dajatev, ampak hočejo zopet naturalne dajatve. Najbolj nastradajo mali in srednji plemiči. Zemljiški lastniki spreminjajo tipe zakupov – plemič priskrbi surovine za predelavo, delavci pa delajo. Nato si razdelijo denar. En del plemstva je za napredek in razvoj, drugi pa to zavira.

2.4 Gospodarstvo in obrt

Gospodarsko razvita področja v Evropi so LOMBARDIJA, SICILIJA (južna Italija), BELGIJA/FLANDRIJA, NIZOZEMSKA – ti zadnji dve področji sta izrazito urbanizirani, zato sta tudi gospodarsko najbolj donosni. Imajo tudi veliko vode (rek), kar je zelo dobro za transport, ki je tako veliko lažji. Ljudje se specializirajo, imajo malo zemlje, a jo intenzivno obdelujejo. Zbirajo gnoj in tudi človeške fekalije in tako imajo tudi dober donos za prodajo 10 : 1.

Kmetijstvo se v krizi 14. in 15. stoletja zelo presrukturira. Podobno se prestrukturira tudi obrt, najbolj pomembna je tekstilna obrt, potem pa še steklarstvo, gradbeništvo ... Pojavita pa se še dve novi obrti, in sicer TISKARSTVO in IZDELOVANJE SMODNIKA. Prevladujejo majhne delavnice, obratni kapital prevladuje nad fiksnim kapitalom. OBRATNI KAPITAL so npr. surovine, plače, FIKSNI kapital pa so stavbe, orodje ...

Obrt se sčasoma preseli v mesta, a še vedno ostaja tudi na podeželju. Specializirane in drage obrti pa so strogo v mestih. A tudi določene neagrarne dejavnosti so strogo vezane na podeželje (rudniki, mlini ...). Podeželska obrt postaja konkurenca mestni obrti.

Pri obrti imamo tudi inovacije, združevanje. Pri tiskarstvu so npr. združili znanje in izkušnje starih generacij – združili so zlatarje (črke), vinogradnike (preša) in slikarje (barva) ter tako naredili tiskarski stroj. Nad to iznajdbo se humanisti sprva zmrdujejo, saj želijo imeti estetski videz, a kmalu se najde nova publika – to so meščani, ki začnejo po tem zelo povpraševati.

Kako poteka izdelava? Predvsem v družinskih podjetjih, kjer so zraven tudi otroci, pomočniki in vajenci – to so MALE PROIZVODNE ENOTE. Delo je fleksibilno.

Ena od inovacij je kolovrat in vodoravne statve. Vendar nad inovacijami ljudje niso pretirano navdušeni. Velja, da je važno delo tisto, ki je nekaj vredno. Inovacije pa so slabše kvalitete in cenejše.

Ker je žito poceni, mezde pa so visoke, se pojavi med revnim slojem povpraševanje po tej poceni robi, saj imajo nimajo denarja. Enako je s tiskom, ki je slabše kvalitete, a si ga preprosto ljudstvo lažje privoščiti in ga hoče ter zanj povprašuje.

Da je neka inovacija uspešna, mora biti sprejeta tudi na kulturni ravni – mora priti v zavest in navade ljudi.

Ob koncu te t. i. evropske krize so tudi določene druge inovacije. Tako npr. v železarstvu začnejo namesto OGLJA uporabljati KOKS – ker primanjkuje lesa. Potem je tu še vodno kolo, ki npr. žene stope za platno ... To sproža, da ni več potrebnih toliko delovnih mest in pojavijo se tudi upori, ki so že neka vrsta ludizma, o katerem sicer govorimo šele v 19. stoletju.

Ena zelo revolucionarnih inovacij je v ladjedelništvu – tu iznajdejo en nov tip ladje, KARAVELO. Kdo jo je izumil, ne vemo. To je tudi (tako kot tisk) neka tehnološka sinteza. Oni so sprejeli nekatere elemente iz Sredozemlja, druge iz Indijskega oceana izd. Izdelali pa so jo na portugalskem. Ob tem začnajo tudi drugače zlagati deske – ne več eno čez drugo, ampak eno poleg druge. Tu se potem pojavi problem tesnjenja in pride do razvoja v smolarstvu. Takšen način postavitve desk je element Sredozemlja – ker nimajo dovolj lesa. Element Sredozemlja pri karaveli je npr. tudi krmilo.

To so vse inovacije, ki se zgodijo v prvi polovici 15. stoletja – torej v času ekonomske krize. To je torej dinamičen čas za Evropo.

Večina obrti v tem času je organizirana v CEHE. To so neke korporacije, organizacije. To je tipičen način bivanja srednjeveškega človeka. Srednjeveški človek ni individualno bitje, ampak večina odločitev poteka v skupnosti. In cehi so ene take skupnosti, katerih člani imajo pravice in dolžnosti.

Nekatere obrti, ki pa jih je zelo malo, tudi niso organizirane v cehe – npr. zlatarji. Cehov pa ni niti na podeželju, kjer imamo vaško obrt. Tam, kjer pa cehi so, in to je v veliki večini, pa je določeno vse – kako poteka delo, delovni čas ... To se začneja potem v 15. in že v 14. stoletju spreminjati.

Dela se od zore do mraka. Zakaj pa ne delajo tudi ob svečah oz. umetni razsvetljavi? Zato, ker gre za požarno varnost – požarna ogroženost je v srednjem veku zelo velika. Sicer pa se dela 6 dni v tednu, kar pa ne pomeni, da delajo 300 dni na leto, saj je dosti cerkvenih praznikov, tako da delajo dejansko nekje 260 – 270 dni na leto.

Kakšen pa je izvor cehov? V glavnem so cehi nastali spontano, kot neke bratovščine. Od 15. stoletja naprej začnejo cehe regulirati in ustanavljati tudi državne oblasti. Njihova funkcija pa je v osnovi ta, da so neke korporacije, ki imajo neke posebne značilnosti (svoje svetnike, svoje praznike, pojedine, simbole ...). Njihova funkcija je v glavnem zaščita pripadnikov in družine. Imajo pa tudi politično funkcijo – imajo izrazito vlogo pritiska. Stvari poskušajo doseči preko mestnega sveta, kjer imajo svoje predstavnike. Svoje interese pa uveljavljajo tudi preko mestnih milic.

V glavnem pa je funkcija cehov ekonomska – zaščita pred konkurenco ne eni strani (kako lahko nekdo zasluži, da bo živel stanu primerno), in za REGULATIVNO FUNKCIJO na drugi strani. Gre za to, koliko izdelati in kakšne kvalitete bo to. Regulira se tudi, kaj mora nekdo znati, da postane mojster, vajenec, pomočnik, koliko jih je lahko, kakšna bo cena izdelkov, kako se najema delovna sila, ali lahko nekdo investira v novo proizvodnjo ... To daje en tak občutek zaščitniškosti, v bistvu pa je to zato, da se zelo jasno vzpostavijo odnosi gospodovanja.

Tu pa niso samo moški, so tudi ženske, ki so kar precej zaposlene v obrti. A mojstric je v celi Evropi le okrog 2 % – 5 %. Tudi tam, kjer ženske ustanovijo ceh, ga potem reprezentirajo moški.

Poleg teh cehovskih obrti imamo tudi svobodne obrti. Torej tudi ta ideal regulirati obrtno dejavnost, ni bil čisto uresničen – imamo polno kršitev cehovskih pravil (če en trgovec obrtniku nekaj ponudi, potem bo ta sprejel).

V obdobju 14. in 15. stoletja že prihaja do relokacije obrti. Tisti, ki imajo kapital, v mestu ne morejo investirati, saj so omejeni s cehovskimi pravili. Zato se usmerijo na podeželje, kjer tega ni. In to se pojavlja ravno sedaj, v tej krizi 2. polovice 14. in prve polovice 15. stoletja. To se začne s tekstilno industrijo – center je v Flandriji, kjer je sestavina volne najbolj kvalitetna. Flamska industrija uvaža angleško volno.

Stari tekstilni centri v Flandriji (Ieper, Gant ...) so v zatonu, ker kapital ne investira več – zaradi cehov. Začnejo nastajati manjši centri, ki sicer delajo blago slabše kvalitete, ampak ker se mezde višajo, je kupna moč večja.

Hkrati Angleži od konca 16. stoletja več ne izvažajo volne, ampak začnejo utemeljevati svojo tekstilno industrijo, ki postane v 16. stoletju vodilna. To je vse posledica teh cehovskih pravil. Imamo torej relokacijo – prenos obrti od tam, kjer cehi ovirajo na tisto mesto, kjer cehi ne ovirajo. Cehovski mojstri, zlasti pa pomočniki, začnejo po svoji materialni strukturi padati.

2.5 Struktura zaposlenih v obrti

V neagrarni dejavnosti je v tem času zaposlenih mogoče 10% ljudi. In ti so razdeljeni tako:

- neodvisni mojstri,
- zaposleni mojstri (zaposlijo se v založništvu),
- odvisni delavci (dobijo mezde).

NEODVISNI MOJSTRI sami kupijo surovine, imajo orodje ... A dosti ne morejo zaslužiti, denar se dela v trgovini, obrtniki ne zaslužijo dosti. Samostojni obrtniki opravijo vse sami. Ta skupina postaja vedno šibkejša. Isti človek lahko v neki situaciji dela kot neodvisen, v drugi situaciji pa kot mezdni delavec oz. kot mojster, zaposlen v založništvu.

ZAPOSLENI MOJSTRI so mojstri, ki so zaposleni pri nekemu – gre za založništvo. Razširi se v tistih obrteh, kjer je potrebno veliko kapitala in kjer je kapital dosti časa pri miru, se ne obrača. To je v obrteh, kjer so druge surovine in pa izvozne obrti, kjer porabiš dosti časa, odkar vložiš kapital in prodaš. In zato ti dajo kapital trgovci, ki investirajo v produkcijo in tako se kapital akumulira.

Druga stvar pa je, da obrtnik niti ne more več samo nabaviti surovine, ker trgovci to monopolizirajo. Obrtniki pa delajo in so praviloma plačani po kosu. To je nastajanje modernega kapitalizma, kjer nekdo investira denar, da se mu potem to vrne nazaj v večji količini.

ODVISNI DELAVCI pa so mezdni delavci. Oni nimajo nič drugega za prodati kot svojo delovno silo. Njihova struktura je zelo pisana: so kvalificirani ali polkvalificirani delavci, propadli mojstri, še zlasti pa poročniki. Cehi se tu vedno bolj zapirajo. Zelo težko je postati mojster, na vajece gledajo kot na ceneno delovno silo. In to v času, ko imamo populacijski padec, ki pomeni manj delovne sile, to pa večje mezde. Ti mezdni delavci so zopet plačani na različne načine (dnevno, tedensko ...).

Postopoma se oblikuje tudi en tak delovni trg v mestih. Ni pa to svoboden trg delovne sile, kjer to ovira cehovska organizacija. Mezde torej rasejo, na visok standard ljudi pa vplivajo tudi nizke cene žita.

Glavna obrt je **TEKSTILNA OBRT**, zaposluje največ ljudi. Tu prihaja do sprememb:

- relokacija obrti,
- vzpon angleške tekstilne obrti,
- konkurirati začenja tudi Španija,
- v Italiji se začenja razvijati industrija svile.

Pomembna postaja tudi **OBDELAVA KOVIN** – zaradi novih trgovcev orožja. Zato so tudi na tem področju inovacije (hidravlični meh, koks, visoke peči ...). Imamo tudi nova področja kovin (Češka, Saška, Tirolska, Štajerska ...).

Zelo pomembna surovina je **GALUN**, ki se uporablja v tekstilni industriji. Z njim se obdela surovina pred barvanjem. Galuna v Evropi najprej ni, v drugi polovici 15. stoletja pa ga odkrijejo blizu Rima.

Razvijajo se tudi **TISKARSTVO**, **SLIKARSTVO** ... Pa tudi **GRADBENIŠTVO**, ki je povezano tudi s kulturnimi premiki.

2.6 Trgovina

Trgovina je tretji pogon. Tudi ta je v nekem obdobju v krizi, se mora prestrukturirati. L. 1450 je produkcija še vedno na nižji stopnji kot leta 1300. A vendar je to čas vzpona in tako kot se vzpenja proizvodnja, se vzpenja tudi trgovina.

V bistvu nastajata v tem času srednjega veka dva prostorsko ločena trga. Na eni strani je trg LUKSUZNIH DOBRIN, ki ostaja skozi, tudi v času krize. Doživi celo vzpon – ko populacija pade, se kapital koncentrira (posameznik dobi premoženje od cele družine) in tako se kupna moč poveča. Rase pa zlasti trg teh MANJ DRAGOCENIH DOBRIN.

Glavna trgovska področja so:

- v 15. in še celo 16. stoletje je pomembno Sredozemlje,
- na severu je pomemben Baltik,
- potem še atlantski del – severozahodna Evropa in
- južnonemška mesta ob Renu, ki povezujejo srednjo in severozahodno Evropo ter Baltik. Tu so mesta že po izvoru trgovska.

2.6.1 Sredozemski prostor

V 15. in še do polovice 16. stoletja je to najpomembnejši trgovski prostor v Evropi. V Sredozemlju so tisti emporiji, kamor prihaja blago, ki ga Evropa ni sposobna proizvesti (svila, porcelan, začimbe ...). Sredozemlje, še zlasti vzhod, še kar ostaja enoten prostor. To je tako še vse do 10. stoletja. Tudi Španija, ki je Arabska. Odrezana je severna Evropa. Sredozemlje šiba svoje življenje naprej in je v tem tehnološkem smislu bolj napredno kot severna Evropa.

Z demografskim in gospodarskim vzponom Evrope pa začenja pomen tega prostora padati in emporiji se začenjajo seliti na sever – nastaneta dva: Genova in Benetke na severu Italije – to potem, ko jug Italije zasedejo Normani, ki pridejo iz severne Evrope in niso toliko napredni. Genova in Benetke sedaj vzpostavita postojanke na vzhodu in prevzameta uvažanje levantinskega blaga. Svoje postojanke imajo celo na črnem morju. Na tem področju je takrat PAX MONGOLICA.

Ko pa se ta mongolski sistem konec 14. stoletja razruši, pa je konec miru – začnejo Turki. Sedaj začenja postajati interesantna druga pot – po morju – skozi Indijski ocean in Perzijo do Sirije ali čez Rdeče morje v Egipt. Potem pa se Genova in Benetke zapleteta v vojno, Genova je poražena, monopol nad trgovino dobijo Benetke.

Resen postaja problem Turkov. Oni vejo, da se da s to trgovino precej zaslužiti. Benečani skozi iščejo kontakte s Turki, a vedno bolj se orientirajo na drugo pot – na Sirijo in Egipt. Resno postane potem, ko Turki zasedejo Egipt, a to je šele l. 1517. Tako Turki niso noben vzrok, da so Portugalci začeli iskati pomorske poti v Indijo.

Kako pa blago pride v Nemčijo, Švico in srednjo Evropo? Tu pa stopijo v igro južnonemška mesta in njihovi trgovci. Tu se oblikuje sloj zelo bogatih trgovcev, ki distribuirajo blago, ki ga Benetke dostavijo v Evropo. Kaj pa Nemčija nudi Benetkam, da to vozijo na vzhod? Kovine, predvsem srebro.

Druga stvar pa so nebarvne kovine – v Italiji, zlasti Milanu, je namreč center orožarstva. Ta nemška mesta imajo torej zelo pomembno vlogo pri tej beneški trgovini. V Benetkah imajo tudi ogromna skladišča ... To je čas teh povzpetniških rodbin – Fugheri, Medici ...

To je pomembno, ker v Evropi l. 1400 velja pomanjkanje barvnih kovin. To, kar se pa sedaj začne v Nemčiji – ta proizvodnja rešuje Evropo.

Benetke torej v Sredozemlju monopolirajo trg z luksuznim blagom. Glavne postojanke postanejo Egipt, Ciper, Kreta. Tu začnejo potem ponujati še drugo blago: vino, sladkor, sol ... Na Kreti naredijo sladkorne plantaže, sladkor je luksuz, uporablja se bolj za parne kopeli kot za kuhinjo. Benetke pa recimo nimajo žita in ga morajo uvažati.

Genova se reorganizira in začne obvladovati zahodno Sredozemlje ter gre v Atlantik. Že v 14.stoletju imamo poskuse obplutja Afrike. Tako MALOCELLO LANCELOTO odkrije Kanarske otoke. Genova obvladuje povezavo med BRUGES, Sredozemljem in Atlantikom.

Genova pa sedaj iz Sredozemlja v Anglijo npr. izvažata surovine, ki jih gor ni (sol ...). Oni se orientirajo na blago, ki je nižje vrednosti, a ga lahko vozijo v večjih količinah. Benečani trgujejo z galejami, kjer je malo prostora, samo za luksuzno blago, če ne se ne splača. Genova pa začne graditi večje, bolj debele ladje.

Ta kapital, ki ga dobijo (ki jim ostane) pa investirajo v Portugalsko. Posledica tega je tudi Kolimb – on je doma iz Genove. On pride najprej na Portugalsko, kjer gre k potomcem Genovežanov. Tudi polovico Kolumbovega potovanja je financirala Genova. Ta skok čez Atlantik in financiranje Genove ima tudi starejše korenine.

2.6.2 Baltik

Drugo področje je Baltik: Švedska, Danska, Norveška, Poljska, severna Nemčija. Tu so predvsem surovine: žito, les, slaniki (ki 1425 izginejo, pobegnejo – industrija doživi udarec; potem jih lovijo na Atlantiku). Do 15. stoletja ta prostor obvladuje HANSA. V 15. stoletju pa se sem vmeša Nizozemska, čeprav Hansa traja do 17. stoletja.

V 15. stoletju se že precej uveljavi MENICA, banke, dvojno knjigovodstvo kot trgovska oblika. Pomembni pa so tudi sejmi, a ne več tisti srednjeveški v Šampaniji, ampak npr. Pariz, Lion, Piacenza ... Od konca 15. stoletja nastajajo še nova središča: Bruselj in Antwerpen.

Kapital kroži od sejma do sejma, trgovci ne plačujejo več v gotovini, ampak imajo knjige, menice – na sejmih je torej kreditna trgovina. V ekonomskem smislu je ta kriza torej precej prizadela Evropo, na drugi strani pa ji je dala celo vrsto novih možnosti, ki omogočajo vzpon in rast v »dolgem« 16. stoletju.

3. VPRAŠANJE KUGE V EVROPI

Kugo pozna že tudi srednji vek. 1347 je Evropo zajela kuga, ki je bila prva po dobi Justinjana. Kuga se razširja z bolhami, ki se gostijo na podganah. Te bolhe se srečajo s človeškimi in te okužijo ljudi.

Poznamo več vrst kuge:

- železna kuga (bezgavke),
- pljučna kuga (absolutno smrtna),
- septična kuga (zastрупitev krvi – tudi smrtna),

Nekateri menijo, da ni bilo kuge, pač pa ebola. Vendar pa arheologija dokazuje pristnost kuge. Pljučni kugi se da slediti, kako se je selila skupaj z ljudmi. 1347 evropska civilizacija nima imunskega sistema, ni pripravljena na tako bolezen.

Kuga je tudi bolezen, ki je sezonska. Deluje glede na ugodne klimatske razmere. Bacil rabi vlago in toploto, kar pomeni da deluje pomladi in jeseni, pljučna kuga pa dobro deluje tudi pozimi.

Izvor bolezni kuge je v osrednji Aziji. 1331 se je naša kuga iz l. 1347 razširila iz Kitajske, skupaj s pax mongolica. L. 1346 pride kuga na rob črnega morja, kjer pa imata Genova in Benetke svoje postojanke. Okoli postojanke KAFA prebivajo Tatari, ki pritisnejo proti njej in jo l. 1346/47 oblegajo. Ker je z orožjem ne morejo zavzeti, začnejo čez obzidje metati trupla (biološko oržje). Tako pridejo prebivalci Kafe v stik s kugo in zbolijo. Genovežani gredo v Genovo ter se vmes ustavijo v Bizancu, tako da se kuga razširi v Grčiji in jugovzhodni Evropi, nato gredo v Messino in šele nato v Genovo. L. 1347 pa gredo še v Marseilles. Od tam se je kuga razširila v Španijo in v notranjost. Istega leta je kuga tudi že v Franciji, 1350 v Skandinaviji, 1352 v Rusiji. Tako da je kuga do leta 1352 že po celi Evropi. En izmed najbolj razvitih prometnih centrov – Barbant, pa recimo sploh ni okužen.

V 14. stoletju so še trije veliki vali kuge in od takrat dalje so vse do dvajsetih let 18. stoletja v Evropi stalna žarišča kuge. V 15. in 16. stoletju je kuga blaga, v sredini 17. stoletja pa je zopet huda. 1670 – 1680 pa kuga počasi izgineva. Zakaj kuga izgine, pa zopet ni nobenemu povsem jasno. Dejstvo je, da je črno podgano zamenjala siva podgana. Spremenili so se tudi način gradnje in higienske razmere.

Kaj pa je kuga prinesla s seboj? Tu so kratkoročne in dolgoročne posledice, ki zajamejo vse plati človeškega življenja. Tu so tako demografske stvari kot pomanjkanje delovne sile, pojavi se tudi kopičenje premoženja ...

Imamo tudi velike spremembe v vedenju ljudi: l. 1347 ljudje drugače razmišljajo. Imamo celo vrsto vojn v sicer že tako oslabljeni Evropi, potem pa udari še kuga. Ljudje verjamejo, da je kuga posledica pokvarjenega zraka, zaradi slabe konjunkcije planetov. Tako pride do določenih ukrepov: treba je zbežati tja, kjer je zrak boljši ali pa vsrkati dišave.

Zdravniki praktiki pa ugotovijo, da dobiš kugo, če si v kontaktu z že bolnimi in njihovimi predmeti. Posledice ugotovitve so izolacije, karantene, sanitarni kordoni ... Prva karantena je 1377 v Dubrovniku. Te ukrepe poznamo še danes in imajo določen učinek. Poleg tega imamo tudi dezinficiranje in čiščenje, kar postaja neka praksa.

Drug tip odgovora pa je, daje kuga božja kazen. Treba je torej moliti, romati, imamo procesije, zatekanje k Mariji, sv. Boštjanu in sv. Roku ... Ukrepiti začnejo tudi oblasti – ne dovolijo več popivanja, kockanja, preklinjanja – to so grehi, ki povzročajo kugo.

S kugo se pojavi tudi strah pred smrtjo, prej je bil postopek umiranja ustaljen in normalen – poslednje olje, oporoka ... Sedaj pa smrt postane grda in nenadna.

Iz tega občutka nemoči se pojavijo oblike popolnega odrekanja posvetnosti in samokaznovanje (bičanje). Kuga pospeši določene procese, ki so bili prej ekstremni, sedaj pa niso več. Kmalu začne cerkev to preganjati, a ljudje se tega oprimejo.

Drugo ekstremno vedenje pa gre povsem v drugo smer: popivajmo in živimo, saj jutri bomo umrli.

Tretja oblika pa je bila beg. To se lepo vidi v Boccacciovem »Dekameronu«.

Četrta oblika pa je iskanje krivca. Tega najdejo v Židih, beračih, revežih. Židje so zastrupljevalci vode in zraka. Pride do njihovih množičnih pobojev.

Kuga prizadene praktično vse. Umrli je sicer le Aragonski kralj Pedro, drugače pa umirajo tako aristokracija kot tudi meščanstvo in kmetje. Pojavi se mrtvaški ples – smrt je enaka za vse. V družbi, ki je popolnoma hierarhizirana, so nenadoma vsi enaki.

Kuga pospešuje določene oblike vedenja, kar pripelje do novih vlog v družbi. V cerkvi sicer ljudje najdejo tolažbo, vendar pa ta nima pravih odgovorov. Ne vejo, kako se obraniti kuge.

Kuga je fenomen, ki je neprestano navzoč in ljudje ga čutijo ter se ga bojijo.

4. ZGODNJA NOVOVEŠKA DRŽAVA

Zgodnja novoveška država se razlikuje od srednjeveške države, vendar pa ima država novega veka marsikatero stvar, ki se začne razvijati že globoko v srednjem veku. Srednjeveška država je že centralizirana, oblast se deli med monarhom in velikaši oz. posrednimi institucijami. Vežejo jih osebne vezi. Dela se na podlagi zvez. V zgodnjem novem veku se ta odnos začne spreminjati, ni več osebnih vezi, pač pa brezosebne vezi.

V 15. in 16. stoletju se začnejo premiki, to kar je tipično za srednji vek, počasi izginja. Začne se vzpostavljati mreža institucij, ki se skoncentrira okrog monarha. Takrat imamo naslednje oblike oblasti:

- Prevladuje (fevdalna) monarhija. Največ je dednih monarhij, nekatere pa so volilne (Poljska, Nemško cesarstvo, Papeška država).
- Imamo tudi republike: Benetke, Švicarska republika.

Neka splošna tendenca je okrepitev vladarjeve oblasti. Če želi kralj uspešno vladati, mora odstraniti ovire (plemstvo) in ustanoviti ideologijo ter vzpostaviti mehanizme za vladanje. Zgraditi mora državni institucionalni aparat. Vendar je to le težnja, ki se uveljavi šele v 2. polovici 18. stoletja. Vladarji poskušajo oblast združiti v svojih rokah, a plemstvo se dostojno upira in traja dlje časa, da iz monarhije nastane absolutizem.

Kaže se tendenca k koncentriranju oblasti v rokah monarhov. To je v bistvu samo tendenca, ki pa se jo da opaziti že od poznega srednjega veka in se potem uveljavi v 2. polovici 18. stoletja. Ta prehod k moderni državi se dogaja zelo počasi. Vladarji sicer poskušajo atribute oblasti združiti v svojih rokah, a to poteka zelo počasi. Šele konec 16. stoletja se tehtnica nagne v prid vladarja. Tu ni kar tako, da imamo najprej srednjeveško monarhijo, potem pa absolutizem.

Na eni strani imamo celo vrsto ovir, ki so čisto institucionalne narave. Iz srednjega veka naprej se vleče cela vrsta domen, ki so tipične za srednjeveško družbo in ki jih novoveška družba poskuša inkorporirati. Te institucije poskušajo ohraniti avtonomijo. Po drugi strani pa so materialni pogoji za izvajanje oblasti precej neugodni. Komunikacija, promet ... vse to ne omogoča, da bi se vladarjevi sklepi takoj izpolnili. Preden pride nek sklep v 100 kilometrov oddaljen kraj, mine dosti časa, če sploh pride sel do tja. Druga stvar je, da je lahko v tem času prišlo že do novega sklepa. Potem pa je tu še vprašanje ali bodo ti podaniki to sprejeli. Ti materialni pogoji za obvladovanje večjega teritorija so slabi. A to je en vidik.

Drugi vidik je avtoriteta oblasti. Danes je zakon zakon in ga moramo upoštevati, velja za vse. Takrat pa oblast ni neka brezosebna avtoriteta, ampak je vezana na osebno lojalnost, zvestobo. Lojalnost je tista, ki je pomembna v srednjem veku – fevdalni odnos in fevdni odnos sta osebna odnosa. Oblast se mora izvajati na licu mesta, vladar mora biti prisoten. Zato vladarji še vse do 16. stoletja potujejo. Njihova oprema je vsa premična. Vladar mora biti navzoč. Zato se v tem času začne res uveljavljati DVORNI CEREMONIAL, ki se prvič oblikuje na burgundskem dvoru v 15. stoletju. To se kaže v načinu, kako se sedi pri mizi, kako se obnaša ipd. To so neki simboli na en realen način.

Drugi način konstituiranja vladarjeve oblasti pa so slikoviti meščanski sprevodi vladarja v mestih – to je v bistvu propaganda. V Franciji je kralj to potrditev dobil tako, da je bil maziljen. Francoski kralji na začetku ne obvladujejo vsega ozemlja, do tega pride šele v 15. stoletju, šele takrat ni več nekih samostojnih vojvod.

Še en način, ki je poleg tega ceremoniala, je, da se vladarji odmaknejo. Do tega pa pride s fiksiranjem rezidenc, prestolnice. To so v glavnem stavbe, ki so grajene večinoma že v zgodnjem renesančnem slogu in s svojim videzom kažejo na vladarjevo moč.

To je tendenca, a mi si ne smemo predstavljati, da imajo vladarji pred očmi nek absolutizem. Vedno moramo imeti pred očmi, da je ta proces nastajanja moderne države zelo počasen. Dokler pride do te abstraktne oblasti, je še dolgo. Dokler mi ne spoštujemo pravil tudi, ko ni zraven policaja, to ni to. So pa ti nastavki že v 2. polovici 15. stoletja.

Kaj pa so tiste OVIRE, ki delujejo proti uveljavljanju monarhove oblasti, proti koncentraciji javne oblasti v njegovih rokah?

Najprej so tu že omenjeni slabi MATERIALNI POGOJI (slabe komunikacije, prometne povezave ...).

4.1 Plemstvo

Na drugi strani so potem določene skupine ljudi, ki s svojo družbeno močjo to preprečujejo. Imamo eno majhno skupino ljudi, ki pa v svojih rokah drži veliko količino družbene moči in s tem tudi ovira vladarja. To je visoko plemstvo, ki že od srednjega veka v svojih rokah drži celo vrsto pomembnih funkcij: sodstvo, vojska, uprava ... To je tista skupina, ki je tudi veliko povezana z vladarjem (to so razni mlajši sinovi, ki dobijo apanaže (zemljo), kjer naredijo svojo teritorialno bazo, si vzpostavijo svojo klientelo in tudi svojo politiko).

Tipičen primer tega je Burgundija – ko dobijo ti plemiči vojvodino Burgundijo. Potem se spretno poroča in dobi še svobodno grofijo Burgundijo, potem spet s porokami dobi ozemlje na Nizozemskem in potem je v začetku 15. stoletja to že sklop dežel, ki segajo od Švice do Amsterdama.

Nekaj teh dežel je formalno v Franciji, nekaj pa v Nemčiji. In potem je logično, da v 100-letni vojni stopijo na stran Angležev, ker skušajo doseči tudi to formalno samostojnost. To so vsa bogata mesta, tu imamo burgundski ceremonial. Neka apanaža, neko darilo sinu, da bo dal mir, se spremeni v te dežele. In to, da je Karel IV. Drzni naključno umrl, je pripeljalo do tega, da je del teh dežel spet prišel pod Francijo. Potem pa pridejo v igro Habsburžani – Karel IV. Je bil poročen s hčerko habsburških cesarjev in tako Habsburžani dobijo ozemlja na Nizozemskem in v Belgiji. To je seveda ena varianta – velikaša odstraniš tako, da umre v bitki. Lahko pa ga tudi ti odstraniš – imamo razne zarote ...

Druga, bolj zakomplicirana varianta pa je, da velikaša ne odstraniš, ampak ga narediš za zaveznika. Najbolj eleganten način je POROKA. Tu je v Franciji tudi problem Anžujcev, ki so bili kralji Neaplja, imajo pa tudi v Franciji veliko posesti. To pride pod francosko krono v času Ludvika XI. V njegovem času je ostala zunaj Francije le Brezanija. To pa je rešil njegov nasprotnik Karel VIII., in sicer s poroko. On je sicer umrl, a njegov naslednik (Ludvik XII.) se je poročil s to isto hčerko in je to v 16. stoletju prišlo pod Francoze.

Druga varianta je, da posameznika odlikuješ, mu daš odlikovanje in se tako z njim povežeš. Tu je npr. tudi znan red hlačne podveze.

To je ena takih ovir, ki stojijo na poti. A ti velikaši ostanejo še vedno zelo pomemben faktor, čeprav se počasi odstranjujejo. Vladarji so zelo na preizkušnji, ko se v teh državah pojavijo mestni prebivalci – takrat morajo najti zaveznike.

4.2 Stanovi

O stanovih lahko govorimo v dvojnem smislu. Na eni strani so to ena politična institucija, kjer se pač predstavlja eno prebivalstvo neke dežele, neke države. So pa stanovi tudi neka socialna kategorija, predstavljajo členitev družbe. Vsak od teh stanov ima svoje dolžnosti in pravice. In ker ima svoje pravice, naj bi na nek način participiral tudi pri oblasti. To je en princip, ki se v 14. in tam od 15. stoletja naprej uveljavi.

V tem smislu so stanovi kot politična institucija ovira, protiutež vladarju. A v kakšnem smislu? Kje se to najbolj vidi? Kdaj stanovi funkcionirajo? Ko gre za vprašanje davkov. Po srednjeveški teoriji oblast pripada vladarju, lastnina pa stanovom. Zato ni primerno, če se stanovi vtikajo v stvari kot so vojna, diplomacija ... Imajo pa besedo, če gre za njihov denar.

Stanovi kot politična institucija so sestavljeni iz treh ali štirih skupin:

1. duhovščina,
2. plemstvo,
3. vsi ostali.

Če vladar hoče imeti denar, potem načeloma stanovi ne oporekajo pravici, da vladar ta denar tudi dobi. Čeprav je srednjeveško načelo, naj vladar živi od svojih prihodkov. Tako, da je vedno vprašanje, koliko in kaj bodo dali. Vladar ima privilegij, da sklicuje stanove, samo se ne smejo sklicati (imamo samo eno izjemo – v Aragoniji). Stanove torej sklicuje vladar in to so v glavnem davčni organi.

Stanovi so lahko tri- ali štiridomni (imamo višje in nižje plemstvo posebej), lahko pa so tudi samo dvodomni (angleški parlament). Tu pride do tehtanja, kdo je močnejši – ali stanovi ali vladar. Tu gre v bistvu za odobritev direktnih davkov, ki jih srednji vek praviloma ne pozna.

4.2.1 Plemstvo

Vladarju je plemstvo nevarno že po svoji funkciji – nosi orožje. 14. in 15. stoletje je obdobje, ko vladarji po celi Evropi praviloma ukrotijo, domesticirajo plemstvo. Kralju gre v prid ta kriza 14. in zgodnjega 15. stoletja, ko prihodki padejo in odhodki rasejo. Tu je sedaj seveda problem. On se v tej svoji socialni stiski lahko odloči za naravno pot – banditizem (ropanja trgovcev ...) – imamo npr. klativiteze ...

Druga varianta pa je, da se sedaj te skupine plemstva, ki obubožajo, priključijo velikašem ter jim nudijo vojaške usluge, ki jih oni plačajo.

Konec 14. in v začetku 15. stoletja pa je še en velik problem. Ni več pomembno, kako spretno vihtiš meč in kako obvladaš konja. Sedaj te lahko nekdo ubije s puško na 100 metrov. Imamo nekega popolnoma anonimnega nasprotnika. Plemstva pa to ni sesulo, se prilagodi, a ta njegova mentaliteta, ta prestiž, ki izvira iz vojaške funkcije, je močno ranjen.

Imamo tudi obubožanje – imamo plemiče, ki dobesedno sami orjejo zemljo: kmetje so umrli zaradi kuge, novi pa so dragi. Tu je problem. Tiste skupine, ki se odločajo za banditizem ali klientelizem, so praviloma obsojene na propad. Tisti, ki stopijo k vladarju, pa se večinoma obdržijo. Ne more pa se plemič ukvarjati npr. s trgovino in se tako rešiti – to ni primerno zanj in v takšnem primeru izgubi plemiški naziv.

Sicer pa plemstvo na prestižu in bogastvu nič ne izgubi. Na moči da, sicer pa ne.

4.2.2 Cerkev

Cerkev je taka institucija, ki je v napetem odnosu z državo tudi že v srednjem veku – npr. imamo boj za investituro. Tudi v sami upravi srednjeveških držav imamo veliko klerikov, ker so pač oni edini pismeni.

V 14. stoletju pa se začne situacija spreminjati. Že Filip IV. Lepi izniči papeško bulo in rezultat je Avignionsko suženjstvo. Potem so države, ki takega papeža ne marajo in države začnejo oklicevati svoje cerkve (npr. Anglija), ki jim danes rečemo nacionalne cerkve. Tu gre za to, da se krepí državna oblast nad cerkvijo.

Kaj pa vladarja najbolj moti, ko se začne krepiti državna oblast? Do neke mere je to zemlja cerkve. Potem pa je tu tudi vprašanje suverenosti – papež nastavlja škofove. Papež sprejme, kako bulo in to se razglašá v cerkvi, vsem vernikom. Tu lahko sprejme tudi kaj proti državi. Potem je tu še dejstvo, da iz države odteka veliko denarja ...

Tudi škofi naj bi bili praviloma iz domačega plemstva. In do sedaj nastavlja škofove, ima v družbi, ki je tako prežeta z religijo, zelo velik pomen. Ena takih držav, ki se cerkveno osamosvojijo, je Anglija – osamosvojijo se v sodstvu, davkih ...

Druga stran je Francija. Ko je konec avignionske shizme in se papež vrne v Rim, francoski kralji nimajo več interesa ter poskušajo francosko cerkev čim bolj osvojiti. Tu imamo en velik problem. Vprašanje postaja, kako organizirati cerkve – v tem času imamo veliko koncilov in pojavi se trenje, kdo ima sedaj primat – papež ali koncil? In spreten kralj zna to izkoristiti: jaz ti priznam primat nad koncilom, ti pa meni dovoliš, da sam nastavljam škofove.

To vprašanje izkoristi francoski kralj Karel VII. To zapiše v t. i. pragmatični sankciji iz BOURGESA. 1516 je sklenjen med Francem I. in papežem konkordat. Ta pa definitivno prizna, da ker francoski kralj priznava, da ima papež primat nad koncilom, dobi pravico za imenovanje vseh 13 francoskih nadškofov, 83 škofov, opatov ... To težnjo francoskega kralja, da si podredi cerkev, imenujemo GALIKANIZEM.

Kljub temu, da so vladarji pobožni (npr. Marija Terezija in Jožef II.), so tudi galikanisti. Tudi v Španiji, ki je izrazito katoliška država, l. 1481 sklenejo konkordat, kjer aragonski kralj in kraljica sama predlagata škofovsko mesta in sprejmeta reformo, da dejansko na škofovsko mesta pridejo izobraženi in moralno nesporni ljudje. Tako v Španiji nimamo nekih protestantskih teženj, ker je to že reformirano, a to je pod okriljem države. Zelo pomembno je tudi, da inkvizicija postane cerkvena institucija v ROKAH DRŽAVE. A vse te stvari ne gredo naenkrat.

Vladar ve, da se lahko opre na plemstvo, zato ga poseka, ga pa ne izruje. Vladar tudi ve, da ne more delati mimo stanov. Zato teh skupin ne anulira, ampak jih zmanjša. Vladar ne more početi, kar se mu zljubi – lahko sprejema zakone, ki pa ne smejo biti proti božji volji ... če pa so, pote, je tiran in se mu stanovi lahko uprejo. Tako se npr. uprejo na Nizozemskem, ker Filip ne upošteva starih pravic, ki jih imajo na Burgundskem. To ni noben absolutizem, lahko pa to imenujemo kot neko obliko zgodnjega absolutizma.

4.3 Krepitev monarhove oblasti

Monarhova oblast se krepí, počasi pa ta oblast postaja monarhična v smislu institucije. Oblast krepijo s pomočjo različnih sredstev. Tu so npr. najprej razni ministri in svetovalci. Vladar ustanavlja in krepí sistem uradov, ki se diferencirajo in specializirajo. Niso več neki splošni organi. Vsak se ukvarja s svojimi zadevami (sodni organi, upravni organi, finančni organi ...). Še vedno funkcionira staro fevdalno plemstvo, a dejansko izvršilno oblast imajo uradi. Vzpostavi se torej neka mreža uradnikov, ki skrbijo, da lahko kralj vrši svojo oblast. S tem kralj svojo oblast postavi po celi deželi. Prej so to počeli velikaši, sedaj pa uradniki.

Oblikuje se skupina ljudi, ki upravlja z državo. Ti uradniki so plačani od države in so pravniki oz. izobraženi ljudje. Postopoma začnejo študirati in se pripravljati na uradniško funkcijo tudi plemiški sinovi. Vladarji odlikujejo dobre uradnike s poplemenitvenjem. S tem kralj oblikuje novo plemstvo, ki je po njegovem okusu (ni več starih nevarnih plemičev).

A tu so tudi določeni problemi. Zaradi stalnih vojn kralj potrebuje denar. Da pa ga dobi, začne prodajati uradniške službe, ki so vedno bolj pomembne in se z njimi zasluži (npr. državni uradi). Te funkcije pa niso le v prodaji, pač pa so tudi dedne. V Franciji se to imenuje PAULETTE – enako kakor fevdi. Oblikuje se nek lojalen korpus, ki se ne upira vladarju.

Še ena stvar je ta, da si kralj formira redna finančna sredstva, potem pa je tu še oblikovanje in monopolizacija nasilja (ni paravojaških organizacij) in s tem centralizira svojo oblast in jo okrepi.

4.3.1 Formiranje rednih dohodkov

Stroški za vojno stalno naraščajo, treba je plačevati uradnike, veliko stane tudi diplomacija (stalni diplomatski predstavniki v državah), podkupovanje, špijoniranje, darila in penzije nevarnih nasprotnikov (vladarji na svoje stroške vedno bolj vzdržujejo plemstvo). A 16. stoletje je čas rasti cen. Vse to pripelje do velikega naraščanja stroškov.

Prihodki kraljev/vladarjev so DAVKI, POSOJILA, PRISILNA POSOJILA, DARILA, KREDITI (z visokimi obrestmi), DOHODKI IZ NOVEGA SVETA. Poleg vsega tudi razvrednotijo denar, in sicer tako, da dodajajo manj plemenite kovine (vrednost denarja pada). Potem so tu še DAJANJE V ZAKUP, VLADARJEVI LASTNI DOHODKI (posest katere je lastnik, pogosto jo tudi zastavljajo za več let v zakup).

Zaradi vseh izdatkov države bankrotirajo, rekorderka pa je Španija, ki za to razpisuje javna posojila.

DAVKI

Srednji vek načeloma davkov ne pozna. Vladar naj bi živel od svojih dohodkov, če je želel denar, je moral za to zaprositi deželne stanovne. Davki so lahko posredni ali neposredni. Tipičen posredni davek je npr. davek na sol. Za vse neposredne davke je bilnujen konsenz po načelu »kar se tiče vseh, morajo priznati vsi«. Za to mora kralj zaprositi stanovne. Prihaja do pogajanj in med drugim do izrabe. Z ustvarjanjem davčnih uradov se kralj počasi osamosvaja izpod stanov in plemstva. Imamo dva modela: angleški in francoski. Kralj postopoma zbira sredstva posameznikov (davčni zavezanec) in tako nabira denar (davki).

4.3.2 Oblikovanje in monopolizacija nasilja

Fevdalci imajo svojo oboroženo silo, s katero konkurirajo med seboj in z vladarjem. Država stremi k oblikovanju ene državne vojske (1550 – 1560) in ne več k plemiški vojski. Oblikuje se rojalizacija in proletarizacija vojske (Delitev po premoženju). Vedno večjo vlogo dobiva pehota in postopoma konjenica izgublja tla pod nogami. Brez pehote ni več zmage v bitkah. Inovacija pehote je pri Švicarjih (pehota v kvadratu s kopji).

Plemstvo se mora temu prilagoditi, tako da se zaposli pri vladanju kot aristokratska najemniška plačana konjenica. Ti plemiči so zvesti le, dokler so plače redne. Ko pa plače niso redne, ropajo (tudi prijatelje) in zato so potencialno nevarni. Obstajajo tudi naborniki, ki pa niso pravi vse do 18. stoletja.

4.4 Sodstvo

Tu je problem predvsem pismenost sodstva. Sodstvo ni enotno, poleg posvetnega pa obstajata še patrimonialno in cerkveno sodstvo. Močno sodstvo je kazensko sodstvo. Država je s tem v 16. stoletju vedno bolj učinkovita in vidna.

Družba 15., 16. in 17. stoletja je izrazito nasilna, še zlasti, ko gre za prizadetost časti. Čast je hitro poškodovana. Boji za čast so mnogi, saj je orožja ogromno. Tudi prosti narod je oborožen. Vedno bolj je prisotno tudi ognjeno orožje, predvsem kratko ognjeno orožje. Država poskuša to limitizirati. Tu niso diskriminantne le besede, pač pa tudi geste.

Oblikuje se duel – boj za povrnitev časti. Z bojem se izkaže, kdo ima prav, to je neke vrste prasodstvo. Tako država kot cerkev ostro nastopata proti takim bojem. V 16. stoletju to že prepovedujejo, zares pa to prepovejo šele v 17. stoletju.

Drugo, še bolj problematično je krvno maščevanje. Gre za maščevanje nad celotnim sorodstvom, ki se določa glede na težo dejanja. To lahko traja tudi par desetletij (umori, umori živine, požigi, posilstva ...). Da pa se to tudi odkupiti. To poskušajo urediti ugledne osebnosti, škofije, duhovniki, cehi, ugledni meščani in to se včasih pomiri šele v cerkvi s spovedjo in z javnimi oproščenji.

Sodstvo potrebuje tudi določene organe. Ne samo sodne organe, ampak tudi organe pregona – policijo. Ker sodstvo ni tako razpredeno, je cela vrsta konfliktov rešena zunajsodno.

V 15. stoletju torej država dobi v svoje roke tudi sodstvo. Tu pa takoj pade v oči sodna tortura. Načini, da se iztisne neko priznanje, so znani že dolgo. A v zgodnjem novem veku je to sestavni del sodnega sistema. Tortura je institucionalizirana, ko nekoga mučijo, obstaja sodni zapisnik o tem.

To ni sadizem, ampak je to del sistema. In to ni kazni, to sodno torturo je treba ločiti od kazni, ki je naložena obsojencu in je navadno povezana s smrtno kaznijo. Že v poznem srednjem veku imamo prvi dekret (iz srede 13. stoletja) papeža Inocenca IV., ki dovoljuje torturo za zbiranje dokazov.

Drugače se je sodna tortura sistematizirala v 16. stoletju. Kje pa so izvori tega? To niso sadisti, tu je neka globlja logika. Tu je treba vedeti, kako poteka sodni postopek. Pozni srednji vek in zgodnji novi vek je čas recepcije rimskega prava, ki začne sodni postopek s t. i. inkvizitorialnim oz. preiskovalnim postopkom. Sodišče začne preiskovati in preganjati zločinca. To je na kontinentu.

Drugi sistem pa je v Angliji – tu ni inkvizitorialnega postopka, ampak je akuzatorialni – zločina ne preganja država, ampak žrtev.

Druga stvar je sestava sodišča. V Angliji in Ameriki so porotniki laiki, sodnik samo vodi in na koncu sankcionira. Na kontinentu ni tako, porota je bila sestavljena samo iz pravnikov in je o krivdi odločala na podlagi specifičnih dokazov. V Angliji pa je treba poroto prepričati, da je nekdo kriv, za to se lahko zbira tudi zelo posredne dokaze.

Inkvizitorialni postopek pa zahteva zelo specifične dokaze: dve priči ali priznanje storilca. Za priznanje pa uporabimo ustrezne tehnike. Zato imamo v Angliji zgodnjega novega veka precej manj mučenja kot na kontinentu oz. so med leti 1540 – 1640 v glavnem na ukaz ožjega sveta ali monarha samega. Nanašajo se na zločince, ki so obtoženi zločina, ampak so povezani tudi z verskimi zadevami.

Formaliziranost sodne torture se kaže v tem, da je v vseh kazenskih zakonikih opredeljena kot način zbiranja informacij.

4.5 Policija

Mi govorimo o policiji v smislu kot jo razumemo danes – uniformiran organ, ki je zadolžen za ohranjanje javnega reda in miru in s svojim preventivnim delovanjem tudi preprečuje kazniva dejanja. Tega v zgodnjem novem veku ni, to je šele proti koncu. Takšen način imamo nekako le v Franciji in Španiji. Za obe ozemlji je namreč tipično, da policija opravlja to funkcijo, ki jo ima tudi danes, a hkrati opravlja tudi sodno funkcijo. Policijske sile v zgodnjem novem veku so šibke, ker tudi ni virov za financiranje.

V Franciji se policijske sile začenjajo oblikovati že v 13. in 14. stoletju. V 15. stoletju so to oboroženi konjeniki, ki vzdržujejo red predvsem na podeželju. Od 16. stoletja dalje te sile postopoma rasejo. To so bodoči žandarji. Od 16. stoletja dalje jih poskušajo locirati v središčih in od tam tudi hodijo okrog, po podeželju. Niso prav posebej pogumni, ker so slabo plačani. Učinkovitost ni bila velika, kljub temu pa so popotniki, ki so potovali po Franciji, govorili, da je Francija varna dežela.

Ta policija opravlja še celo vrsto drugih nalog, tudi lovijo dezerterje npr. Hkrati pa imajo tudi svoja lastna sodišča. Oni operirajo na cestah, lovijo razne cestne roparje, potepuhe in dezerterje, ki jim tudi sodijo. To je ta policijski korpus (4000 mož), ki je vsaj načeloma namenjen, da bi deloval po celi Franciji. Tudi, če jih ni bilo dosti, je en občutek, da je država zraven, kar pa ljudem ni vedno všeč. Kljub temu se morajo te sile, ker so tako maloštevilne, zanašati na sodelovanje lokalnega prebivalstva.

Druga država, ki je tudi organizirala neke policijske sile, je bila Španija (Kastilija in Aragon). Tu so tudi bile neke lokalne milice, ki so imele namen predvsem varovati prebivalstvo pred banditizmom. Ker ni neke centralne organiziranosti, se organizirajo lokalno. In tudi oni imajo sodno oblast – če ujamejo bandita, mu hitro sodijo. Povezujejo se v SVETO BRATOVŠČINO (sacra ermanidad).

Tu sodstvo in policija nista še ločena. Danes je to popolnoma ločeno (imamo dva ministrstva npr.).

Drugje v Evropi ni takih sil, zato je izvajanje zakonov v rokah sodišč in njihovih uradov.

4.6 Mesta

Mesta so se ljudem zgodnjega novega veka zdela bolj varna kot podeželje – že po zunanjem izgledu. So ograjena, imajo vrata, ki jih ponoči zapirajo. Noč tudi regulira tempo življenja. Tu imamo organe nočne straže, ki vendarle nadzirajo te strani. V prvi vrsti gre tu za varstvo pred požarom. Prva ulična razsvetljava je l. 1667 v Parizu, dve leti kasneje v Amsterdamu. Mesta so torej temna in ljudje dejansko hodijo spat s kurami.

Šele ko v 14. stoletju pogruntajo mehansko uro, se začne ta pogled na čas spreminjati. Imamo enako dolge ure, delovni ritem ni več odvisen od dolžine dneva, ampak postaja čas abstraktna kategorija, ni več vezan na naravne fenomene. A ta proces traja več stoletij.

Policija v tem smislu kot je danes, je najprej v Parizu. Imamo tudi uniformirano policijo – detektive. To se razvije konec 17. stoletja v Parizu. Francija na področju te javne varnosti prednjači, tudi zato ker je najbolj centralizirana.

4.7 Sodna tortura

Pomanjkanje sodnih organov povzroči, da se veliko konfliktov razrešuje na izvensodni ravni. Rimsko pravo se recipira tudi zato, ker je v njem poudarjen položaj države in cesarja. V vseh teh zakonikih, ki nastajajo v okviru države, je sestavni del SODNA TORTURA. Ne

mučijo pa kar vseh. Če je nekdo v slabem stanju, ga ne mučijo, ker ni smisel tega, da umre, ampak, da dobijo priznanje – umre potem. Tako starcev, otrok in nosečnic npr. ne mučijo. Potem je to odvisno tudi od statusa: plemičev, duhovnikov, pravnikov tudi ne mučijo – so določene skupine ljudi, ki imajo privilegij, da jih ne mučijo. Če pa obtoženec ni priznal, tudi če so ga mučili, potem so ga pogosto izpustili. To je ta princip božje sodbe, kar je še ena srednjeveška prvina.

Pri mučenju niso nikdar šli na vitalne dele telesa, ampak so se osredotočili na te obrobne – mišice in kosti. Imamo razne natezalnice, stiskalnice in to je točno predpisano – npr. koliko obratov zaviješ ... To je zastraševalno (pripravljalno) mučenje. Ko je bil že obsojen, potem so ga pa mučili zato, da bi povedal imena sodelavcev – to pa je preliminarno mučenje.

Že konec 16. in v začetku 17. stoletja je začela uporaba torture padati. Zlasti pade v 18. stoletju, ko je sodne torture kot učinkovitega načina manj. Razsvetljenci so v 18. stoletju izraziti nasprotniki mučenja, imamo tudi spise proti smrtni kazni. A teze, da so ti razsvetljenski intelektualci vplivali na zmanjšanje torture, niso ravno pravilne. Velja, da se je spremenila celotna sodna tehnika, tehnika sodelovanja ... Ko se kot kazni namesto smrtna kazni začnejo uveljavljati zapor, galeje, prisilne delavnice, ni več potrebe po tako trdnih dokazih. Druga stvar pa je, da se pojavi vprašanje, če je priznanje res tako trden dokaz. In zato se začne zmanjševati tudi tortura – ker ni več potrebna.

4.8 Kazni

Tudi kazni sodijo v sodni sistem in tudi tu ima zgodnji novi vek specifične značilnosti. Tipična je brutalnost kaznovanja. Rojstvo zapora je šele konec zgodnjega novega veka. Tu na eni strani ni teh institucij, na drugi strani pa je to drago. Kazni so razne globe, izgon ... Tipične pa so TELESNE KAZNI. Tudi zanje velja, da je zopet odvisno, kaj si – aristokrati in duhovniki so redkokdaj telesno kaznovani. Telesne kazni tipično zadenejo neplemiče.

Za manjše spolne delikte in manjše goljufije so dali manjše kazni, ki pa so različne. Najhujše so različne kazni, ki pohabijo ude, oči, jezik, ušesa ... Gre po principu, da ti pohabijo organ, s katerim si naredil prekršek. Imamo pa tudi bičanje, žigosanje, sramotilni steber – to je napad na čast, kar je v zgodnjem novem veku grozno.

SMRTNA KAZEN je nekaj, kar je bilo dosti običajno, bilo jo je bistveno več kot kasneje v 18. in 19. stoletju. Dejanja, ki so imela za posledico smrtno kazen, so bila številna: dvoboj, izdaja, rop, umor, prešuštvo, incest, velike tatvine, vlomi, požig ... Načini usmrnitve so bili tudi odvisni od položaja ljudi – npr. plemičev in žensk niso obešali.

Tradicionalne so kazni z ognjem in vodo, ki sta očiščevalni sredstvi, zato je požig (grmada) primeren, ker očisti, pa še popolnoma konzumira telo – zato so tu čarovnice in heretike požigali. Utopitev je bolj za ženske, ki so obsojene za moralne in verske prestopke.

Taka tipična kazen je tudi razčretverjenje – zlasti za izdajo: to je upor proti državi. Potem so tu še razne druge kazni – obglavljanja, uveljavilo se je tudi obešanje ...

Po smrti pa je to razstavljeno – trupla visijo na vislicah, razčretverjene dele dajo po mestu. To ima dvojno funkcijo – na eni strani zastraševanje, na drugi strani pa odrekanj pokopa. Tipična za izvrševanje smrtna kazni je javnost – kaznovanje je javno. Na eni strani gre za zastraševanje, na drugi strani pa se s tem kaže moč države. Ker je javnost tako pomembna, se usmrnitve dogajajo na tržne dneve, ko javnost pride v mesto. Najprej so obsodbe izvrševali na kraju zločina, potem pa na stalnih mestih, kjer je bilo lažje kontrolirati publiko.

Tu je tudi verska komponenta – vedno je navzoč duhovnik, ki ima vlogo, da obsojenec prizna in se pred smrtjo spokori. Javno priznanje ga integrira nazaj v to občestvo. Ko on javno prizna, na ta način potrdi smrtno kazen, ki jo izvrši država. Država je šibka in prisotnost duhovnika ter javno priznanje to njeno avtoriteto, ki je šibka, krepita.

Ritual se začne s sprevedom na morišče in sam javni pomen se kaže tudi v verovanju publike. Obtoženčeva kri zdravi epilepsijo, vrv od obešenega pa prinaša srečo. Množica se večinoma strinja s temi krutimi kaznimi, in sicer iz dveh razlogov:

- življenje je kruto,
- ta način kaznovanja razumejo kot ponovno vzpodbuditev božjega reda. To je očiščenje, zato tudi puščajo trupla.

V državi druge polovice 15. stoletja ter v državi 16. stoletja ugotovimo cel kup starih in novih elementov. Ta razvoj je vijugast in difzen. Državna jurisdikcija se bori s konkurenčnimi jurisdikcijami (meščansko, cerkveno, plemiško ...). Državna blagajna ni ločena od vladarjeve in ljudje pobiranje davkov dostikrat razumejo kot rop.

Glede vojske se vladarji dostikrat ne morejo odločiti, ali bi izbrali bolj zvesto naborniško vojsko ali bolj učinkovito najemniško. Razlika med uradniško plačo in podkupnino tudi še ni jasna.

Kljub vsemu pa gre razvoj v smeri teritorialne in institucionalne države.

4. GOSPODARSTVO V EVROPI V 16. STOLETJU

V historiografiji se je uveljavil izraz »dolgo 16. stoletje« (od nekje 1480 pa do 1620). Temu obdobju je v evropski zgodovini skupna rast. To obdobje se imenuje »dolgo« zato, ker se gospodarska rast začne že v drugi polovici 15. stoletja.

Tako kot velja za evropsko zgodovino novega veka, kot tudi za celoten zgodnji novi vek, imamo neke poteze, ki so tipične poteze predindustrijske ekonomije oz. ekonomije »starega režima«. Imamo tipične poteze, ki so značilne za predindustrijsko družbo. Hkrati pa imamo tudi celo vrsto potez, ki so tipično nove.

4.1 Stare poteze

- To je ekonomija, kjer je VEČINA DELOVNE SILE ANGAŽIRANA V AGRARNEM SEKTORJU (85 %) – imamo izrazito prevladovanje proizvodnje hrane. Vrednost te delovne sile pa ni enaka 85 %, je malo manjša.
- MENJAVA JE RAZMEROMA ŠIBKA. To sicer ni tako, da živi vsak zase, a v primerjavi s kasnejšim časom, je tu menjava razmeroma šibka. Še vedno so področja, ki so avtarktna, zato je ekonomija večinoma regionalna – odvija se v krogu, ki ima premer 10 km – imamo:
- REGIONALNO OMEJENOST GOSPODARSTVA.
- Imamo tudi NIZKO PRODUKTIVNOST oz. EKONOMSKO UČNKOVITOST:
  - rentabilnost: to je profit, dohodek iz založenega kapitala;
  - ekonomičnost: razmerje output (proizvodni stroški)/input (prihodki). Če nižamo stroške, smo bolj ekonomični. To pa nima veze z nizko produkcijo.
  - Produktivnost: proizvodnja z vloženim delom – manj kot delam, bolj sem produktiven pri istem proizvodu.
- To, da je nizka PRODUKTIVNOST, pomeni, da je treba za nek produkt veliko delati.
- OBČUTLJIVOST za vsakršne konjunkturne spremembe: če pride celo do kakšnih nihanj, se ekonomija takoj poruši (npr. slabe letine).

4.2 Nove poteze

- Prodiranje denarnega gospodarstva v vse gospodarske dejavnosti. Zato imamo tu tudi že v bistveno večji meri menjave raznih rent v denarno rento.
- Uveljavljanje novih produktivnih odnosov.
- Nov podjetniški duh – podjetniška profitna mentaliteta (v srednjem veku so trgovci še šli na neko poštenost, sedaj pa ne več).
- Značilnost celotnega obdobja pa je gospodarska rast.

4.3 Gospodarska rast

Kako je gospodarska rast povezana z gospodarskim razvojem? Ali je gospodarska rast spremljana tudi z gospodarskim razvojem? V kakšnem odnosu sta gospodarska rast in gospodarski razvoj? Ali vsako rast spremlja razvoj? To ni nujno.

Kako se kaže gospodarska rast? Kaj pomeni, če je gospodarska rast 4,8 %? To pomeni, da je gospodarski produkt toliko večji, toliko več se izdelava – to je povečan output. To lahko v principu dosežemo na dva načina:

- intenzivna rast (z razvojem) in
- ekstenzivna rast (ni razvoja, samo rast).

Če neko podjetje eno leto izdelava 40 parov čevljev, drugo leto pa 50, potem je gospodarska rast 25 %. A če so bili lani zaposleni 4 ljudje, letos pa jih je 5, potem to ni noben razvoj. Gospodarsko rast torej lahko dosežemo tako, da zaposlimo novo delovno silo. Če mi prvo leto pridelamo 500, naslednje leto pa 1000 kilogramov žita, s tem da tudi obdelamo še enkrat večjo površino, potem je to rast, razvoja pa ni. Če pa mi prvo leto pridelamo na isti zemlji prvo leto 500 kilogramov in drugo leto 600 kilogramov pšenice, potem bo rast manjša, razvoj pa očitno.

V zgodnjem novem veku NI razvoja, ni inovacij, je samo rast. Dosežena je tako, da se povečajo produkcijski faktorji – imamo večji angažma ZEMLJE in LJUDI. Rast je v glavnem ekstenzivna:

- premiki v ekonomski strukturi so šibki,
- tehnološke inovacije in povečana produktivnost so redke.

Tipična za ekonomijo dolgega 16. stoletja je torej rast, ki je EKSTENZIVNA – ne spremlja je tehnična in tehnološka rast. Bistvena je tudi DRUŽBENA ORGANIZACIJA DELA. Tu pa prihaja do novih odnosov: kapitalistična organizacija, mezdno delo.

4.4 Temeljni dejavniki gospodarske rasti v dolgem 16. stoletju

4.4.1 Demografska rast

Tu ne gre samo za delovno silo, ampak tudi za potrošnjo. Imamo nove potrebe in povpraševanja, nova sredstva. Kako rast prebivalstva vpliva na to? Ko prebivalstvo raste, se povečujejo tudi njegove potrebe:

1. PO HRANI: to rešujejo s povečanjem obdelovalnih površin (danes se to rešuje s tehnologijo). Ker je gostota prebivalstva v Evropi precej neenakomerna (izoblikujejo se že centri in periferija), se v 16. stoletju že razvije trgovina z žitom, ki je srednji vek ne pozna. Imamo predvsem trgovino iz vzhodne Evrope v zahodno. Meso v 16. stoletju postaja bolj redka dobrina in postaja že bolj socialno opredeljena hrana. Z živino, ki jo redimo na petih hektarih, ne moremo nahraniti toliko ljudi kot z žitom, ki ga gojimo na isti površini. Zato je manj živine in to je potem povezano tudi s pomanjkanjem gnoja.
2. PO OBLAČILIH
3. PO STANOVANJU (rast prebivalstva imamo v kmetijski in nekmetijski dejavnosti).

Okrog l. 1500 je v Evropi še vedno manj ljudi kot l. 1300. Takšno številko (okrog 80 milijonov) Evropa doseže šele okrog l. 1550.

4.4.2 Sprememba v okusu

Spremembe se zgodijo tako v prehranjevalni kot v oblačilskih navadah:

1. Začenja se PITJE VINA.
2. OBLAČILA: uveljavi se uporaba spodnjega perila.
3. HRANA:
  - SLADKOR: od srede 15. stoletja postaja ne ravno splošno dostopen, a vendarle dovolj dostopen, da pride v prehrano vsaj v srednjih slojih.
  - ZAČIMBE: motiv za celo vrsto podvigov v evropski zgodovini 15. in 16. stoletja
  - TOBAK: konec 16. stoletja pride v Evropo kot zdravilo.
  - ŽGANJE: alkohola se konzumira ogromno, iznajde se postopek destiliranja.
  - Definira se STANOVANJSKA OPREMA: pohištvo postaja že element v načinu življenja ljudi, s katerim je treba računati. Pohištvena obrt je en od pomembnih vidikov.
  - GRADBENIŠTVO: 15. in še zlasti 16. stoletje je stoletje grandioznih renesančnih palač.
  - Imamo nek tip DEMONSTRATIVNE PORABE.

4.4.3 Država

Država je osrednji dejavnik, ki prispeva k rasti ekonomije – v prvi vrsti s svojimi potrebami, pa tudi ukrepi.

Tu je v prvi vrsti pomembna VOJSKA. Država rabi orožje in to samo država – privatne vojske izginjajo, ker jih posamezniki ne morejo več financirati. Vojsko je treba tudi nahraniti in obleči.

Potem pa začne država posegati tudi na druga področja: gradnja kanalov, cest ...

4.4.4 Novi trgi

Na eni strani se širi evropski trg, tu postaja pomembna Rusija, začne se trgovina ... V 16. stoletju imamo v Angliji že družbo, ki se ukvarja prav s trgovanjem z Rusijo. Še bolj pomembno pa je, da se okrog Evrope počasi začne oblikovati svetovna trgovina. Imamo trgovino s kolonijami: začimbe, sladkor, barvila, tropsko sadje, evropska hrana, tekstil ...

Na eni strani uvažajo Portugalci iz Indije, na drugi strani pa predvsem Španci iz južne in srednje Amerike. A tudi evropska produkcija se širi po svetu – Španci, ki so se naselili v

Ameriki, niso hoteli tamkajšnje hrane, ampak uvažajo stvari iz Evrope. In tako se širijo tudi evropski produkti.

4.4.5 Psihološki dejavniki

Uveljavi se INDIVIDUALIZEM. Posameznik se hoče uveljaviti, umetniki se začnejo podpisovati na svoja dela. Imeti neko stvar, nekaj kupiti je tudi takšen psihološki dejavnik. Posameznik ne skriva več tega, kar ima in se svojega znanja ne sramuje več. Znamenje bogastva te popelje med izbrane, biti bogat ni več greh in ljudje si želijo biti bogati.

4.5 Nova sredstva, ki so vplivala na gospodarsko rast

4.5.1 Finančna sredstva

Brez denarja razvite ekonomije ni. Konec 15. stoletja spet prihaja do problemov. Evropa ima problem s plemenitimi kovinami. Če ni plemenitih kovin, potem je tudi pomanjkanje denarja. Če je pomanjkanje denarja, potem to zavira gospodarsko rast.

Nova nahajališča iščejo najprej v Evropi, potem pa pride rešitev v obliki odkritij. Zlato prihaja v sredozemski prostor in Evropejci to vedo. Vedo tudi približno od kod prihaja – ne vedo pa, kako tja priti. Vedo, da prihaja zlato iz podsaharske Afrike in to je tudi glavni motiv za odkritja Portugalcev. Začimbe niso poglavitni motiv, Turki pa sploh niso pomembni. Poglavitni motiv je zlato.

Portugalci nekaj tega najdejo že v štiridesetih letih. Našli so »sudansko« zlato. Tako se zlatniki iz tega zlata kujejo že v 15. stoletju. Potem pride Kolumb na Karibe, a tam ni našel nič pomembnega. Nato pa pridejo pravi roparji – Cortez in Pizarro. To naropano zlato Inkov in Aztekov vozijo v Evropo. A tega zlata je enkrat zmanjkalo in potem so odkrili rudnike – predvsem rudnike srebra v Peruju. Proizvodnja srebra se je zlasti povečala, ko so odkrili proces AMALGAMIRANJA – pridobivanje srebra s pomočjo živega srebra. To srebro je v glavnem potem šlo v Evropo, del tega pa tudi na Kitajsko.

Na ta način sedaj pride srebro v Evropo in to je že motivacija za ekonomijo. Res pa je, da je to deloma vplivalo tudi na inflacijo, a bistveno manj, kot so to nekdaj mislili ekonomski zgodovinarji.

Poleg tega, da se povečuje denarna masa, se pospešeno uveljavljajo tudi kreditni instrumenti (npr. menica). To pospešuje ekonomijo.

4.5.2 Nove tehnike

Širijo se zlasti tiste tehnike, ki so se že oblikovale v 15. stoletju. To so npr. tehnike na področju rudarstva – kopljejo globlje in ob tem morajo rešiti celo vrsto problemov: kako podpreti ... Potem so tu visoka peč, tiskarstvo, steklarstvo, amalgamiranje, gradbene tehnike. Pri slednjih pride do res velikih inovacij – npr. gradijo utrdbe, ki bi vzdržale napad topov, mostove ... imamo celo vrsto prenosnih mehanizmov (zobniki, jermeni ...).

4.5.3 Akcija države

1. MONETARNA POLITIKA: država bistveno bolj kot v srednjem veku uvaja monetarno politiko.

2. PODELJEVANJE MONOPOLOV: tu se zdaj začnja zgodnji merkantilizem – država poskuša zadržati plemenite kovine v državi in pospešuje izvoz, s katerim se plemenite kovine dobijo nazaj.
3. UVAJANJE CARIN: zato, da ljudje ne kupijo produktov, ki so narejeni zunaj.

Tu imamo torej tudi pristop države – a to je še zelo počasi.

5. DEMOGRAFSKI RAZVOJ V EVROPI V OBDOBJU ZGODNJEGA NOVEGA VEKA

Velika področja v Evropi imajo l. 1328 enako število župnij in tudi približno enako število prebivalcev kot l. 1750. Imamo pa tudi določena področja, kjer imamo velika nihanja (Anglija, Porurje ...). To kaže, da je človeška populacija zelo fleksibilna, se zelo prilagaja. V zgodovini imamo dva velika preloma za rast prebivalstva: NEOLITSKA REVOLUCIJA in INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA, ko se naučijo izkoriščati surovine.

V zgodnjem novem veku imamo 3 faze:

- FAZA RASTI (1400 – 1620),
- FAZA STAGNACIJE (1620 – 1730) in
- FAZA RASTI (1730 –).

Tipična je torej rast. Ta pa je odvisna od števila otrok, od NATALITETE. Poleg tega je tu še MORTALITETA – umrljivost ljudi. Pomemben je še en dejavnik, in sicer STAROST PREBIVALSTVA. Ti dejavniki so rezultat neke interakcije med biološkimi danostmi in okoljem.

Tisto, kar vpliva na demografske spremembe, se kaže skozi ROJSTVA, SMRTI in tudi POROKE. Kakšno vlogo pa ima poroka? Poroka legitimira in je dostop do spolnosti, reproduktivnosti – v zgodnjem novem veku je razmeroma malo nezakonskih otrok.

Na to vplivata dva dejavnika: DEJAVNIKI PRISILE in DEJAVNIKI IZBIRE.

5.1 Dejavniki prisile

Zanje je tipična relativna stalnost.

- KLIMA (odvisno od prostora – v puščavi je manj ljudi, kot v subtropskem podnebjju)
- GEOGRAFSKI PROSTOR (ali je zemlja rodovitna ali ne, to zelo vpliva):
  - dostopnost do obdelovalne zemlje (to je v predindustrijskih družbah zelo pomembno),
  - načini poselitve (zelo odvisni od reliefa),
  - energetske viri.
- BOLEZNI.
- HRANA.

Ti dejavniki so med seboj zelo odvisni. A tudi ti dejavniki niso popolnoma stalni – imamo npr. kolonizacijo (pridobivanje nove obdelovalne zemlje), a vendarle traja vsaj nekaj generacij, da se to spremeni. Spreminja pa se npr. tudi klima.

Na dejavnike prisile se mora prebivalstvo prilagoditi. Če je dovolj prebivalstva, lahko tudi človek prilagodi okolje. Tipičen primer so prve civilizacije, kis i prilagodijo vodo (namakalni sistemi ...). Podobno imamo tudi v srednjem veku (kolonizacija, tudi npr. polderji na Nizozemskem ...). Drugi tak način prilagoditve pa je imunost – če prebolimo koze, potem smo imuni na njih.

5.2 Dejavniki izbire

1. HIGIENA
2. MEDICINA
3. REPRODUKTIVNI RITMI:
  - odvisni od porok (kdaj se poročijo ljudje),
  - poroka ureja število otrok,
  - dojenje ...

V teku 15. stoletja se evropsko prebivalstvo zažene, začne ponovno rasti. Pomemben dejavnik, ki je v prejšnjem času zatiral rast, je KUGA, ki je sedaj omejena predvsem na urbana področja, a je manj smrtna in manj prenosljiva – sedaj je BUBONIČNA KUGA, prej pa je bila PLJUČNA.

Še sredi 15. stoletja je število prebivalcev bistveno nižje kot l. 1300 in šteje nekje med 55 in 60 milijonov. Nivo prebivalstva, ki je bil l. 1300, doseže Evropa spet nekje v sredini 16. stoletja. Pogostnost kuge je manjša, tako daje to poglavitni dejavnik, ki je prispeval k manjši smrtnosti. Druga stvar je, da je precej manj pomanjkanja, manj je tudi slabih letin.

To, da je Evropa zopet zrasla in presega prejšnje število prebivalstva, je posledica tudi majhnih napredkov v kmetijstvu:

- POČASI (!) se uvajajo kulture, ki prihajajo iz Amerike.
- Izboljša se transport in predvsem trgovina z žitom.
- Imamo tudi določene inovacije, tehnične izboljšave ...

Vsi ti trije dejavniki so šibki, zato prihaja v Evropi okrog l. 1570 zopet do relativne prenaseljenosti. Pojavijo se zopet tipični strukturni problemi, ki se kažejo v pomanjkanju. Tako okrog l. 1600 zopet pride do preloma.

5.3 Demografske spremembe v 16. stoletju

V glavnem velja to, kar velja v 16. stoletju, tudi še za 17. in prvo polovico 18. stoletja. V tem času imamo visoko nataliteto (50%) in mortaliteto, ki pa je nekoliko nižja (40 %). Veliko število ljudi je poročenih, to se v 17. stoletju malo spremeni.

Značilna pa je visoka stopnja umrljivosti otrok (do enega leta umre približno ¼ otrok), približno polovica populacije umre, preden doseže reproduktivno starost. Pričakovana življenjska doba je okrog 25 – 35 let.

Vendar pa je 16. stoletje še vedno sposobno kompenzirati tako učinke kuge in vojn – 16. stoletje ni mirno stoletje. A vojna ne vpliva na demografski razvoj toliko, kot danes. Vojske so še dokaj skromne. Ima pa vojna posredne učinke – z vojno je povezano opustošenje (ropajo, posiljujejo ...). Z opustošenjem so povezane slabe letine ... Vojska vedno prinese tudi bolezni.

Potem so tudi sekundarne posledice: če je opustošenje, se ljudje manj ženijo in je manj otrok. A nataliteta je še vedno višja kot v 14. in 15. stoletju. Velika večina otrok je zakonskih, nezakonskih je le okrog 2 % – 4 %. Tako da sta od poroke zelo odvisni nataliteta (koliko otrok je rojenih na 1000) in FERITILNOST - koliko otrok je rojenih na žensko populacijo, ki je v t. i. feritilni dobi 15- 49 let. Ko enkrat ljudje pridejo ven iz te dobe, so nepotrebni. Potrebni pa so v smislu, da prenašajo svoje znanje. Zakonska feritilnost je tista, ki je bistvena.

Večina otrok se rodi v zakonu, topa ne pomeni, da so vsi spočeti v zakonu.

Potem imamo tudi BIOLOŠKE DEJAVNIKE (v tem času so precej konstantni):

- sposobnost za spočetje otroka,
- bolezni (sterilnost),

- smrtnost v paru (zelo malo parov v zgodnjem novem veku je kompletnih).

Ti biološki dejavniki pa so potem usmerjeni s kulturnimi, socialnimi, gospodarskimi dejavniki, ki so npr. verske narave – recimo v času posta ali poljskih del število spočetij močno pade. To se kaže tudi v večji smrtnosti otrok – prihaja do diareje in dehidriranosti, ker ženske izgubljajo mleko.

V zvezi s tem je pomembna tudi KATOLIŠKA in PROTESTANTSKA REFORMA. S tem se namreč poveča pomembnost poroke. Cerkev in država začneta pritiskati, zlasti tako, da prepovedujeta poroke za določene socialne skupine.

Demografske spremembe imajo tudi svoje SOCIALNE POSLEDICE. To je čas, ko rase mestno prebivalstvo in s tem tudi mestna revščina. Prebivalcev je vedno več, zemlja pa je omejena – ne moremo je več deliti, kosi so vedno manjši (pri nas so npr. kajžarji). Lastniki velikih kmetij se zaprejo, malim kmetom ne pustijo uporabljati srenjske zemlje. Ti ljudje potem bežijo v mesta, kjer jih pa tudi nočejo.

To je čas, ko se bistveno spreminja tudi odnos do REVŠČINE. Revež postaja nekdo, ki ga je treba disciplinirati, zapreti. Probleme pa imajo tudi OBRTNIKI – to je čas, ko se zapirajo cehi. Prihaja do konkurenčnosti – servisi naraščajo, a počasneje kot prebivalstvo.

Tudi pri PLEMSTVU je kriza. Smrtnost je pri plemiških otrocih celo večja kot pri navadnih – plemiške matere namreč ne dojijo. Te otroke je treba tudi primerno vzgojiti in kasneje tudi poročiti – to pa stane. Plemstvo se rešuje na ta način, da je velik del plemstva šel v cerkvene službe in zato je plemstvo tudi zainteresirano za cerkev.

Socialne posledice rasti prebivalstva in hkrati omejenosti virov čutijo vse socialne skupine.

Naslednji demografski dejavnik so MEDPORODNI INTERVALI. Nekje po štiridesetem letu ženske niso imele več otrok. Spodnja meja pa je tista, pri kateri se dekleta poročijo. Pred dvajsetim letom se jih je poročilo precej malo. Tako da imamo to obdobje, kjer se zgodi velika večina rojstev, dolgo nekje dvajset let.

Na medporodne intervale v veliki meri vpliva dolžina dojenja – ni ovulacije. Tudi potem, ko pride do ovulacije, traja nekaj mesecev do normalizacije. Potem tudi nosečnost traja, pa tudi splavi so prisotni ... Povprečni medporodni intervali so tako nekje od 2,5 leta do 3 leta. Če torej izračunamo to na 20 let, potem ugotovimo, da imajo družine nekje med 6 in 7 otrok. Veliko izmed teh otrok pa ne preživi, tako da so družine v povprečju štejele okrog 5 članov.

5.4 Demografski razvoj v 17. stoletju

V 17. stoletju se demografsko stanje nekoliko spremeni. Po l. 1580 je zopet imela velike posledice kuga, ki zopet zajame tudi podeželje. Imamo pa še druge bolezni: tifus, malarija, koze ... Hkrati pa so se s slabšanjem sanitarnih pogojev vrnila tudi velika pomanjkanja. 16. stoletje tudi ni imuno na kugo, a to kar v mestih umre, nadomestijo priseljenci s podeželja. Tako da je 16. stoletje sposobno nadomestiti vrzeli. V zadnji četrtini 16. stoletja pa se je ta trend obrnil. Kuga začenja prizadevati del podeželja.

Prvi val kuge v Evropi je konec 16. stoletja. Najprej med leti 1570 – 1577 v severni Italiji, nato 1587 – 1590 v severni Italiji in Kataloniji, na prelomu iz 16. v 17. stoletje pa se to razširi še v Španijo, Nemčijo, Francijo in v Anglijo.

Po tej prvi fazi je Evropo prizadela velika epidemija, ki pa sovпада s 30-letno vojno (v tridesetih in štiridesetih letih 17. stoletja). Kuga prizadene zlasti Italijo, medtem ko je Nemčijo prizadela predvsem vojna.

Nato je še kuga v letih 1648 – 1668, ki je prizadela predvsem Španijo in Neapelj, kjer prebivalstvo pade za približno polovico.

Demografska situacija v 17. stoletju je torej stagnacija – prebivalstvo ne upada, ampak je enako oz. zelo rahlo narašča. Krivda za demografsko krizo ni samo na strani kuge, ampak so pomembne tudi druge bolezni: tifus, koze, malarija, tuberkuloza, trebušni tifus ... To so bolezni, ki so izrazito vezane na slabe higienske in prehranske razmere. Vezane pa so predvsem na mesto. Sama medicina v 16. in 17. stoletju tu nima nič vpliva.

Poleg bolezni je vzrok za demografsko stagnacijo tudi togost agrarnih struktur. 16. stoletje namreč ni prineslo nekega napredka v tehnologiji, tako da je bil dosežen prag prenaseljenosti. Še vedno je temeljni problem med živinorejo in poljedelstvom – zemlja ni dovolj pognojena. Še vedno je precej zemlje v prahi.

Kljub temu velikega vpada prebivalstva ni. Evropa najde nek mehanizem, s pomočjo katerega odgovarja na te krize – to je poročni mehanizem, ki se oblikuje prav v 17. stoletju. V Evropi je poročna starost visoka in se še poviša. Par, ki se poroči, si ustvari svoj dom. Ko zmanjka surovin, se ljudje poročajo kasneje – dekleta med 22 in 24 letom, moški pa med 26 in 27 letom.

Se pa v tem času oblikujeta dve Evropi. Ena pozna to razmeroma visoko starost pri poroki, v vzhodni in jugovzhodni Evropi in pa na Irskem ter v južni Italiji in južni Španiji je poročna starost še vedno nizka. To pomeni, da ti deli, kjer je ta starost nižja, doživljajo večjo demografsko rast, ki se pokaže še zlasti v 18. stoletju. To je t. i. HIDELOVA ČRTA.

Je pa tudi v vzhodni Evropi starost bistveno večja kot v drugih delih sveta, kar pa pomeni bistveno večjo investicijo v otroka.

5.5 Razporeditev prebivalstva

Kakšno je razmerje med mestom in vasjo? Kakšna je gostota v posameznih regijah? Kakšna je starostna struktura prebivalstva.

Večina prebivalstva živi na podeželju, a po l. 1400 se prebivalstvo v mestih povečuje. Pred tem živi v mestu le 8 % ljudi, okrog 1500 je to 10 %. Več urbanega prebivalstva je v Sredozemlju, število mest pa je v Evropi skoraj takšno kot danes. V Sredozemlju je v mestih okrog 17 % prebivalstva, a v 17. stoletju začnejo ta mesta upadati – možno, da zaradi kuge. Zaton Sredozemlja pa se zgodi tudi zaradi prenosa težišča trgovine na sever in tudi preko Atlantika (Anglija). Urbana rast je zaradi novih tržišč. Konec 17. stoletja je na Nizozemskem že 40 % ljudi v mestih, medtem ko je v istem času urbanega prebivalstva na Poljskem manj kot 10 %.

Pomemben dejavnik so tudi MIGRACIJE. Zaradi dolgotrajnih migracij prihaja do presežka žensk. Tako imamo npr. poklicne migracije:

- švicarska garda (Švica),
- mornarji (Portugalska, Španija): oni plujejo in se tam tudi naselijo, to so predvsem mladi moški.

Pojavi se problem, kaj narediti z ženskami. Te dolgotrajne migracije so precejšnje in mnogi se nikoli ne vrnejo. A tu ne gre za množično izseljevanje v Ameriko, tja hodijo le pistolovci (npr. nižje špansko plemstvo, ki še ima viteški naboj).

Pomembna je tudi GOSTOTA PREBIVALSTVA. Najgostejša so najbolj razvita področja, kjer je gostota okrog 50 ljudi na kvadratni kilometer. V severni Italiji je ta številka 44, v Franciji 36, v Nemčiji 22, v Veliki Britaniji 14 v vzhodni Evropi ravno tako, v Rusiji pa 1 – 2 prebivalca na kvadratni kilometer.

Širitev prebivalstva pa je odvisna od agrarnih struktur in ker so te toge, je prebivalstva malo.

5.6 Žitna produkcija v Evropi

Žitna produkcija je temelj demografskega razvoja. Tu imamo dve vrsti žit:

- krušna žita (pšenica, rž, ječmen, oves) – to so zimska žita;
- jaro žito (proso, oves (za konje), ajda).

Agrarne strukture 16. stoletja so toge zato, ker ni inovacij. Kljub temu pa kmetijstvo raste in krize so relativno redke. Temeljni problem je, da je donos sorazmerno slab. Donos pada od zahoda proti vzhodu in bolj kot se bližamo 16. stoletju, bolj pada. Evropsko povprečje je 4,5 : 1 (na Nizozemskem 8 :1, na Poljskem pa 2 : 1).

Zakaj pa se proti 17. stoletju donos manjša? Najprej zato, ker je zemlja iztrošena (slabo gnojenje) – zaradi ekstenzivnega kmetijstva. Vedno več je delovnih površin, ki pa vse manj donošajo. Več kot je ljudi, več žita je treba saditi.

Pogrnjali so, da zbiranje hlevskega gnoja pomaga zemlji – bogati kmetje imajo veliko gnoja. Čez dan pasejo na pašnikih, kjer se živina iztrebi, zvečer pa jih zaprejo na praho.

Pomembno je tudi vprašanje plevela, ki ne potrebuje veliko hrane in hitro rase. Zato praho večkrat orjejo in se s plevelom večkrat gnoji. Tu pa so tudi razni škodljivci. Na polju so to ptiči, zato imamo ptičja strašila. Škodljivce pa imamo tudi, ko je žito shranjeno (miši, črvi ...).

Področje inovacij je Anglija, severna Italija, Nizozemska, Francija. Orodja so še vedno stara (cepec, kosa, srp, motika, plug). Je pa bistveno povečana uporaba železa, jekla. Prvi stroji se pojavijo šele v začetku 18. stoletja.

Še vedno prevladuje triletno kolobarjenje, vendar na praho začnejo saditi tudi DETELJO, kar je neke vrste gnojenje. Med kolobarjenjem pa si zemlja tudi odpočije. Postopoma pa se praha s sajenjem detelje popolnoma ukine.

Uvajajo nove rastline, a ne na veliko (koruza, krompir, paradižnik, tobak). Koruza je prva rastlina, ki jo v 17. stoletju počasi začnejo jesti. Krompir pa šele v 18. stoletju – to potem iztrebi lakoto iz Evrope.

V 16. stoletju se začne tudi »ponovno« izsuševanje in namakanje. Izsušujejo predvsem Nizozemci, ki iznajdejo nove tehnike, te pa nato prodajajo tudi v tujino. Namakajo pa v Italiji (Padska nižina, Benečija), kjer gojijo riž. Te tehnike zahtevajo veliko kapitala.

V tem času poznamo dvoletno in triletno kolobarjenje, kar je odvisno od klimatskih razmer.

Mesta so pomemben dejavnik prostorske strukturne agrarne proizvodnje. Prvi pas okrog mesta je 10 kilometrov. Tu gojijo predvsem zelenjavo. V drugem pasu (do 100 kilometrov okrog mesta) imamo živinorejo za mesne izdelke, v tretjem pasu (nad 100 kilometrov) pa gojijo žito.

Oblikuje se izvozni centri: za žito na Siciliji, za rž na Poljskem ... Pri tem je pomemben transport (po rekah ...). Tu je pomembna zveza Hansa, od 17. stoletja dalje pa Nizozemci, ki sistematično zbirajo človeški gnoj v mestih, kar ima ugoden učinek na polja, pa

tudi na higieno mest. Začnejo se ukvarjati z gojenjem rož (tulipani), saj imajo zaradi trgovine dovolj denarja, da se lahko igrajo.

Zahodna Evropa postaja v 16. stoletju mnogo bolj bogata od vzhodne, kar se pozna še danes. Od Sredozemlja ne prihajajo več razvojni impulzi, pač pa to prihaja s severa in zahoda.

V tem času se tudi jasno začne razlikovati med slabimi in dobrimi izdelki. Dobri izdelki so namenjeni izvozu.

GOVEDOREJA

Veliko govedoreje imamo v Španiji in v Panonski nižini. Ob Donavi se zalaga nemška mesta, iz Benetk pa se zalaga zahod. Živina se transportira peš. Njene kože se porabi za strojenje.

OVČJEREJA

Ovce se redi zaradi mesa in volne (Merino – Španija). Španska volna je dobra, ker je izredno dolga. Vendar španska ovčjereja uničuje poljedelstvo, tako da morajo žito uvažati, a zaradi mitnin in davkov ga država podpira.

Tisti, ki prost kapital investirajo v perspektivne delovne obrate, so potem precej obogateli. To počne predvsem novo, mlado plemstvo, saj staro plemstvo temu ne zaupa in e naprej živi od dajatev in tlake.

V vzhodni Evropi pa se od 15. stoletja razvije sistem, kjer je kmet privezan na zemljo (v zahodni Evropi so namreč kmetje večinoma svobodni) in ima tudi do 6 dni tlake na teden. To počnejo zaradi večjega doprinosa, s čimer bi povečali investicijo kapitala v gospodarske obrate.

6. REFORMACIJA

6.1 Vzroki, motivi, pogoji

Gre za razumevanje nastanka novega stališča o razumevanju odnosa med človekom in bogom. Za to se moramo vprašati tudi o MOTIVIH in POGOJIH. Ko govorimo o teh kategorijah, velja razmišljati tako v zvezi s posameznikom kot tudi v zvezi z različnimi družbenimi skupinami. Tu si našo pozornost zaslužijo najprej tisti, ki so sprožili reformacijo. Zakaj ta človek začne z reformacijo? Kakšni so vzroki? Kakšni so motivi?

Tu gre za večinoma znane posameznike. A naše poznanosti so nujno potrebni tudi anonimni posamezniki, tudi mali ljudje ... Imamo nekega kmeta, ki protestira proti krstu (gre za prekščevalca), posledica pa je bila, da je mestni svet v Zürichu sprejel odlok, da se morajo nujno vsi krstiti.

Ko pa v zvezi z vzroki, motivi in pogoji razmišljamo o družbenih skupinah, se sprašujemo o tem, kako so se te ideje širile med plemstvom, v mestu in med kmeti. A družbo lahko razdelimo še na manjše skupine (zdravniki, pravniki, humanisti ...). Tudi te skupine pa so notranje še razslojene.

Zato je enako upravičeno kot o širjenju reformacije govoriti tudi o recepciji reformacije. Pri recepciji je ta aktiven vidik bistven – širjenje še ne pomeni tudi sprejetja. Če mi govorimo o širjenju, potem zlahka spregledamo, da je bil sprejem odvisen od:

- individualnih značilnosti,
- od družbenega položaja posameznika,
- od tega, kako so bile te ideje oblikovane in posredovane.

Posamezniki so te ideje sprejemali skozi sito narazličnejših sit in cedil. Sito niso samo naše osebne lastnosti, ampak tudi naše izkušnje, ki gotovo vplivajo na naše osebne lastnosti. Kako mi sprejemamo naše osebne izkušnje, je pa zopet eno od cedil, ki adaptira neko idejo – kako mi nekaj sprejmemo, ponotranjimo. Zato je sprejemanje idej reformacije skozi lastni filter tudi oblikovanje teh idej, včasih tudi spreminjanje in celo radikaliziranje.

Ob tem, da so posamezniki enkratni, neprecenljivi, delijo izkušnje z drugimi posamezniki in zato spadajo v določeno družbeno skupino in delijo tudi veroizpoved. Dejstvo, da posamezniki sodijo v neko družbeno skupino, pa ne pomeni, da vsi iz te skupine sprejmejo ideje reformacije. Imamo veliko podatkov, da iste ideje sprejmejo ljudje zelo različnega družbenega statusa. Ali pa imamo primere, ko nekdo iz ene skupine sprejme ideje neke druge skupine (npr. meščan sprejme ideje socialne revolucije).

Še posebno je to tipično v zvezi s krščanstvom – da ljudje različnih slojev interpretirajo isto ali pa imajo posamezniki istega sloja različno interpretacijo. Krščanstvo namreč pušča toliko prostora, da se notri lahko najdejo različni sloji. Imamo neko trdno strukturo, kljub temu pa so velike možnosti za modifikacije in različno razlaganje tega. To prebijanje dogme je bilo večinoma obravnavano kot herezija. Primer tega je recimo JAN HUS.

Imamo pa tudi reforme, ki so vpeljane s strani cerkve (Clunnyjeve reforme, frančiškani ...). Potem imamo v 14. stoletju eno gibanje DE VOTIO MODERNA, ki je reakcija na bogastvo cerkve na Nizozemskem. Vsa ta gibanja imajo zraven komponento »vrniti se k prvotni cerkvi«. Oni berejo sveto pismo, to je njihov glavni vir vere.

Krščanstvo samo je torej razmeroma dinamično. Ta dinamika pa ni značilna samo za predreformacijski čas, ampak tudi za sam čas reformacije in tudi po tridentinskem koncilu. Reformacija sproži tudi vprašanja v zvezi s cerkvijo samo. Šele tridentinski koncil zares postavi mejo med obema.

Nenazadnje je tudi sama reformacija posledica živosti krščanstva v začetku zgodnjega novega veka. Reformatorji so vendar katoliški duhovniki. Prihajajo od znotraj in sama težnja po reformi cerkve je zelo dolga. Prav v času, ko so iz okvira katolištva bežale nove verske ideje in se postavljale na noge, je bilo tudi največ radikalizacije teh novih idej. Nekatere izmed njih so se kmalu sistematizirale v doktrino in določile neke rituale. Nekatere med njimi so bile preganjane, potisnjene v ilegalo in marginalizirane. Čeprav so imeli močno bazo, pa se niso mogli uveljaviti, ker so bili sistematično preganjani.

Po določenem času se je dinamika uredila in vzpostavilo se je več veroizpovedi. V Nemčiji sta se po l. 1555 ustalili dve posebni kofesiji: katoliška in literanska. Kljub temu so med njima še številni spori, tudi znotraj samih protestantov, a potem se to umiri in vsi sprejmejo iste norme. V Franciji, kjer imamo kalvinistično in katoliško veroizpoved, se ta situacija pomiri l. 1598. Gre torej za neko obdobje, ko je verskih idej.

Silovitost, s katero so nove verske ideje izbruhnile v življenje, je vplivala na vse ravni (kulturna, socialna, politična ...). Skozi verske ideje se je cepila cela vrsta predstav, kakšen naj bo svet. Takratni svet je bil namreč zelo prežet z vero. Oblikovanje in širjenje verskih idej je smiselno razumeti kot mnogoplastne socialno in socialno-psihološke interakcije. To ni interakcija med dvema človekoma.

V tej interakciji zdaj poteka zelo kompleksna večinska izmenjava dejanj in vplivov. To vpliva pa preko nekih posrednikov in preko nekih komunikacijskih kanalov. Kaplan nekaj pove vernikom in tu je že komunikacijski vpliv. Zato verjetno ni smiselno govoriti samo o vzrokih, ampak tudi o pogojih in motivih. Mi takih historičnih pojavov, kot je reformacija ne moremo kar tako preprosto definirati. Ljudje v zgodovinskih pojavih ne sodelujemo le kot pasivni predmet, ampak tudi kot aktivni ustvarjalci.

V zgodovini poznega srednjega veka na splošno velja, da se da cerkev vedno reformirati. To so se v srednjem veku zavedali, a nikoli ni prišlo do dejanske reforme, do odklona od tradicije. Tradicionalna razlaga vzrokov za reformacijo so NAPAKE CERKVE – npr. korupcija. Če so napake cerkve odločilni vzrok za reformacijo, potem se postavi odločilno vprašanje, ali so te napake večje kot v 6. stoletju ali v 11. stoletju? In če bi bile te napake glavni vzrok, ali bi se potem, ko jih je tridentinski koncil odpravil, reformatorji umaknili nazaj? Pa se niso, v 17. stoletju se ni nihče vrnil nazaj.

Na drugi strani pa imamo ljudi, ki so ostri kritiki cerkvene prakse – npr. Erazem, pa on ni šel v reformacijo, ali pa npr. Thomas Moore.

Od kod torej izvira ta teorija o napakah cerkve kot o glavnem vzroku za reformacijo? To tezo je postavila angleška cerkvena zgodovina, a ta teza ima napake. To je alibična interpretacija. Katoličani so v starejših interpretacijah vzroke iskali v Luthru, v njegovem poželenju, v pohlepu vladarjev. Bolj marksistične pa interpretacije so vzroke iskale v zgodnjem kapitalizmu. Zdaj pa govorijo ravno obratno – da je nova religija sprožila kapitalizem.

Izmed teh starejših zgodovinarjev je verjetno imel najbolj prav Febvre, ki je rekel, da je verskim gibanjem verjetno treba pripisati verske vzroke. Pri takratnih ljudeh je bil zelo navzoč strah. Konec srednjega veka imamo krize: kuga, Turki, 100-letna vojna, cela vrsta političnih dogodkov ... In pojavi se vprašanje, zakaj je toliko nadlog? Kje je krivda? To je sprožilo en religiozen nemir in dobilo tudi religiozen odgovor.

Kaj je torej lahko krivo za to? Božji srd, ki pa je posledica greha. Ta greh sproža vse, kar se dogaja in nenazadnje sproža tudi strah. Ta greh je zelo poudarjen in vsak prekršek je napad na red. Vsak greh je velik greh. To se pokaže v celi vrsti primerov – tudi pri Luthru, ki je obseden z grehom in s smrtjo. To se kaže tudi v umetnosti in ikonografiji. Strašno priljubljeni motivi so križanje, trpljenje, smrt ... Do 15. stoletja je podoba boga podoba lepega

boga, od 15. stoletja dalje pa ga upodablja kot trpečega boga, v ospredju ostaja podoba križa. To je povezano s smrtjo, s poslednjo sodbo. To imamo mi že prej, a pekla npr. ne upodablja, sedaj pa slikarji in kiparji izrazito kažejo, kaj se dogaja tam. Drugi motiv je motiv mrtvaškega plesa, ki kaže, da je smrt povsod in to ima tudi socialni naboj – pred smrtjo so vsi enaki. Tudi mrtvaški ples se pojavi v 14. stoletju. Smrt ni več lepa, ni več dogodek, s katerim pridemo v nebesa, ampak postane grozna – to kaže že sama kuga in tudi upodobitve.

Eno zatočišče je tudi trpeči Jezus, drugo zatočišče je Marija, nato pa cela vrsta svetnikov. Zelo interesantna je npr. sv. Ana – mati. Ona postane zelo interesantna v Nemčiji, v rudarskih okoljih – ona nosi v sebi zaklad kot zemlja rudo. In tudi Luther se sv. Ani zaobljubi, da bo postal menih.

Potem je tu še celo občestvo svetnikov, ki funkcionirajo kot priprošniki. To že malo diši po mnogoboštvu. Potem je tu še cela vrsta cerkvenih obredov – zakramentov. Katoliška cerkev je izredno zakramentalna cerkev. V katoliški cerkvi imamo sedem zakramentov (krst, obhajilo, birma, poroka, mazilo, spoved, duhovniško posvečenje). Zakramente administrira cerkev. Maša je v bistvu ponovitev Kristusove smrti, tega odrešenja. Cerkev, ki versko življenje organizira, vodi, je možna, samo če veliko vernikov participira pri zakramentih. In zakramente podeljujejo duhovniki. Pri reformaciji pa se pojmovanje duhovnika radikalno spremeni. Pri duhovnikih imamo posebne moči – on spreminja vino v kri in kruh v telo. To lahko naredi samo tisti, ki je posvečen.

Ta uradna verska praksa začne postajati zelo formalistična. V tem času začne cerkev uvajati še eno stvar – to so odpustki. Odpustki so namenjeni temu, da so grešniki manj čakali v vicah. Teološko je to utemeljeno na stališču, da si je Jezus pridelal toliko zaslug za človeštvo, da jih je več kot grehov. In cerkev sedaj lahko podeljujejo višek teh zaslug, podeljuje pa jih, da bo vernik manj časa čakal v vicah. Zato mora vernik k spovedi in k obhajilu in k maši ... In sčasoma začne cerkev to tudi prodajati. To, da so duhovniki to trošili za nek luksuz, to je zloraba, to ni vzrok. Odpustke se je dalo kupiti tudi za naprej in za nazaj, pa tudi za mrtve. To je bil kot nek sistem menic – za odpustek si lahko dobil tudi menico – ti nekaj plačaš tu, na zemlji in zato si poplačan na drugem svetu, v neki drugi obliki. A zanesljivosti kljub vsemu ni bilo – imamo tudi razne pogrebne pesmi (dies irae ...).

Luthra moti prav to, da ni zagotovila, zanesljivosti. Njega je strah, kaj bo z njegovo dušo. Rešitev je v tem, da naj človek sam bere Sveto pismo, naj sam stopi v stik z bogom. Tu nastajajo cele vrste raznih mističnih gibanj. Imamo filozofa OCKHAMA, ki pravi, da razum in vera ne gresta skupaj. Razum naj bo za ta svet, v to naj se teologija ne vtika. Teologija naj bo za drugi svet.

Cerkvena praksa je bila oblikovana, a očitno ne dovolj. Človek se je pred smrtjo počutil precej samega. In v ta okvir potem pridejo tiste napake cerkve, ki se jih navaja kot glavni vzrok reformacije. Cerkev se ni zares potrudila poiskati nekega pravega odgovora in tu so potem tiste napake v cerkvi. Politična situacija je taka, da od cerkve zahteva, da tako ravna. Papeži ravnajo kot vladarji tudi navzven, sodelujejo v zarotah, uporabljajo sredstva, ki jih kot papeži ne bi smeli. Na drugi strani pa je prav to isto papeštvo izrazil podpornik humanizma in renesanse.

Podobno velja za kardinalski kolegij. Tudi tu je cela vrsta koruptivnih ljudi. So pa seveda tudi goreči, pošteni, ki si prizadevajo za reforme. V 14. in 15. stoletju imamo celo vrsto koncilov, ki poskušajo rešiti situacijo, vpeljati nekatere reforme. Nastane cela vrsta konfliktov, ki imajo potem mednarodne politične konotacije, kar izkoristijo posamezni vladarji, ki želijo cerkev znotraj svoje države umestiti tako, kot si cerkev ne želi.

Druga stvar je, da cerkev ne opravlja več dolžnosti (duhovnih), tako kot bi morala – škofa npr. ni na svojem mestu ipd. Podobno velja tudi za nižjo duhovščino – tudi mnogih župnikov ni, imajo neke svoje namestnike. Tisti, ki pa je nominalno župnik, dobiva samo

dohodke. Tako je velik del te nižje duhovščine zelo slabo plačan. Zato se ukvarjajo z različnimi stranskimi poklici – so gostilničarji, se ukvarjajo s kockanjem, imajo otroke, živijo v konkubinatih. Ker so slabo izobraženi, je to njihovo službovanje kot neka magija – samo neko recitiranje obrazcev, ki vernike površinsko zadovolji, sicer pa se zatekajo k neki ljudski vernosti.

Vse to vodi v neko devalvacijo duhovnikov, ki je precej enakovredna z luteranskim stališčem, da duhovniki niso nič posebnega. Pri protestantih nimamo dveh vrst vernikov, kjer bi bili eni več kot drugi. In tu je potem še cela vrsta vzrokov, da se tako stališče lahko prime, da se ljudje strinjajo: saj on je enak kot jaz, če pijančuje, kocka, ima konkubino, otroke ...

Kljub temu pa je 15. stoletje čas, ko govorimo o začetkih individualnosti. V 13. stoletju imamo tudi s koncilom določeno individualno spoved. Prej je bila možna tudi kolektivna spoved. Ta vzpon individualizma se kaže na eni strani v večji laičnosti, na drugi strani pa npr. vidimo, da se umetniki začnejo podpisovati pod svoja dela. Imamo tudi nagrobnike, ki kažejo poteze posameznika.

Pri veri pa se ta individualnost kaže pri vprašanju poudarjanja osebne vere. Tak primer je npr. Joan d'Arc, ki ima neke posebnosti ipd. Ona je potem obsojena kot krivoverka, a potem tudi beatificirana.

Druga stvar je padec ugleda duhovništva, kar je povezano tudi s spremembami v Evropi. Menih je idealna figura za ruralni, viteški svet. Ko pa imamo vzpon mest, ne paše več sem. Taki kultu ustrezajo druge oblike mestnega življenja.

Hkrati pa se v tem svetu 15. stoletja tudi zaradi te neustreznosti vedenja vrste duhovnikov začneja neka zmeda. To je en zmeden čas, kjer veliko stvari propada in veliko se pojavi novih – tudi v veri. In duhovnik je odsev tega. Zato pa je ena od poglavitnih nalog tridentinskega koncila revidiranje in dvig ugleda duhovnika, ki je potem ugledna oseba vse do druge svetovne vojne. To je posledica strožjih pravil kot odgovor na neko stališče, ki je predlagalo, da se ta meja med laikom in duhovnikom briše.

Druga stvar, ki je pripeljala do tega, da duhovnik ni ena posebna kasta ljudi, je tudi spremenjen odnos med cerkvijo in državo. Tu imamo trenja že cel srednji vek, sedaj pa se začnejo oblikovati nekakšne »nacionalne cerkve« in tu država pomaga cerkvi. Npr. Jana Husa je dal cesar sežgati, inkvizicija v Španiji pa je sicer cerkvena institucija, a v rokah države. Vsi ti odnosi se potem kažejo tudi v načelu »Cuius regio, eius religio«. To se že prej uvaja, to ni stvar desetih let. Recimo Henrik VIII. Se odcepi od Rima – to je sprejel parlament.

Tu je cela vrsta procesov, ki ne povzročijo Luthra, ampak so to pogoji, da se ideje skozi taka in drugačna sita, individualna in kolektivna, sprejme. A rezultat je precej drugačen kot na začetku – poseje se mnogo reformacijskih idej, zrasede pa le nekatere.

Tu je torej poudarjen nek večji individualizem, poudarjena pa je tudi večja laičnost. A če rečemo, da je bila večja laičnost, to še ne pomeni, da ljudje niso verni. To pomeni, da se začnejo uveljavljati bolj neke laične poteze.

Ena od glavnih cerkvenih dejavnosti je karitativna dejavnost. Že od 14. stoletja naprej začneja ta karitativna dejavnost bežati iz izključne domene cerkve. Gre za ustanove, ki niso več v domeni ali pa pod vodstvom cerkve. Ta razlika med duhovnikom in vernikom se začneja na nek način manjšati.

V 15. stoletju torej nastaja ena taka zmeda in v tem času se začnejo postavljati tudi vprašanja, katera pa je tista prava, neizpodbitna avtoriteta? Odgovor je na dlani in je potem bistven za razumevanje dogajanja. Mi rečemo, da je avtor Luther, pa ni – on je to samo povedal. Odgovor je: »Bibilija.« Ta lakota po Biliji kot po zanesljivi avtoriteti se pokaže že od srede 15. stoletja, z iznajdbo tiska. Konec koncev je prva tiskana knjiga prav Biblija.

In to niso latinske Biblije, ampak se prevajajo v druge jezike. Biblije so že v 15. stoletju prevedene v vse večje evropske jezike. Seveda širše množice ne berejo Biblije, a berejo jo intelektualci ... in to je potem tisti vir idej. Torej ni res, da je reformacija dala prevode svetih knjig, ampak so ti prevodi dali ideje za reformacijo!

Cerkev očitno ni našla odgovora na ustrezne verske stvari. In ko je prišla neka druga ponudba, so se ljudje odločili. Ko je prišla neka druga verska razlaga, so ljudje to zgrabili.

Naslednji od vzrokov oz. pogojev je HUMANIZEM. Tu se postavi vprašanje, kakšen fenomen je humanizem ter v kakšnem odnosu sta reformacija in humanizem. Zakaj se nekateri humanisti približajo reformaciji, nekateri pa ne. Kaj je skupnega? Kaj res povezuje humanizem in reformatorsko gibanje?

L. 1520 je v Baslu deloval Erazem Rotterdamski in nekateri reformatorji se učijo tudi pri njem. Kaj je bistvena dejavnost humanistov? Oni so v prvi vrsti filologi – ukvarjajo se s starimi teksti in hočejo ugotoviti, kaj je original, kaj ni original ipd. Hočejo se jim približati. Filologija pa je osnova tekstne kritike. Humanisti pa so poleg tega tudi vsi kristjani. Vendar prav zato, ker so verni kristjani, poudarjajo osebno vero, so individualisti. Ker so filologi, jih zanima Vulgata. Začnejo ugotavljati, da so nekateri prevodi nerodni. Lorenzo VALLA se loti tudi Vulgate in napiše knjigo »Pripombe k novemu testamentu«. To delo je l. 1505 izdal prav Erazem. Lorenzo Valla ugotavlja netočnosti in protislovja v Hieronimovem prevodu.

Tu imamo potem pri filologih zanimanje ne samo za latinščino, ampak tudi za grščino in tudi hebrejščino. Vsi tri klasični jeziki postanejo pomembni. In ko začnejo študirati grško in hebrejsko biblijo, vidijo, kako se ta prevod oddaljuje od grškega izvirnika. Pride tudi do stališč, da Biblija ni edino razodetje, ampak da so še druga, ki jih cerkev ne pozna.

Luther je tudi študiral grščino in hebrejščino in pri svojem prevodu Biblije je tudi uporabil te tekste.

Humanizem je tudi krščanski, a kot kulturno gibanje je optimističen, temelji na optimističnem odnosu do človeka. Humanizem poudarja tiste panoge, ki nam dajo tisto znanje, ki so ga včasih dale artes liberales. Humanisti so optimistični v tem pogledu, da je človek s svojo voljo sposoben izbrati dobro in ne zlo. V tem smislu se oba – tako humanizem kot reformacija zavzameta za eno dobro vero, čisto vero, pozitivno vero.

Kaj pa je s humanisti v Nemčiji? »Nemčija« je konec 15. stoletja in 16. stoletja pojem, ki je precej pogosto uporabljen. Uporablja se tudi pojem »nemški narod«. To tu pomeni skupnost jezika. Kljub temu, da imamo zelo različna narečja, dojemajo to kot enotno jezikovno skupnost, hkrati pa dojemajo Nemčijo kot cesarstvo in pozivajo cesarja, naj vendar s svojo cesarsko avtoriteto izpelje neko reformo, ki bo kulturna reforma.

Sama realnost narečij pa je drugačna – cesar nima prav velike moči, nemški prostor je le en multikulturni prostor.

Kdo so nosilci humanizma na nemškem? V Italiji so nosilci humanizma socialna elita v mestih, na drugi strani pa so zelo pomemben nosilec tudi dvori (Padova, Ferrara, Mantova, Neapelj ...), papeži ... Oni so podporniki, pa tudi aktivni porabniki te humanistične in tudi renesančne kulture. Ta vloga naročnikov in njihovo aktivno poseganje v ustvarjanje umetniških del sta zelo velika.

V Nemčiji pa je urbani patriciat razmeroma slabo razvit vse do konca 15. stoletja, ko se južnonemška mesta profilirajo kot stičišče srebra, ki gre v Italijo ... Drugače pa so humanisti prihajali iz univerz. V Italiji univerze niso humanistične, v Nemčiji pa je to pogosto, še predvsem v 2. polovici 15. stoletja. Začne se oblikovati en sloj nemških humanistov, ki začnejo predavati na univerzah.

Prvi nemški humanist je bil CONRAD CELTES. On je v govoru rekel, da Nemci so sicer res zaostali, a ko se otresejo barbarske zgodovine, bo to drugi Rim. In takrat najdejo tudi Tacitovo »Germanio«. To so taki pogoji, na katere se potem primejo Luthrove ideje.

Okrog l. 1500 pa se že na dvorih nemških knezov veča interes za humanistično dejavnost, interes pa je večji tudi v mestih. V renesančnem stilu gradijo dvore, zlasti pa dobivajo uradnike, ki so humanistično izobraženi. Tu imamo tudi veliko recepcijo rimskega prava, ki ga forsira predvsem Maksimilijan. In tudi tu, podobno kot v Italiji, postajajo glavni mestni uradniki tudi humanistično izobraženi ljudje.

Po letu 1500 so te humanistične ideje in humanistični koncepti v Nemčiji že močni in univerze so že precej impregnirane v tem humanističnem duhu.

6.2 *Martin Luther in njegov nauk*

Njegovi verski nauki so se formulirali dalj časa. L. 1517 jih ni prvič objavil, ampak šele takrat so doživeli prvi večji odmev. Tudi po tem, po letu 1517, je svoja stališča še oblikoval in izostril. A ta njegov nastop, te njegove formulacije so v vsakem primeru pomenile veliko novost.

Te njegove poglede so razlagali kot vrnitev k stari cerkvi. V resnici pa je šlo za nekaj bistveno novega. A on je prvi po l. 1054 (v zgodovini latinskega zahoda), ki je trajno in uspešno oblikoval novo veroizpoved. Prvi, ki so uspeli oblikovati trajno zunajkatoliško skupnost v svetu latinskega krščanstva, so bili husiti. Pri njih imamo dve vrsti – UTRAKVISTE in TABURITE. Od utrakvistov se potem zopet odcepi ena skupnost. Husiti obstajajo vse do časa 30-letne vojne, ko so vse te nekatoliške smeri na češkem eliminirane. Tudi Luthru so kasneje očitali, da je husit.

Luther je bil rojen l. 1483 v Eisenachu. Oče je bil nek kmet, a je pozneje vzel v zakup rudniški jašek. Tako je postal razmeroma premožen. Luther sam piše, da je imel zelo strogo vzgojo. Šolal se je v Magdeburgu, in sicer v škofijski stolni prestolnici, ki jo vodijo pripadniki gibanja »De votio moderna«. To je ena taka oblika, kjer laiki živijo življenje, podobno meniškemu, a brez vseh zaobljub.

Luther potem študira na univerzi v Erfurtu, kjer je ena starejših univerz. Nemški prostor je pri ustanavljanju univerz za italijanskim, francoskim in angleškim prostorom. V nemškem prostoru začnejo univerze nastajati šele v 14. stoletju – prva univerza je l. 1348 v Pragi. Ustanovi jo Karel IV., ki je en tak protohumanistično usmerjen vladar. Naslednja univerza je dunajska, v Erfurtu pa je univerza ustanovljena l. 1392. V nemškem prostoru pa so univerze tiste, ki so nosilke humanizma.

Luther študij dokonča l. 1505 in si pridobi naslov magister artis., On najprej naredi tisti splošni študij, potem pa začne študirati pravo. Nekega dne se je vračal v Erfurt in zajela ga je nevihta. Takrat je doživel tisti svoj božji klic in se zaobljubil, da če bo preživel, bo šel v samostan. Zaobljubil se je sv. Ani. Potem se on odloči za študij teologije in tudi stopi v samostan, in sicer v avguštinski samostan – k OBSERVANTOM (avguštinci se delijo na observante in konventualce). Observanti so zelo strog meniški red.

L. 1508 gre Luther v WITTENBERG, kjer začne poučevati teologijo, vmes pa dobi tudi posvečenje v duhovnika. Tu se začneja njegov problem, kako zadostiti temu, kar bog od njega zahteva. L. 1511 v Wittenbergu doktorira iz teologije, l. 1512 pa začne predavati Sveto pismo. L. 1512 gre tudi v Rim.

Nekje do l. 1520 oblikuje Luther svoj teološki nazor, svoj teološki sistem. L. 1517 pa je ta sistem že toliko formuliran, da ob objavi sproži eno silno gibanje. On je v tem času med 1511 in 1520 zagovarjal neko stališče, ki pa je precej bolj radikalno od tistega prejšnjega

stališča o odnosu med človekom in bogom. On je v bistvu neke probleme, ki so njegovi osebni problemi, rešil najprej na teološki ravni. Če vzamemo torej ozadje tega njegovega nastopa, tega njegovega domnevnega »nabijanja« teze, to nima nekega revolucionarnega značaja. Vrata so bila v bistvu oglasna deska univerze, on je takrat pozval k disputu, ki je bil bistveno bolj normalen del univerzitetnega življenja kot danes. To je on napisal v latinščini, kar pomeni, da je bilo namenjeni le ozkemu krogu ljudi. To ni nič revolucionarnega, revolucionarne pa so teze.

V Nemčiji so zelo nasprotovali temu, da denar odteka v Rim. Na eni strani imamo humanizem – krščanski humanizem Erazmovega tipa, ki se zavzema za tiste reformne tokove znotraj cerkve. Na drugi strani pa imamo v Nemčiji humanizem, ki je že nekoliko nacionalističen. Imamo torej nek ambivalenten odnos do Italije in en negativen odnos do Rima in papeža.

Luther ugotovi, da bolj kot je on veren, bolj kot se predaja bogu, ne ve, kaj bog hoče. On se šestkrat na dan izpove, pa ne ve, ali ravna tako, kot bog hoče. Izhodišče njegovega nastopa je OBČUTEK GREŠNOSTI, ki ne mine, kljub temu, da se on drži strogih pravil svojega reda. Na drugi strani je ta cerkvena praksa, ki jo je on izkusil in mu ne prinese gotovosti. Tu je njegov vzrok, to ga motivira, začne iskati rešitve, ki jih išče na teološki ravni. On skuša rešitve najti v okviru teologije. In to rešitve zase – najprej zase, njega ne zanima cerkev.

On zdaj obrne tista stališča, ki vladajo od 14. stoletja dalje (od poznega srednjega veka) po OCKHAMU. On v zvezi z zveličanjem poudarja optimističen pogled na človeka. On pravi, da če človek dela dobro, potem je bog milosten. Luther pa ima grenko osebno izkušnjo in s tem, ko se stalno grize ali je to res dobro, pomeni, da če človek dela iz njega samega, dela zgolj greh in nič ne more tega greha izbrisati. Danes psihoanalitiki razlagajo, da sta ta Luthrova obsedenost z grehom na eni strani in z obsedenost z bogom kot strogim sodnikom na drugi, posledica stroge vzgoje, ki jo je imel doma. Problem pri teh teorijah je, da prav za to obdobje njegovega življenja ni dovolj virov. Očitno je, da so ti psihoanalitiki te vire zanemarjali, jih brali slabo ... Težko je narediti psihoanalizo človeka, ki je živel pred 500 leti. Čeprav je obsedenost s hudičem zelo blizu neki psihozi.

Tudi ko je Luther že našel neke teološke rešitve, je še vedno imel neke krivdne občutke. Še vedno je imel strah pred bogom in kaznijo. Njegova grenka izkušnja, občutenje lastne šibkosti, ga pripelje do priznanja, da dobra dela nimajo nobenega smisla, pač pa človeka opraviči božja pravičnost sama na sebi, če le človek verjame. Bog ni pravičen zato, ker kaznuje tiste, ki delajo greh, pač pa je pravičen zato, ker grešnika opraviči.

Ta nauk o božji pravičnosti, božji milosti je v središču božje odrešitve. Človek je hkrati grešnik in pravičnik. Grešnik zato, ker greši, pravičnik pa je zato, ker je deležen božje pravičnosti.

Trije temeljni koncepti Luthrove teologije, ki so med seboj povezani, so:

1. SOLA GRATIA DEI (božja pravičnost)

2. SOLA FIDE (samo vera)

3. SOLA SCRIPTURA (sani pisava, s katero pridemo do prvih dveh – Sveto pismo, ki je v bistvu božja beseda.

To so tri temeljni, ki so med seboj povezani. Brez božje besede ni vere. To so zdaj ti trije temelji in iz tega potem sledi cela vrsta posledic. Gotovo je treba tu na nov način definirati zakramente. Če je vera v povezavi z obema drugima elementoma edino sredstvo odrešenja, potem cela vrsta zakramentov, ki so v praksi katoliške cerkve, odpade. Pravi zakrament je za Luthra samo Kristus. Vsa ostala so samo znamenja, ki predstavljajo Jezusa. Luther je od njih ohranil samo dve: obhajilo in krst. Vsi ostali odpadejo, ni nobene potrebe po njih.

Druga stvar je povezana predvsem z načelom sola scriptura. Na eni strani je to, da si vernik lahko sam interpretira, a to je že posledica. Kako pa je s svetim pismom v predreformacijski cerkvi? Nekdo ga razlaga – posvečen duhovnik, cerkev. Seveda je bistveno Sveto pismo, a bistvena je tudi razlaga, uradna razlaga Svetega pisma pa je posledica neke cerkvene tradicije. Nastala je cela vrsta interpretacij, ki so uradno sprejete.

Sveto pismo dobi sedaj dejansko neko avtonomijo, tradicija nima več te funkcije. To pomeni, da cerkev ni več potrebna, da cerkev nima več avtoritete. To pomeni veliko devalvacijo obstoječih cerkvenih struktur in cerkvene prakse. Cerkev pa se je potem zopet branila s teološkimi stališči.

Iz teh treh temeljev izhaja tudi Luthrov koncept svobode.

Za Luthra je zveličanje človeka zgolj v povezavi z vero in božjo milostjo, vezmed bogom in človekom pa je Sveto pismo. Pri Luthru je treba izhajati iz njegovega stališča, da bog ni strog in da je treba biti aktiven in ne pasiven, da dobimo njegovo milost. Iz tega izhaja tudi, da imamo samo dva zakramenta, ki izhajata iz božje besede.

Iz takšnega pojmovanja izhaja potem tudi cela vrsta drugih pojmovanj. Tu so pojmovanja, ki se nanašajo na etiko, religijo. Eno od pomembnih vprašanj, ki jih je Luther na novo postavil, je VPRAŠANJE SVOBODE. Tu gre za svobodo krščanskega človeka – kdaj je kristjan svoboden? S tem se ukvarja v enem od treh pomembnih spisov, ki so nastali l. 1520.

Njegovo pojmovanje svobode izvira iz tega nauka o opravičevanju in nima političnega konteksta. Svoboda je stvar božje milosti in se nanaša na to, da se svobodni kristjan odtegne kanonskemu pravu, ki ga nalaga katoliškega cerkev in ki ne izvira iz Svetega pisma. Svoboden kristjan lahko dela vse, česar mu sveto pismo ne prepoveduje. Od tu izvira tudi koncept poročanja duhovnikov. V Svetem pismu nikjer ne piše, da morajo biti duhovniki samski, v Svetem pismu ni celibata, tega ni npr. niti pri pravoslavcih – to je specifičnost katoličanov.

Luther pa te svobode ne pojmuje kot svobodno voljo, ker ta lahko človeka pelje v greh. On je tu omejen in se koncentrira na vprašanje kristjanove svobode. Kristjan ni podvržen nobeni zapovedi, ki ne izhaja iz Svetega pisma.

Za razliko od katoliške cerkve, ki je hierarhično organizirana, tak tip za Luthrovo pojmovanje nima nobenega mesta. Luther si postavi vprašanje, kaj je to cerkev? To je skupnost vernikov, ki verujejo v čisti Evangelij in taka cerkev, skupnost Kristusa in njegovih, je nevidna cerkev. Tisto, kar tvori organiziranost vernikov, so cerkvene občine in v cerkvenih občinah ni razlike med laiki in duhovniki. V katoliški veri pa imamo poseben zakrament, ko škof posveti duhovnika. Preko škofove roke pridejo te moči, ki jih laiki nimajo. In on je potem vez med bogom in verniki. Ker pa je pri Luthru samo vera tista, ki pomeni zveličanje, je tako razlikovanje brez pomena. S tem odpade tudi razlika pri prejemanju obhajila.

Prav tako je pri Luthru drugačen koncept maše. Pri kristjanih je maša ponovitev Kristusove žrtve. Pri protestantih pa je to nepotrebno in je maša samo opomin na Kristusovo zaobljubo, da bodo verniki zveličani.

Kako pa Luther razlaga socialno-etična vprašanja? Vprašanja, ki so vezana na državo, družbo in gospodarstvo, ne morejo biti enaka kot so tradicionalna katoliška vprašanja. Luther je to svoje razumevanje socialno-etičnih vprašanj osredotočil na dve področji:

- vprašanje oblasti in
- vprašanje poklica.

Po tradicionalnem katoliškem pojmovanju sta delo in poklic kazen za izvirni greh. Delo je torej kazen. Pri Luthru pa se stvar radikalno obrača. On zopet izhaja iz Kristusove pridige na gori, ki poziva človeka, da ljubi svojega bližnjega. Ta ljubezen najde ustrezen izraz v vestnem opravljanju poklica. On toliko poudarja poklic, ker se tudi sam spoprime s svojim duhovniškim življenjem in s svojo askezo in pravi, da to sploh ni ljubezen do drugega, to je egoizem. Če hočeš kazati ljubezen do drugega, moraš vestno opravljati svoj poklic. Zato on tudi besedo, ki je v katoliški verziji poudarjena kot delo, prevaja kot poklic (nekdo, ki je poklican).

Tu dobi delo eno svetopisemsko vrednost. Luthrovo pojmovanje poklica je vendarle izrazito statično. Ti s poklicem že izkazuješ ljubezen do drugega, a ostani lepo stalnik v tem poklicu. To je kasneje razširil CALVIN. Luther je uperjen proti pridobitniški dejavnosti. Dela je veliko, zato se status, pomen delovnega človeka poveča. Luther tu ostaja na precej konservativnem stališču do pridobitniške dejavnosti. Calvin pa potem to radikalizira – tam je bogatenje bogu všečno.

Dobra dela pri Luthru niso sredstva zveličanja, ampak so sad božje milosti. Dobrih del ne delaš zato, da boš prišel v nebesa, ampak ker koristiš sočloveku.

Drugo vprašanje je VPRAŠANJE OBLASTI. Kako funkcionira oblast? Luther je bil na stališču, ki sloni na teoriji o dveh imperijih – svetnem in cerkvenem. Duhovna oblast je stvar Kristusa, svetna oblast pa je ločena od tega. Oblast je zaščita pred destruktivnim delovanjem človeka. A ta ločitev je teoretična v praksi pa se Luther zelo hitro začne naslanjat na državo. Vendar pa je cerkev vedno bolj podrejena državi.

Tu je na ravni teologije tako. To sta dve področji, vsaka ima svojo teoretsko in teološko plat.

Luther pravi tudi, da morajo podaniki ubogati vladarja. Tudi s tem, ko si pokoren oblasti, pomagaš drugemu.

Pomembna so tudi vprašanja, ki se ukvarjajo z družbeno strukturo in vodstvom. Družbena struktura je stanovska družba. Luther tudi v osnovi sprejema ta koncept. To so tri skupine: ORATORES, BELLATORES in LABORATORES (duhovščina, vitezi in delavci/kmetje). Loči tri statuse:

- status POLITICUS (uradniki, plemiči, hišni gospodarji),
- status ECCLESIASTICUS in
- status ECONOMICUS.

Pod status ecclesiasticus niso mišljeni vsi duhovniki, ampak so tu mišljeni vsi, ki so povezani s tem, kar dela danes kristjan. Status politicus je imelo prej samo plemstvo, Luther pa to razširi. Tu so torej zdaj različne družbene vloge in te vloge se selijo.

To so glavne točke Luthrove doktrine, ki pa se je oblikovala postopoma. Luther je začel tako, da je začel samo s seboj in že začetek razmišljanja ga je pripeljal do KRITIZIRANJA ODPUSTKOV. Vprašanje, ali je on nabil te teze ali ne, se verjetno nikoli ne bo rešilo. On je svoje teze napisal že septembra, ko je tudi njegov prvi javni nastop. V teh tezah je obsodil prodajo odpustkov, ker je varljiva, obsodil pa je tudi kult svetnikov.

L. 1517 v Nemčiji vlada Maksimiljan, ki ni več v cvetu mladosti in ve, da bo kmalu umrl (umre l. 1519). L. 1517 se potem pojavi tudi precej aktuno vprašanje – kdo bo novi nadškof v Meinzu. To vprašanje je zelo pomembno, saj je ta nadškof hkrati tudi volilni knez. Zato ga želijo vsi imeti na svoji strani oz. nastaviti svojega človeka. Kupili pa so ga s prodajo odpustkov. Tu se vmeša tudi papež in ob tem je Luthru zavrelo. Tako je svoje teze poslal temu škofu, s tem pa je sprožil mehanizem reformacije. On je le začel procese, ki so že dalj časa vreli.

V Nemčiji je navadno veliko posmehovanje Rimu in Luther l. 1517 pošlje te svoje točke. To se razmeroma hitro razširi in dobi neko strujo. On je v bistvu katalizator vseh prejšnjih trenj. Luther torej razširi ideje in kmalu se s strani Rima začne protireakcija. Luther nima namena biti heretik, a Rim ugotovi, da so njegove teze napačne.

V Rimu zelo hitro ugotovijo, da je to Sveto pismo preveč poenostavljeno. Zelo kmalu pride v Rimu do tega, da je treba Luthra ustaviti – že l. 1518, a to ne pomaga. Pritisnejo tudi na njegov avguštinski red, a ga ne prepričajo. Potem ga povabijo v Rim, česar ne sprejme, nato pa pridejo oni k njemu, a tudi ta kardinal ki je prišel k njemu, ga ne prepriča.

Papež pritiska tudi na nemške volilne kneze in tudi na vladarja, da naj Luthra izobčijo – tu pritiska predvsem na saškega volilnega kneza Friderika Saškega. Zahtevajo, da naj izroči Luthra v Rim, on pa pravi, da ga v Rimu ne more izročiti, dokler ena nemška univerza ne pokaže, da je on heretik. In sedaj se začnejo razprave. Najbolj zanimive so razprave v Leipzigu, kjer je tudi JOHANN ECK, izrazit Luthrov nasprotnik. Najprej skušajo to urediti na miren način – pravijo, da naj utihne in mu ne bo nič.

V Leipzigu se oglasi tudi en prvih Luthrovih privržencev – KARLSTADT, ki ima pravo ime ANDREAS BODENSTEIN. V teh diskusijah se Eck izkaže bolj kot Karlstadt, zato ga nasomesti Luther, ki ga pripelje do tega, da pove svoja lastna stališča. Luther se sklicuje na zgodovino in tudi pravi, da je treba sklicati koncil, ki je nad papežem. A Eck mu odgovori, da je koncil že bil sklican v času Jana Husa in je zavrzel njegove teze ter oznanil rimokatoliško cerkev kot edino pravilno. Na koncu pa tudi univerza v Kölnu pove, da so Luthrova stališča heretična.

Na osnovi tega nastane znamenita bula EX URGE DOMINE, ki zapove Luthru, da naj se v dveh mesecih odpove svojim naukom, če ne bo izobčen. Ko Luther dobi to bulo, jo javno zažge, skušaj še z nekaterimi deli kanonskega prava.

Januarja 1521 je on že izobčen, a dokler se o tem ne izreče državni zbor v Augsburgu, to še ni uradno. Luther je l. 1521 pozvan, da pride v Augsburg, da bi razložil svoja stališča. Dobi tudi pisno zagotovilo, da ga bodo izpustili.

Potem nastopi t. i. WORMSKI EDIKT, ko Luthra še državno izobčijo. Na poti nazaj ga ugrabijo (to je bilo pripravljeno – zaščiti ga volilni knez Friderik Modri) in ga pošljejo na grad WARDBURG, kjer potem kot vitez JÖRG prevaja Sveto pismo, pri čemer si pomaga tudi z originali.

Luther je že l. 1520 napisal tri znamenite tekste:

- O KRŠČASNKI SVOBODI (v nemščini),
- O KRŠČANSKEMU PLEMSTVU NEMŠKE NARODNOSTI (v nemščini)
in
- O BABILONSKI SUŽNOSTI CERKVE (v latinščini).

Drugi tekst je zelo izrazit napad na papeško avtoriteto in poziv vladarjem, da naj se zavzamejo za reformo vere, naj se uprejo papeški hierarhiji. Razprava o babilonski sužnosti

cerkve pa je pisana v latinščini in je v bistvu teoretični spis – tu razvije svojo teorijo o zakramentih (o maši, ki je v bistvu spomin na božjo obljubo, o odrešitvi ...).

Po katoliški doktrini se substanca kruha spremeni v telo, vino pa v kri. To je poledica duhovnikove moči. Pri Luthru pa tega ni, ker ne more biti – ni substance kot take. Imamo pa pri Luthru konsubstancijavijo – to soobstaja v vinu, ko duhovnik to izgovori. To se med obredom ne spremeni, ampak je to že notri.

Tretji tekst pa je »Kristjanova svoboda«. Ta tekst razlaga o tem, kdaj in zakaj je kristjan svoboden kot vernik.

L. 1521 se Luther nekako znajde v nemirnem svetu nemške politike. Pokaže se, da ima nasprotnike tudi med privrženci. On je katalizator vsega tega.

Okolje je bilo razmeroma senzibilno za to, da na nov način odgovarja na vprašanja, ki jih postavlja vera. Luther to samo spodbode. Ko je Luther na Wardburgu, pa začnejo njegovi pristaši v Wittenbergu (MELANCHTHON, KARLSTADT, ZWINGLI) stvar radikalno po svoje voditi v mestu in začnejo udejanjati svoje koncepte. Tako začne Zwingli l. 1521 obhajilo pod obema predlogama.

Karlstadt gre pa še dalje – za božič začne pridigati, vodi mašo, pri tem pa ni oblečen v duhovniška oblačila. Obhajilo deli pod obema podobama in pozove vse, da ga prejmejo. Tudi tiste, ki se prej niso spovedali in ki niso bili tešči. Začne tudi pridigati proti podobam.

Mestni svet potem l. 1522 sprejme neko deklaracijo, ki jo zasnuje Karlstadt. Ta deklaracija predvideva, da se maša izvaja na nov način, da se razpustijo vsi beneficiji pri oltarjih in da se zapove odstranitev podob. Tu se začne uveljavljati neka radikalna oblika, ki je Luthru tuja. Melanhton je l. 1521 napisal tudi LOCI COMMUNES, ki je v bistvu prva sistematična razlaga Luthrovega nauka.

To je ena oblika radikalizacije. Druga taka oblika pa se zgodi v ZWICKAU, kjer začne delovati THOMAS MÜNTZER. On postaja vedno bolj radikalen in najbolj dobesedno izpelje Luthrovo vero. Tudi Sveto pismo ni glavna avtoriteta. On s temi svojimi pridigami vzpodbuja ljudi, jih poziva k nasilju ... V vsakem primeru pa je mestnemu svetu to delovanje Müntzerja preveč radikalno in mora zapustiti Zwickau. On tudi zavzame stališče, da je krst otrok nesmiseln.

Ko Müntzerja izženejo iz Zwickaua, pa za seboj pusti eno skupino. To je Saška, in sicer volilna Saška in Zwickau je mesto z razmeroma razvito industrijo. Zato krizo doživljajo cehi. Tu je cela vrsta ljudi, ki socialno in finančno začnejo drseti po lestvici navzdol. Na drugi strani prihajajo ljudje s podeželja in začenjajo tu iskati zaslužek. Thomas Münzer ta stališča, pričakovanja in želje po neki družbeni izenačitvi ubesedi in to je za ljudi jasno zanimivo.

V Zwickauu se potem pojavijo t. i. zwickovski vidci, ki pa jih tudi preženejo in odidejo v Wittemberg. Melanhton napiše Luthru pismo o njih in piše, da so to šarlatani ... A to so ene radikalne smeri, ki imajo odmev.

Ko se Luther l. 1522 vrne v Wittemberg, vzpostavi red. Vrne se deloma nazaj v katoliške oblike: latinščina, duhovniške obleke, obhajilo po starem .. Luther ni bil radikalen in je rekel, da te stvari pridejo postopoma. Vendar pa so ga te radikalizacije pripeljale do tega, da spremeni nekatera svoja stališča.

On najprej pravi, da je cerkev skupnost vernikov, a ravno to pripelje potem do takih radikalnih stvari. Zato se on usmeri v oblast in dobimo neko konfesionalno, knežjo cerkev. Cerkev nadzira državna oblast, duhovniki so nekakšni državni uradniki. Luther pa je imel kaj dolgovati knezom – Saški knez je njega zaščitil. Čeprav je v nekaterih svojih spisih na drugi strani precej kritičen do deželnih knezov.

Ta radikalna teologija je na eni strani, poleg nje pa je tudi ta radikalna praksa. To pokaže, kako je ta Luthrova smer ena interakcija različnih smeri.

Kako pa so ljudje sploh prihajali v stik z reformnimi idejami? Na tržnici, v gostilni, v družinskem krogu, v sami cerkvi. Ob katoliških ritualih se torej začanja uveljavljati tudi en protestantski ritual. Kot drugo mesto v Nemčiji sprejme protestantsko vero Zwickau. Potem so tu procesi, parade, maškarade ... tu je idealna priložnost, da se oblečejo v katoliške duhovnike in se zafrkavajo iz njih. Poleg tega pa je za širjenje zelo pomemben »internet 16. stoletja« – tisk. Širijo se letaki, pamfleti – 98 % teh letakov je verske vsebine ...

Te tradicionalne oblike so neke vrste kolektivna recepcija. Namesto katoliškega rituala se začne počasi uveljavljati protestantski ritual. Tu se zdaj začanja počasi vzpostavljati te razlike med protestantskimi in katoliškimi rituali. To Luther pa potem res zamenja stvari. Do l. 1530 npr. vpelje nemščino namesto latinščine.

Te razlike v ritualih izvirajo že iz samega pojmovanja maše. Maša pri katoličanih je upodobitev Kristusove žrtve. Tu so tudi posebne kretnje ... Protestanti stojijo na drugačnem stališču – maša ni ponovitev, ampak je spomin na obljubo odrešitve. Duhovnik nima nobenih magičnih moči. Luther tudi pravi, da duhovnik nima kaj dodati, kot tisto, kar je v Svetem pismu. Od tu izhaja vse – kakšno je obnašanje pri maši ... Duhovnik nima nikoli nekih posebnih oblačil. Katoliški duhovniki govorijo »vi«, protestantski pa »mi« – tudi tu se vidi, da ni razlike. Maša ima pri katoličanih izrazito odrešenjski značaj, pri protestantih pa ima to nalogo, da ljudje pridejo skupaj in poslušajo božjo besedo.

Tridentinski koncil (katoliška reforma) je vse te prvine, ki so jih protestanti zavračali, močno poudaril. Zelo pomembni so materialni predmeti. Ta ceremonialnost, teatralnost, ki je razvita v cerkvi že od poznega srednjega veka – tega protestanti ne marajo. Pri katoličanih je oltar postavljen ob steno in duhovnik je obrnjen stran, pri protestantih pa je oltar bliže in duhovnik je obrnjen k vernikom. Ti oltarji imajo tudi velik umetniški pomen. To je lepo izrezljano ... Tu so se lahko izkazali lokalni obrtniki.

Vse te stvari, povezane s podobami, pa so za protestante sumljive. Luther ni toliko radikalen, a pravi, da je važno, kaj ima človek v srcu. Njegovi privrženci pa so bolj radikalni – pravijo, da je bistveno, da vernik sliši božjo besedo, ostalega pa ni treba. Zato začnejo tudi uničevati. V predprotestantskem času pa podobe niso samo za okras, ampak imajo tudi svojo moč – pred njimi molijo ... Tudi petje, zlasti pa orgle so nekaj, kar ne sodi v cerkev.

Zanimivo je tudi, kako so maše različno opredeljene v ikonografiji: Dürer nariše zadnjo večerjo drugače, ko je še katoličan in potem, ko vstopi v protestantsko vero. Na protestantski sliki je izrazito poudarjen kelih, poleg tega je krožnik prazen. Na katoliški sliki pa jena krožniku jagnje – žrtev. Tu se vidi, kako je bila ta žrtev Jezusa prej poudarjena, sedaj pa ni več. Na protestantski sliki tudi manjka Juda in Kristus je enako velik kot ostali.

Potem so zanimivi tudi pamfleti. Tu imamo tudi težko verbalno psovanje.

L.1525 je imel Luther zanimiv spopad z ERAZMOM. Luther je Erazma poskušal pridobiti za zaveznika. 1517, a Erazem njegovega pisma ni sprejel in ni pristopil k njemu, čeprav je v celi vrsti stališč precej blizu Luthru. Zlasti v tem smislu zvestobe tekstu (Svetemu pismu). Tisto, v čemer se humanizem in protestantizem razlikujeta, pa je vprašanje svobodne volje in s tem zmožnosti človeka, da se odloči za dobro ali zlo oz. za boga ali proti njemu.

Erazem je napisal knjižico »O svobodni volji«, v kateri pravi, da je bil izvorni greh nekaj pokvarjenega, kar je pokvarilo človeštvo, ni pa ugasnilo njegove zmožnosti, da se odloči za dobro. Konec koncev človeka k dobremu vzpodbuja tudi Sveto pismo. Potem pride v dvajsetih letih do enega zanimivega dialoga, ko je Erazem nastopil proti Luthrovim stališčem, da človek pri zveličanju nima nobene vloge.

6.3 Sprejem reformacije pri posameznih socialnih skupinah

Luthrov nauk s svojo teološko in etnično vsebino gotovo ponuja privlačno branje in vpliva na potrebe socialnih skupin. A ker je položaj socialnih skupin različen, tudi različno sprejemajo in poudarjajo različne stvari iz tega nauka. Ta družba je tipična stanovska družba iz treh stanov.

6.3.1 Plemstvo

To je socialna elita in Luther se tudi obrača na plemstvo in od njega pričakuje podporo. Tudi poziva kneze, da naj prevzamejo vodilno vlogo pri cerkveni reformi. Zlasti je za Luthrove ideje odprto viteštvo, nižje plemstvo. To je tista skupina, ki je od konca 14. stoletja v globoki krizi. Ta kriza ima več plasti, več obrazov:

1. EKONOMSKA KRIZA

Podraži se delovna sila in majhni plemiči si jo težko privoščijo najeti. Padajo zemljiške rente, padajo dohodki. Potreba po reprezentaciji pa je vedno večja, a oklepi so dražji, orožje je dražje ... Pogosto najdejo izhod iz krize tako, da postanejo roparski vitezi

2. SOCIALNA KRIZA

S tem je povezana tudi socialna kriza, ki pa je povezana tudi z vzponom meščanstva. To vidijo tudi oblasti in skušajo to regulirati. Plemiči zato postajajo besni. Ne eni strani jih ogrožajo ta južnonemška mesta. Tu je neka kriza vrednot, kriza samopodobe.

3. POLITIČNA KRIZA

Na drugi strani je s tem povezana tudi politična kriza. Deželni knezi s svojo centralistično politiko začenjajo izgubljati tudi politično funkcijo.

4. PROFESIONALNA KRIZA

Hkrati pa začenjajo izgubljati tudi vojaško funkcijo. Plemič je vojak in ko izumijo smodnik, kot vitez ni več uporaben. To nižje plemstvo je osnova fevdalne vojske in sedaj izgubijo funkcijo, zaradi česar so besni.

Zato so torej plemiči besni. Besni so na meščane, na deželnega kneza in tudi na cerkev, saj morajo še tisti redki kmetje, ki jih imajo, dajati cerkvi desetino. Ta zaveza, te stvari se začenjajo gostiti. Zdaj je treba le še pravega voditelja in najdejo ga v osebi FRANZA VON SICKINGENA. On je zelo zanimiva oseba. Je humanistično izobražen tip in na njegovem gradu se zbirajo humanisti in tam godrnjajo čez vse mogoče.

On zelo hitro sprejme ta krog in že leta 1521 postanejo luteranci. Tem osebnim zameram, ki jih ima do trierskega nadškofa, se priključi še ena patriotska. L. 1519 so volitve za nemškega cesarja in imamo dva kandidata: španski kralj Karel in pa Franc I., francoski kralj. Premisleki so politični, trierski nadškof podpre Franca I. Dokler Fuggerji ne podkupijo, je bilo vse na tehtnici. Sickingen je takrat vodja te opozicije in proti škofu vodi tudi nekakšno privatno vojno. To je resna vojaška sila, ki pa jo deželni knezi l. 1525 porazijo. Sickingen pade v boju in to je definitivno zaton nemškega viteštva. Tu je škof podprl francoskega kandidata in Sickiken mu očita izdajstvo ter postane vodja upora, dokler ga l. 1525 volilni knezi ne porazijo.

6.3.2 Mesta

Tu se reformacija najprej ukorenini. Tu je ta družbena, mentalitetna, kulturna in tudi politična ureditev zelo primerna za recepcijo reformacije. Tipične značilnosti nemških mest leta 1520 so naslednje:

- Zelo razvita MESTNA AVTONOMIJA – mesto se lahko odloči, ali bo sprejelo novo vero ali ne. Avtonomija je sodna, finančna, upravna ... Iz te avtonomije postavljajo meščani svoje zahteve i zato so tudi v spori s krščanskimi škofi.
- Razvije se mestna samozavest. Južnonemška mesta so zelo uspešna mesta.

Načeloma je v Nemčiji tako kot pri nas. Na eni strani so mesta, ki so neposredno državna mesta, škofovska, pa deželno-knežja mesta. V vseh teh mestih na eni strani prihaja do tega, da se oblikuje mestni patriciat (ozka skupina družin, ki zasedejo položaje v organih, ki izvirajo iz mestnega sveta). Po drugi strani pa prihaja do zelo velike socialne diferenciacije, ki je povezana z gospodarskimi tokovi in migracijami podeželskega prebivalstva v mesto. V mestih je sedaj veliko ljudi, ki niso ukoreninjeni, so labilni. Tu so določene ideje, ki jih razvijajo na zelo svojstven način.

Pri reformaciji v mestu ali sploh kjerkoli se je treba najprej vprašati:

- Kaj so motivi za sprejem novih idej?
- Kdo so nosilci?
- Kakšne norme imajo tisti, ki sprejemajo?

Motivi reformacije v mestih so različni. Prva stvar je gotovo preprostost samega nauka. Zanesljivost protestantskega vernika je gotovo večja kot zanesljivost katoliškega. Ta preprosta sporočila pri Luthru so gotovo privlačna za kogarkoli. Na drugi strani so za mesto specifični intelektualci – ta krog mlajših intelektualcev je precej receptiven za te stvari.

Potem je motiv tudi to, da je cerkev v veliki meri avtonomna in koligira z mestom – duhovniki imajo nek poseben položaj, imamo cerkveno sodišče ... To je v koliziji z mestno avtonomijo. Nekaj podobnega je tudi na državni ravni, kjer vladar poskuša omejevati avtonomijo cerkve. Ta cerkvena sodišča so torej ena stvar, potem pa je tu še duhovščina kot poseben razred, ki ima svoje privilegije – zlasti pomembni so tu davčni privilegiji. Potem pa je tu še dejstvo, daje duhovščina sloj, ki je vendarle gosposki, je bliže oblasti kot meščani. Potem je tu tudi desetina – mesto ima kakšno vas pod sabo in desetina gre cerkvi – lahko bi šla mestu.

Še ena stvar je komunalizacija cerkve – duhovniki naj se izenačijo z meščani. Potem je tu nastavljanje duhovnikov – duhovnike nastavlja škof, za komunalno ureditev pa je značilna izvoljena funkcija. Ta se pojavlja tudi pri duhovnikih – da bi ga oni volili, da ne bi bil postavljen od zunaj. To je zelo močno tudi pri kmečki recepciji reformacije.

Naslednji motiv pa je neko racionaliziranje življenja – mentaliteta meščanskega prebivalstva je vendarle bolj racionalna kot mentaliteta prebivalca na podeželju. Temu principu racionaliziranja življenja iščejo neke vzporednice tudi v veri in Luthrov nauk je za to bolj primeren kot krščanski.

Kje pa so za vse to nastavki v Luthrovemu nauku? Tu so duhovniki enakovredni ljudje, niso dvignjeni nad ostale – njegova funkcija je omejena samo na oznanjanje božje besede. Tudi samo poudarjanje božje besede kot čistega evangelija pripomore k temu.

Teološke pozicije teh »reformatorjev« se tudi skladajo s principi mesta – npr. poudarjanje principa skupnosti. Zlasti Zwinglijevo razumevanje avtonomije gre v prid meščanstvu -. Gre za neko republikansko organizacijo. In v Zwinglijevem pomenu oblasti je to, kar ustreza meščanskemu sloju.

Potem je tu še ideja pravičnosti, ki je privlačna zlasti za nižje sloje. Biblija se da nekako interpretirati tudi v smislu socialne enakosti. Če že ne enakosti pa vsaj pravičnosti.

En nosilec reformacije v mestih je mestni svet. Tu ni vedno jasno zakaj – ali so sami zainteresirani ali gre za pritisk od spodaj. Ni važno, kakšna mesta so – ali velika ali mala, gre za napetost med dvema nosilcema. Na eni strani je to že omenjeni mestni svet – ta dejanski voljeni organ mestne samouprave, na drugi strani pa so razne skupine pritiska ali kar preprosto mestna skupnost.

Zelo pomemben dejavnik uvajanja reformacije v mesta so bili nemiri, v katerih se stikajo politični, gospodarski, socialni in verski element. Mesto je ena institucija, kjer so vedno konflikti. In tej politični, gospodarski in socialni konflikt se zdaj z reformacijo samo še razširijo, dobijo še to versko komponento.

To se najprej začneja v južnonemških mestih. Najprej se to začne bolj počasi, nato pa je to vse bolj množično – začnejo se zbirati na trgih ... Tu imajo pomembno vlogo tudi kmetje, ki se v tem času upirajo. Mesto pa ni izolirano od tega. Kmetje hodijo v mesto, iščejo podporo ... To potem preide tudi v konflikt v mestu. Imamo razne zahteve meščanstva (preoblikovanje mestnega sveta, da bo dostopen vsem slojem, ukinitve desetine ...).

Čeprav se mestni sveti intimno strinjajo z Luthrom, je to proti njim. Oni so tisti, ki plačujejo maše pri oltarjih, ki dajejo svoje otroke v samostan, njim je v cilju, da se to ohrani. A pritisk od spodaj je velik. Nekje pride do kompromisov, ustvarijo se tržni odnosi, nekje pa se kar odločijo, da bodo ukiniteli samostane, da hočejo nastavljeni župnike ...

Reformacija v mestih je pravzaprav rezultat interakcije med nosilci oblasti (mestnim svetom) in meščani. In prva mesta, kjer se reformacija uveljavi, so južnonemška mesta.

6.3.3 Reformacija na podeželju

Če hočemo razumeti senzibilnost kmečkega prebivalstva z reformacijo, potem moramo vedeti, kakšen je položaj tega prebivalstva. V splošnem velja, da se položaj kmečkega prebivalstva v tem predreformacijskem času slabša. Zlasti se zdi, da je to v protislovju z eno drugo stvarjo – s splošno gospodarsko rastjo in konjunkturo – večjim povpraševanjem po žitu (cene rasejo).

To je čas demografske rasti, kar pomeni, da prihaja do deljenja kmečke posesti – in ko imaš ti manj od neke količine, ti nič ne pomaga, če cene žita rasejo, ker gane moreš prodajati, ker porabiš vse zase. Obstaja ena sama možnost za povečati produkt – če tega ne znamo narediti z boljšo tehniko, potem je edina možnost kolonizacija. A tu so zopet omejitve (na 1000 metrov nadmorske višine ne moremo gojiti pšenice ...). To je en vidik.

Na drugi strani pa je težnja kmetov po tem, da bi krčili gozdove omejena s strani zemljiškega gospoda, ki ne pusti krčiti gozda, saj prodaja les po višji ceni kot pa bi dobil dajatev od izkrčene zemlje. Poleg tega je gozd nujen del kmečkega gospostva.

Druga stvar pa je povezana z vedno večjim pritiskom zemljiškega gospoda. On ima isti problem kot kmet. On je na nek način vezan – s to staro pravdo. Naturalne ali delovne dajatve so se spremenile v denar, zdaj pa je inflacija in denar bolj malo pomeni. Zato je v cilju zemljiškega gospoda, da povečuje dominikalno zemljo – seveda na račun rustikalne. To so v krizi 14. in 15. stoletja dobro izkoristili. Sedaj pa še začenjajo zaostrovati odvisnost in

podložnika. Nalagajo mu nova pravila in prepovedi. Podložnik ima vedno manj svobode gibanja, imamo tudi omejitve ženitne svobode. Kajti če zemljiški gospod poveča svojo zemljo, rabi delovno silo in podložnik ne more kar leteti okrog. Večata se torej tako ekonomski kot politični pritisk.

Naslednja stvar pri tem slabšanju položaja kmeta, je položaj vaške skupnosti. Ta se formira po l. 1300 in se uveljavi v določeni avtonomiji. Regulirajo npr. kdaj se orje, kdaj se seje, kje je praha ... Poleg tega vaška skupnost skrbi za mir. In sedaj je vaška skupnost ogrožena z ukrepi zemljiškega gospoda, ki poskuša to avtonomijo reducirati.

Na drugi strani pa se pojavi en dejavnik, ki ga v srednjem veku ni – to je država. Kmetje se pritožujejo deželnemu knezu, ki pa je pri nas tudi cesar, drugače pa ne. Tako da imajo kmetje zelo malo stika z državo, imajo pa ga z deželo – država v tem smislu. Dežela je tudi tista, ki jim nalaga davke ...

In zdaj kmetje začnejo postavljati zahteve po zastopanosti v deželnem zboru. Tako da imamo nekaj deželnih zborov, kjer so kmetje dejansko zastopani – npr. tudi na goriškem.

Ta položaj kmeta je torej krhek, socialno so zelo diferencirani. Tisti, ki jim je uspelo v času krize dobiti kakšno dodatno kmetijo, jih ta drobitev ne prizadene toliko, ostali pa so prisiljeni iskati kruh tudi v kakšnih neagrarnih storitvah, predvsem izven sezone.

Kakšne pa so verske predstave kmeta? Izkaže se, da so kmetje v tem času veliko razpravljali o obhajilu, odrešenju ... O furlanskem kmetu v delu »Sir in črvi« npr. piše K. Ginsburg. Njihove zahteve se ne razlikujejo dosti od meščanskih:

- 1.) Zahteva po pridiganju čistega evangelija. To v bistvu pomeni, da je treba božjo besedo oznanjati brez človeških dodatkov, samo Sveto pismo je avtoriteta, vse ostalo so človeški dodatki.
- 2.) Zahteva, da sami izberejo župnika in odločijo ali je kompetenten.
- 3.) Zahteva po rezidencialnosti – župnik mora biti tam, kjer je. Dostikrat je bil namreč duhovnik samo nastavljen in je imel nekega namestnika. Slabo ga je plačal in zato si je ta pomagal z raznimi drugimi dejavnostmi (kockanje, gostilne ...).

Ravno tako se pri kmetih pojavlja ta zahteva po božji pravičnosti. Z evangelijem oni sploh utemeljujejo svoj nastop.

L. 1524/25 izbruhne največji kmečki konflikt v takratni Evropi – to je nemška KMEČKA VOJNA. To se najbolj razširi v južni in jugozahodni Nemčiji, pa tudi v delu srednje Nemčije in še v Švici, Tirolski ter deloma na Štajerskem. Izrazito prihaja do izraza za evangelijska stališča. V svojih zahtevah pa potem odsevajo vsa ta stališča.

Luther je kmečkim uporom načeloma zelo nasprotoval, a sprva ne – l. 1524 je napisal, da so kmečki upori bič božji za zemljiškega gospoda, l. 1525 pa se je obrnil proti njim. S tem odmikom od kmetov, pa se je izrazito pridobil podporo deželnih knezov, ki podobno kot viteško opozicijo zlomijo tudi kmečki upor in s tem prevzamejo vodilno vlogo pri širjenju reformacije.

6.4 Deželno-knežja reformacija

Ta dejavnik ni socialen, ampak politične. Reformacija je torej en proces, ki se začne na mestni ravni, potem pa se preko socialne sfere in političnih konfliktov socialno utrdi.

6.4.1 Motivi za deželno-knežjo reformacijo

Tu je treba gledati nekoliko širše, tudi s stališča teritorialne države, ki se v tem času krepi. Cerkev je moteč dejavnik, ki tu preprečuje neko krepitev centralne države. Tu gre predvsem za centralizacijo dežel. Pa tudi država kot celota se krepi – na ravni države se krepi predvsem državni zbor. Potem je tu s tem tudi sekularizacija cerkvenih posesti, kjer dobi sodno oblast deželni knez.

Tako gre torej tu za teritorije, ki začnejo prehajati v protestantizem (dežele). Tu postane nosilec in organizator verskega življenja deželni knez. Pri odločanju o cerkvenih zadevah je zdaj on glavni. Potem se organizira cerkvena hierarhija, cerkveno in posvetno šolstvo – skratka, versko področje se s tem, ko se del deželnih knezov odloči za protestantizem v Nemčiji vključi v državni sistem oz. v ta zgodnji absolutizem.

6.4.2 Prizadevanja za uveljavitev protestantizma

Problem nastane pri vprašanju ali ravna jo pravno ali protipravno. Tudi deželni knezi bi se morali ozirati na Wormski edikt iz leta 1521, ki je luteranstvo kot tako onemogočil. Tako imamo l. 1526 državni zbor v SPEYERJU, ki pravi, da naj deželni knezi v svoji veri ravna jo tako, da se bodo lahko zagovarjali pred bogom in pred cesarjem. Ta državni zbor torej dopušča protestantizem in na nek način zaobide ta Wormski edikt. L. 1529 je še en državni zbor v Speyerju, ki se ga udeleži tudi cesarjev brat Ferdinand II. Tam sprejmejo sklep, da se je treba Wormskega edikta dosledno držati. Takrat pa štirje deželni knezi in 14 mest protestira in od tu je tudi ime PROTESTANTI.

Naslednje leto, 1530, pa je sklican DRŽAVNI ZBOR V AUGSBURGU, kjer naj bi to razčistili. Protestanti utemeljujejo svojo pravico tako, da rečejo, da je državna pravica in da oni lahko o veri odločajo sami. L. 1530 pride na ta državni zbor tudi cesar. V Augsburgu predlagajo različne veroizpovedi: Melanchthon svojo, Zwingli svojo, 4 južnonemška mesta pa svojo.

Reformacija v Nemčiji v tem času postane tudi mednarodni politični problem. Postane en od zastavkov v mednarodni politični situaciji tega časa – že v dvajsetih, še zlasti pa v tridesetih, štiridesetih in petdesetih letih. To pomeni, da nemška notranja politika postane sredstvo zunanje politike.

Luther spozna, da je samo sprožilec nekega procesa, ki ga sam več ne more kontrolirati. Deželni knezi, ki premagajo viteštvo in zmagajo v nemški kmečki vojni, dobijo priložnost, da vzamejo stvar v svoje roke. To delajo s pomočjo državnega zbora, ki začne sprejemati sklepe. Referenčna točka je Wormski edikt.

V Nürnbergu potem rečejo, da ga je treba upoštevati največ, kot je mogoče. Po l. 1526 pa imamo zbor v Speyerju, ki pa dejansko delogira Wormski edikt in pravi, da naj deželni knezi delajo tako, da bodo znali to opravičiti pred bogom in cesarjem.

Zakaj pa cesar kot vrhovna oblast ne poseže vmes? In zakaj l. 1529 Ferdinand reče, da je Wormski edikt treba spoštovati? Potem pa imamo mi kneze in teh 14 mest, ki pisno protestirajo. L. 1530 imamo še državni zbor v Augsburgu, kjer je cesar Karel V. sam navzoč. Prej cesarja ni bilo v državnem zboru. Zakaj?

Karel je vzgojen v tem burgundsko-francoskem okolju. Za kralja Španije je bil predviden njegov brat Ferdinand. A pride do zamenjave – Ferdinand gre v Nemčijo. On pa je bil vzgojen v Španiji, saj so ga predvideli za španskega kralja. Španci so se tej zamenjavi uprli. V Španiji se Karel ni znašel, kralj je postal s 16 leti. L. 1521 je postal tudi nemški vladar.

Drugo konfliktno področje je ŠPANIJA. Tam se Habsburžani začnejo ženiti s špansko dinastijo. Ta konflikt se izrazi v Italiji, v t. i. ITALIJANSKI VOJNI. Karel V. je takoj po nastopu v konfliktu s francoskim kraljem. Tudi papež ne želi, da bi se cesar vmešaval v italijanske zadeve. Nastopi proti njemu in dobi, kar je iskal. Cesar z vojsko izropa Rim in pacificira papeža, ki ga potem l. 1530 okrona v Bologni – to je zadnji od papeža kronani cesar. V Augsburg je prišel okronan.

Potem imamo tudi konflikt med Francijo in Nemčijo, ki je navzoč že od karolinških časov.

Drugi problem, ki ga imajo Habsburžani, pa so Turki. Toliko bolj, ker l. 1526 v bitki pri Mohaču Habsburžanom pripade dediščina. Habsburžane vse to odvrča, da bi bolj aktivno posegli v versko stanje v državi.

L. 1530 je stvar že utečena in Ferdinand lahko nastopi tudi bolj ostro. Še zlasti, ker ga izvolijo za rimskega kralja. S tem nazivom so hoteli povedati, da v cesarstvo spadata še severna Italija in Nemčija. V Augsburgu pa imamo mi že ene močne Habsburžane, ki vztrajajo pri mirni rešitvi, koncilu. A papež ga noče sklicati in zato se cesar odloči, da bodo to skušali rešiti v okviru državnega zbora.

Luthra tu ni, ker bi bilo vendar malo preveč drzno, če bi prišel na zasedanje državnega zbora, ki ga je izobčil. Zato pošlje Melanchthona, ki je izdelal t. i. AUGSBURŠKO VEROIZPOVED. V teh nemških mestih pa je bolj kot Luthrov vpliv močen vpliv Zwinglija, ki tudi postavi neko svojo veroizpoved.

Že leta 1524 sta se Luther in Zwingli sestala in poskušala rešiti nesoglasja. Poglavitni problem med Zwinglijem in Luthrom je pojmovanje obhajila – kaj pomeni Kristusovo telo in kri? Ali je kri dejansko navzoča v vinu in telo v kruhu? Zwingli je to vzel bolj v literarnem smislu.

V Augsburgu cesar zavrne vse predloge in načeloma velja, da je Wormski edikt ponovno vzpostavljen. L. 1529 je začetek političnega protesantizma. Oni se začenjajo združevati za primer, če bi knez udaril po njih. V tem smislu se že l. 1526/27 na Saškem in v nekaterih drugih deželah začenjajo oblikovati DEŽELNE CERKVE. Luther sam predlaga knezom, naj vodijo »svoje« cerkve. Pričakuje namreč, da bo država pomagala pri vodenju cerkve.

Luther zdaj spremeni svojo miselnost glede na njegovo lastno izkušnjo iz leta 1524. Teh ljudi niso nikoli obsodili in ujeli, ker so se dosti gibali, birokracija pa ni bila takšna kot danes. Luther vidi, da verska skupnost sama ne bo mogla funkcionirati – zlasti zato, ker že celi teritoriji pripadajo protestantom. Luther mora to prepustiti državi (deželi).

Tu imamo potem tudi razne sekte – živeti je treba točno tako, kot piše zakon ... Eno pomembnih središč je npr. München. Po Evropi se širijo tudi prekrščevalci. Gre za versko sekto, ki želi vzpostaviti božje kraljestvo in radikalno spremeniti red. Želijo mnogoženstvo, pravijo, da ne sme biti lakote in žeje. V Nemčiji je tudi primer te sekte – to jim uspe v nemškem mestu MÜNSTER. Münsterski škof v tem času oblega mesto, ker hoče zopet vzpostaviti oblast. To mu tudi uspe – voditelje pobijejo. Večina prekrščevalcev pobegne in se zateče na Češko, kjer njihovi potomci živijo še danes (AMIŠI).

Te sekte so predstavljale nevarnost, zato Luther tudi od države pričakuje, da bo to ohromila. Kakorkoli že, v tridesetih letih se ustvarijo te deželne cerkve in potem ostanejo še dolgo časa.

To širjenje in druženje je pravzaprav prepovedano. Zato gredo v Turingijo. Južnonemška mesta so Zwinglijanska. Druga stvar, ki je problematična, pa je upor cesarju. Protestanti se združijo v SCHMALKALDSKO ZVEZO. Čeprav se ne strinjajo s cesarjem, se mu nočejo upreti, ker je cesar postavljen od boga. Vendar pa tudi velja, da če je oblast nasilna, se ji lahko upremo. Če je vladar nepravilen in ogroža ljudi, se mu lahko upreš. Na koncu je obveljalo stališče, da je ta zveza le obrambna zveza. Pridruži se ji tudi bavarski vojvoda, ki je katoličan.

Schmalkaldska zveza se l. 1531 že povezuje tudi s FRANCOSKIM KRALJEM, čeprav ta doma preganja protestante. Francozi so namreč zvesti zavezniki protestantov v Nemčiji med tridesetletno vojno (po načelu sovražnik mojega sovražnika je moj prijatelj).

L. 1532 potem pride do NÜRNBERŠKEGA ODLOKA, s katerim je določen nek status quo. Odločijo se, da ne bodo obsojali protestantov. Tako imamo v tridesetih letih stanje, ki je razmeroma mirno. Protestanti to izkoristijo in gradijo svojo infrastrukturo, obenem pa teologi skušajo doseči sporazum.

Tako imamo v letih 1540/41 take pogovore v Regensburgu, a ne pripeljejo do uspehov, saj se protestantje ne odrečejo veri, po drugi strani pa niti katoliki ne popuščajo.

L. 1544 cesar Karel sklene mir s Francozi, pa tudi s Turki imamo neko premirje. Tako sklene cesar versko vprašanje rešiti z vojaško silo in napove vojno Schmalkaldski zvezi – gre za t. i. SCHMALKALDSKO VOJNO, v kateri zmaga Karel V. (v bitki pri Mullhausu). Cesar je bil takrat na vrhuncu svoje moči in je zmagovalec.

Po vojni je bil l. 1548 sklenjen t. i. AUGSBURŠKI INTERIM ali začasni sporazum – začasni do koncila, ki ga potem skličejo v Trentu. Ta sporazum določa le dve koncesiji, in sicer obhajilo pod obema podobama ter poroko protestantskih duhovnikov, ki so že poročeni – to je bilo dovoljeno, a je veljalo le za protestantska področja. Schmalkaldska zveza pa se kmalu zopet začne ozirati po zavezništvu francoskega kralja.

6.4.3 Knežja vojna in augsburški verski mir

L. 1552 začne zveza t. i. KNEŽJO VOJNO. Poveže se s francoskim kraljem in v sporazumu poudarijo, da bodo francoska postala tri mesta: Metz, Toulouse in Verdun. Sedaj oni porazijo cesarja in bežati mora iz Innsbrucka v Beljak, kar pomeni konec njegovih političnih teženj – počasi gre iz politike. Hkrati pa njegov brat Ferdinand sklene z nemškimi knezi t. i. PASSAVSKI SPORAZUM. Ta sporazum predvideva, da bo državni zbor v letu in pol rešil versko vprašanje v Nemčiji.

Državni zbor pa je bil sklican šele l. 1555 – zopet v AUGSBURGU. Tam dejansko potem sklenejo AUGSBURŠKI VERSKI MIR, ki uredi razmere v Nemčiji. Ta mir v nekaterih svojih posledicah velja še danes. Nekateri so po drugi svetovni vojni celo pisali knjige »Od Luthra do Hitlerja«.

Sklepi augsburškega verskega miru pa so naslednji:

- 1.) Na osnovi t. i. DEŽELNEGA MIRU, ki ga je predvideval že Wormski dogovor iz l. 1495, je prepovedal privatne vojne. Ta sklep o deželnem miru se razširi tudi na versko vprašanje. Tudi versko področje je tu zajeto, a vprašanje je, katera veroizpoved je tu zajeta? Katoliška in augsburška. A vprašanje je katera augsburška

veroizpoved? Pa tudi sam proces oblikovanja veroizpovedi še ni čisto končan. To pomeni, da se zaradi verskih sporov ne moreš tepsti.

- 2.) Deželni knezi imajo zagotovljene verske pravice v celoti (v zvezi z osebno-pravnim položajem, verske pravice ...). Deželni knezi imajo pravico ne samo, da so prestopili iz katoliške v protestantsko vero, ampak tudi obratno – lahko naredijo tudi nasprotno. Poleg tega oni tudi določajo vero svojih podložnikov. Pozneje se uveljavi rek: CUIUS REGIO, EIUS RELIGIO. Tisti, ki nočejo sprejeti vere, pa imajo pravico do izselitve (IUS EMIGRANDI – velja za druge plemiče, ki se ne strinjajo z vero deželnega kneza).
- 3.) Verska suverenost deželnih knezov.
- 4.) Državni vitezi imajo svobodno izbiro vere.
- 5.) Za državna mesta velja t. i. OMEJENI BIKONFESIONIZEM oz. omejena dvojna veroizpoved. Tu lahko rečemo, da ta mir ni tolerančen, ampak je izključevalen.
- 6.) RESERVATUM ECCLESIASTICUM (določilo o cerkvenem pridržku). Ta člen pravi, da če se cerkveni knez odloči za vstop v protestantizem, potem lahko to naredi, lahko pa gre tudi nazaj.

Z Augsburškim verskim mirom se je vzpostavil en političen kompromis, ki je v Nemčiji dobrih šestdeset let vzdrževal mir – vse do 30-letne vojne. Konfliktna področja sedaj postanejo zlasti Francija in Nizozemska.

6.5 Posledice augsburškega verskega miru

Te posledice so v prvi vrsti politične, pri čemer se pojavlja tudi nekaj vprašanj. Ali ima npr. augsburški verski mir kakšen pomen pri oblikovanju luteranske konfesije? Nima. Ima pa političen pomen, ker se teritorialno razmeji. Po l. 1555 so razširjeni tudi že kalvinisti.

V smislu oblikovanja neke homogene luteranske doktrine augsburški verski mir nima nobenega pomena. Tudi znotraj luteranstva se pojavljajo razlike. Tu ne gre samo za razlike med Luthrom in Zwinglijem. Te teološke razlike, ki se vlečejo že od dvajsetih in tridesetih let, Luther še pokriva s svojo avtoriteto. Melanchthon kot tisti, ki je pravzaprav formuliral luteransko veroizpoved in je bil tudi naslednik Luthra, pa je bil pripravljen na kompromise. So pa bili tudi drugi Luthrovi učenci, ki na kompromise niso bili pripravljeni. Melanchthon je izdal neko svoje pojmovanje vere in se je pri vprašanju obhajila zelo približal kalvinistom.

Kakšna je zdaj navzočnost Jezusa? Pri katoličanih je realna – vino in kruh se spremenita. Pri Luthru je Jezus vedno navzoč. Pri Zwingliju je navzoč samo simbolno. Pri Calvinu pa je navzoč duhovno – to je bil že pri Luthru. Tu Melanchthonu očitajo, da je bliže kalvinističnim stališčem.

Vsa ta trenja in razlike je Luther do smrti nekako zadrževal, potem pa pride do konfliktov. Na augsburškem verskem zboru je bila npr. podeljena konfesija štirih nemških mest, ki se je razlikovala od Melanchthonove, a prevladala je njegova.

1548 pa imamo še en državni zbor v Augsburgu. Tu pride do neke začasne rešitve, ki ponudi katoliško rešitev – veljajo vsi katoliški zakramenti, edino kar priznajo je obhajilo pod dvema podobama in zakon že poročenih duhovnikov.

MORITZ SAŠKI, glavni Luthrov teoretik po njegovi smrti, je dal Melanchthonu sestaviti novo obliko predloga – to je t. i. LEIPZIŠKA DIAFORA. Tu pa se začne zdaj velik spor in poglavitna oseba v tem sporu je MATIJA VLAČIČ. On ostro nastopi že proti augsburškemu interimu in FILIPISTOM (pristaši Philippa Melanchthona). Vlačič in privrženci jim očitajo, da so prikriti kalvinisti, oni sami pa so GNESIO LUTERANCI (pravi, izvorni luteranci). Pravijo, da ni nepomembnih stvari – stvari so ali luteranske ali pa katoliške.

Vlačič se umakne v Magdeburg in tam nastanejo MAGEBURŠKE CENTURIJE – prva protestantska cerkvena zgodovina, ki je zanimiva tudi s stališča historične kritike. Ta spor med filipisti in gnesio luteranci se vleče naprej tudi po augsburškemu verskemu miru. Vprašanje pa je čistost nauka, luthrovske tradicije. Oni bi se do onemoglosti prepirali naprej, če zopet ne bi vmes posegla oblast.

Po tridentinskem koncilu je katoliška doktrina popolnoma jasna. Protestantska paše ni in to povzroča probleme deželnim knezom, ki dajejo pisati cerkvena pravila. To povzroči pritiske teh deželnih knezov, tako da se teologi začnejo pogovarjati in l. 1575 oblikujejo FORMULA CONCORDIAE, kjer pridejo do skupnih stališč nauka, ki pa ga sprejmejo šele l. 1580. Osnova tega je auguštinska veroizpoved, pa še nekateri drugi teksti Luthra in Melanchthona. To vse skupaj tvori KNJIGO SLOGE.

S tem luteranstvo dejansko postane konfesija – veroizpoved, ki je jasno definirana. Nekateri veroizpovedi pa ne pristopijo k temu in prestopijo v zwinglijanstvo ali kalvinizem. Oni se zdaj s tem torej ne definirajo samo glede na katoliško veroizpoved, temveč tudi na druge (glede na kalvitizem ...). V protestantskem taboru se zdaj oblikujeta dva:

- LUTERANSTVO: zvesti cesarju, nerevolucionarni in
- KALVINISTI: so uporno, vpletajo se v evropske zadeve (podpirajo kalviniste drugod ...).

Kalvinizem je prodiral v Nemčijo, in sicer v tej obliki, da se že pred tem uveljavi in formira v Švici, kjer nastajata dve reformacijski doktrini (Calivin in Zwingli). V Švici se v okviru te zwinglijanske reformacije dogaja enako kot v Nemčiji. Luther v Nemčiji pooblasti deželne kneze, da vodijo reformacijo in podobno naredi Zwingli v Švici.

Švica je v tem času neke vrste konfederacija, ki je sestavljena iz 13 kantonov. Nekateri so mestni (ki pa imajo tudi veliko zaledje), drugi pa podeželski. In povsod tam, kjer so oblastne strukture dobro razvite, vodijo reformacijo. Tam, kjer jih ni (podeželski kantoni), tam pa se sami odločajo. V Zürichu imamo tudi en centralni organ, ki razpravlja o skupnih vprašanjih in sem spada tudi versko vprašanje.

Ko v Zürichu nastopi Zwingli, potem poskušajo Zürich najprej spraviti na pravo pot. Potem pa se, podobno kot v Nemčiji, pričeneja reformacija, ko vidijo, da se to vse širi. Na začetku tridesetih let pride do vojaške rešitve. Takrat imamo vzhodni del, ki je zwinglijanski, srednji, ki je katoliški in zahodni del, ki postane kalvinistični.

L. 1531 pride do t. i. KAPELJSKE VOJNE, kjer pet katoliških kantonov porazi zwinglijance. Zwingli tudi pade v vojni. Njegovo truplo razčetrerijo, ga zažgejo in pepel utopijo v vodi. Švica pa ostaja konfesionalno razdeljena.

V drugi polovici tridesetih let pride v Ženevo Calvin in tam objavi svoje znamenito delo »Temelji kršanskega nauka« in se kasneje v štiridesetih letih uveljavi. Tako, da imamo zdaj v Švici v bistvu tri konfesije. Zwinglijanci že poskušajo paktirati malo s francoskim kraljem, malo z Benetkami in poskušajo tudi s Calvinom. L. 1549 je naslednik Zwinglija HEINRICH BULLINGER sklenil z njim v Ženevi t. i. ŽURIŠKI SPORAZUM, kjer se zlasti sporazumejo v zvezi z obhajilom. Ostajajo pa še vedno določene oblike oz. nesporazumi v zvezi s predestinacijo.

L. 1566 pride do združitve obeh smeri – t. i. DRUGA ŠVICARSKA VEROIZPOVED. Tu je vprašanje predestinacije zelo omiljeno. In ta konfesija je potem zelo izrazito vplivala tudi na oblikovanje kalvinicev, ki so se razširili tudi drugod po Evropi. Npr. tudi na Poljskem. Poljska je bila v sredini 16. stoletja versko zelo pluralna. Potem so kalvinisti še na Madžarskem, Škotskem in Nizozemskem. Tako da ta druga veroizpoved vpliva na vse te kalviniste.

Omenjeni NAUK O PREDESTINACIJI je ključen element Calvinove doktrine., To pomeni, da nič ni naključnega in da je naše življenje že vnaprej določeno. Določeno je tisto, kar je bistveno – gre za prepričanje o vnaprejšnji božji odločitvi o zveličanju enih in nezveličanju drugih. To je že vnaprej določeno in mi na to nimamo nobenega vpliva.

Ta ideja o predestinaciji prihaja od Avgušтина, ki je v začetku 5. stoletja polemiziral s PELAGIUSOM in pelagianci, ki stojijo na stališču, da ima človek svobodno voljo in se lahko odloči za boga ali ne. Ta Avguštinov koncept potem v srednjem veku malo zamre. To so relevantna vprašanja. Kako pa naj smrtnik ve, kaj bog misli? Na to dajejo potem vsi svoje odgovore.

Tudi pri Luthru imamo ta koncept predestinacije, ampak je bolj v ozadju nauka o božji milosti. To je jedro njegovega spora z Erazmom. Humanisti imajo to pozitivno vrednotenje človeške narave. A to Luthrovo stališče ni takšno, kot ga razvije Calvin. On ima t. i. DVOJNO PREDESTINACIJO (PREDESTINATIO DUPLEX) – eni so izvoljeni, zato so drugi pogubljeni.

Melanchton ubere neko srednjo pot. Predestinacija? Gotovo. A večja blaženost je odvisna od vere, od prizadevanja ljudi. Vendar je to božja ponudba in človek jo lahko bodisi sprejme bodisi zavrne. To je božja ponudba in če jo on odkloni, je pogubljen. To je odprta predestinacija. Pri Calvinu je število zveličanih celo točno določeno – 144.000 (vzeto iz nove zaveze).

Zwingly pa se vpraša, kaj pa je z dojenčki? Oni še ne morejo verovati, zato on tudi zagovarja, da jih krstijo, zavzame drugačno stališče kot prekrščevalci.

Formula concordiae to predestinacijo duplex zavrne, a še vedno ohranja to miselnost. Po Calvinovi smrti l. 1564 so ta radikalna stališča precej omiljena. Najbolj se je ta spor v zvezi s predestinacijo razvil na Nizozemskem. Okrog dveh profesorjev:

- ARMINIUS (Arminianci) in
- GOMARUS (Gomaristi).

Tu se pojavi vprašanje, koliko lahko človek določa svojo usodo. Arminius pravi da lahko, Gomaristi pa stojijo na radikalnem stališču predestinatio duplex. To se potem reši na sinodi v DORDRECHTU l. 1619. Ta koncept predestinacije, kot ga razvije Calvin, ni povsem nov, je pa to znotraj kalvinizma predmet spora. V katolicizmu imamo paralelo v janzeznimu.

V splošnem lahko rečemo, da je augsburški verski mir Nemčiji v naslednjih 60 letih prinesel mir, drugje pa so trenja. Posamezne kofesije si zdaj utrjujejo teritorije, ki so jim z augsburškim verskim mirom dodeljeni. Še zlasti pa si razlagajo točke tega miru. Zlasti sporni sta dve:

- cerkvena rezerva: če se cerkveni knez odloči za prestop v protestantizem se s tem ne sekularizira posest;
- svobodna veroizpoved plemstva.

Vse do začetka sedemdesetih let se protestantizem zelo utrjuje. Oba cesarja, Ferdinand in Maksimiljan, sta izjemno spravljava. Maksimiljan je precej naklonjen luteranstvu, tako da protestanti s strani cesarske oblasti niso ogroženi.

Kako zdaj doseči, da se določi, ki prepoveduje sekulariziranje posesti, obide. V šestdesetih letih je na ta način, ko so to naredili, cela vrsta severnonemških škofij prešla v protestantizem.

Na drugi strani pa se začne krepiti ta zwinglijansko-kalvinistični element in začne prodirati v južno Nemčijo. Začne pa se krepiti tudi katoliška reakcija. Ta reakcija ima v bistvu dve plati. Ena temelji na gibanju znotraj katoliške cerkve, da je treba reformirati cerkev – to se zgodi na tridentinskem koncilu. Druga pa je z mečem – to je pa protireformacija, ko katoliške oblasti nastopajo s silo. Tudi v Nemčiji so središča rekatolizacije – Bavarska, Mainz, Würzburg, Fulda (pri tem zelo pomagajo tudi jezuiti). Po smrti Maksimiljana drugega postane en od pomembnih centrov tudi cesarski dvor. Rudol II., vzgojen v Španiji, in njegov naslednik Ferdinand sta oba izrazita katoličana.

Medtem ko se protestanti kregajo, katoličani nastopajo enotno in zajeziijo ta vzpon protestantizma. Prvi uspeh je v Kölnu, kjer hoče škof preiti v protestantizem in sekularizirati posestvo. A prvo mu uspe, drugo pa ne. To je pomembno, ker je ta škof volilni knez in če bi postal protestant, bi protestanti dobili večino. Tako se začenjajo oblikovati bloki – PROTESTANTSKA UNIJA in KATOLIŠKA LIGA. Protestanti preidejo v defenzivo in začnejo bojkotirati razna telesa, skupščine. To pa je že obzorje tridesetletne vojne, spopad je neizogiben.

7. GEOGRAFSKA ODKRITJA EVROPEJCEV

To je iz vidika današnjega časovnega obdobja en od pomembnejših procesov. Evropa je v bistvu nek majhen polotok na robu evrazijskega kontinenta. Ta zgodnjenovoveška odkrivanja padejo v čas, ko se tudi uveljavljajo nova pojmovanja časa in prostora in ko se začneja oblikovati nek moderni individualizem.

V tem času se pojavi nov prostor – ena bistvenih iznajdb renesančnega slikarstva je perspektiva, dobimo prostor na slikah. Tudi slike pridejo v ta kontekst novega prostora.

Podobno se to zgodi pri dojetju časa. Čas v srednjem veku je drugačen kot v renesansi – je izrazito konkreten, je zelo izrazito povezan z nekimi naravnimi fenomeni – na eni strani z zoro, na drugi strani pa z menjavo letnih časov. In to dvoje je povezano – zora poleti in pozimi nista enaki. Dolžina ure je odvisna od dolžine dneva. Vmes je še jesenski in spomladanski čas, ki je prehodni in takrat so tudi slavja. Bistveni so POLJEDELSKI CIKLUS in tudi RAZNI SVETNIKI. Tega časa se je polastila cerkev – najbolj vidno se to kaže v zvonikih.

Stvar se je začela bistveno spreminjati, ko pogruntajo mehanično uro. Takrat postanejo ure enako dolge, postanejo čisto število. Te ure na utež so v bistvu prilagoditev mlinskih mehanizmov. To je zdaj mestna ura in dominira na stolpih mestnih hiš. Te ure so zdaj res abstraktne. V 15. stoletju začnejo torej nastajati posebne ure – mestne ure.

Ravno tako se v humanizmu in renesansi bolj poudari individualizem. Hkrati prihaja tudi do geografskega širjenja evropskega prostora. Ta odkritja niso prva odkritja Evropejcev, Evropejci so izven evropskega prostora posegali že prej:

- 6. stoletje (Irci): ne odkrijejo dosti.
- Vikingi: oni to delajo bolj kot roparske pohode, povezano je to tudi z notranjimi boji (so ubežniki). Ena skupina gre potem na Islandijo in konec 10. stoletja pridejo na Greenlandijo in potem v Ameriko. Oni pa tu niso imeli predstave, da je to odkritje, da je to nov kontinent. Oni se ne obdržijo v Ameriki, te njihove naselbine propadejo. Prišli so sicer do Rhode Islanda. Te naselbine propadejo v 14. stoletju (mala ledena doba).

Evropska odkritja pa se od tega razlikujejo, saj so vzpostavila ne le stalne kontinuitete, ampak tudi hierarhijo – 300 let kasneje Evropa dejansko dominira temu svetu.

V visokem srednjem veku pa imamo mi še en poseben prodor Evropejcev na Atlantik. Prvi poskusi, da bi se ta srednjeveški svet razširil, segajo že v konec 13. in začetek 14. stoletja. Takrat Genovežani poskušajo pluti po Atlantiku in gredo skozi Gibraltar, nato pa na desno in levo. Na desno so uspešni – dosežejo en neposreden stik z Baltskim morjem. Na levo – okrog Afrike – pa niso uspešni. Ena posadka se celo izgubi. Že v začetku 14. stoletja pa odkrijejo KANARSKE OTOKE.

V Evropi pa je bila kriza in ni več sredstev, denarja in motiva, da bi šli na Atlantik in naslednjih 100 let se Evropa ukvarja sama s seboj. Nov zagon se začne v začetku 15. stoletja in ne prihaja več iz sredozemskega sveta, ampak iz Iberskega polotoka. In tu so važni vzroki, motivi, kapital in tehnična sredstva.

7.1 Vzroki in motivi za geografska odkritja

Vzroki so neke objektivne okoliščine, ki se jih ljudje začenjajo zavedati in ki ljudi vzpodbudijo k akciji in tako potem postanejo motivi. Vzroke lahko razdelimo v več skupin:

- religiozni motivi,
- ekonomski motivi,
- psihološki motivi.

Prvi je ta ekonomski, zelo pomemben pa je tudi religiozni motiv, ker je stalno prisoten.

7.1.1 Ekonomski motivi

V začetku 15. stoletja je Evropa v izraziti ekonomski represiji. Imamo pomanjkanje denarja, žlahtnih kovin (predvsem je veliko povpraševanje po ZLATU). V Evropi je zlatamalo in srebrni rudniki, ki se uporabljajo za kovanje denarja, usihajo – šele v 2. polovici 15. stoletja odkrijejo nove kraje.

Vendar Evropa dobiva zlato – s trgovino ... Benečani kujejo zlatnike. A zlato prihaja iz Afrike, po karavanskih poteh., Karavane vzdržujejo redno trgovsko zvezo med arabskim in evropskim svetom. Trgujejo z:

- Arabci na jug vozijo tekstil, še posebno pa SOL iz saharskih rudnikov (na jugu se dosti potijo in rabijo sol).
- V zameno za to prihajajo na sever zlato in sužnji. To zlato gre potem tudi v Španijo kot tribut.

Evropa ve, da to zlato nekje je, a kako do tja priti? Vedo samo, da je zlato južno od Sahare. Čez kopno ne gre, ker so tu arabske države, torej je treba po morju.

En motiv je torej zlato. Drugi motiv pa je ŽITO. Portugalska nima veliko žita, Maroko pa ga ima. A Maroko vseeno ni tako bogat, kot mislijo.

Naslednji ekonomski motiv je RIBOLOV – širjenje ribolovne cone. Že takrat se države prepirajo, kje lahko lovijo. Ti ekonomski motivi pa so vezani na to, da je del portugalskega plemstva ob padajočih rentah zainteresiran za dodatno bogastvo. Takrat se na Portugalskem tudi zamenja dinastija in kralj je zainteresiran, da zaposli plemstvo. Plemstvo je torej zainteresirano za neko širjenje in kralj je vesel, če jih lahko zaposli. Tako udarijo tudi na Maroko.

7.1.2 Religiozni vzroki

To je Iberski polotok in Portugalci in Kastilci imajo bogate izkušnje z rekovisto. Ta kontakt z muslimanskim svetom je silno ambivalenten. Osvajanja novih ozemelj je v bistvu nadaljevanje rekonkviste. Ta religiozna vnema je nekaj, kar je imanentno konkvistadorjem. Ta misijonska komponenta je ena tipična poteza za celotno zgodovino kolonializma. Zanimivo je, ker o teh ljudeh (Indijancih npr.) sveto pismo ne govori.

7.1.3 Psihološki motivi

V tem času je vendarle neka vednost, so neke teorije o tem, kakšen je svet. NA drugi strani pa je AVANTURIZEM – neka želja po osebni uveljavitvi, ki je po eni strani moderna (to je čas, ko začena portretno slikarstvo), na drugi strani pa se tu zrcali nek junak viteškega romana, ki vrši junaška dejanja v božjem imenu in za svojo slavo. In 15. stoletje je prav na Pirenejskem polotoku čas viteškega romana. Ti romani so tudi tisti, ki oblikujejo vrednote konkvistadorja. Mentaliteta konkvistadorjev je zelo prežeta s temi poznosrednjeveškimi potezami.

Prva ovira so muslimani in odnos do njih na pirenejskem polotoku je zelo ambivalenten. Na eni strani so stalno v konfliktu in težnja Evropejcev je, da jih izrinejo iz Evrope. A to je mogoče le, ko imamo nek demografski presežek. V Kastiliji imamo celo vrsto elementov, ki kažejo, da sta ti dve kulturi v konfliktu – imamo tudi portugalske šole.

Na eni strani se Evropa dosti uči od islama, na drugi strani se z njim bojuje in ko je konec na Pirenejskem polotoku, se pa zaostri na Balkanu s Turki.

7.2 Pogoji za geografska odkritja

Predstave o svetu so zelo specifične. Geografske predstave pa so malo bolj jasne, a še vedno nepopolne. Se že strinjajo, da je zemlja okrogla, a še vedno je dosti nejasnosti. Sicer pa je srednjeveška geografija polna nekih rajskih vrtov ... te pa je potrebno locirati in tu so razna bitja, predvsem morska, ki so ljudem sovražna (pošasti). So pa tudi prijazna bitja (sirene, delfini). In iti tako na morje – ljudje so se bali, oni so šli v neznano.

Ob teh vzrokih so morali biti izpolnjeni še pogoji: tehnična sredstva in kapital.

7.2.1 Tehnična sredstva

Če hočemo pluti po morju, rabimo ladje. Potem moramo vedeti, kam plujemo in moramo vedeti, kje smo – problem navigacije. Večino teh znanj so poznali že na začetku 14. stoletja.

LADJE

Kakšne ladje prevladujejo v evropskem prostoru in ali so primerne za plovbo po Atlantiku? Ladjo moramo znati usmerjati. V Sredozemlju prevladujejo galeje – so veslači. To je relativno enostavno. Galeje so hitre, nisi odvisen od vetra, a problem pri galejah je, da rabiš več posadke, zato rabiš tudi več hrane ... In zato tako ne moremo na dolgo pot, ker ne moremo prinesiti veliko nazaj – to pa je bil osnovni ekonomski motiv.

Galeje so krasne vojaške ladje, imajo jih Benečani, ki zato trgujejo s stvarmi, ki so drage in ki ne potrebujejo veliko prostora. Izjema je žito, ki pa ni pokvarljivo in ga prevažajo tudi z drugimi ladjami.

Te galeje pa niso primerne za Atlantik. Tu prevladujejo jadrnice, ki imajo visoke stranice (valovi so visoki). Razlika je tudi v načinu, kako zlagajo skupaj deske. Na severu je veliko lesa in se deske prekrivajo, na jugu pa ga ni in zato se deske dotikajo. Ob tem pa se takoj pojavi tudi primer tesnjenja – imamo specialne smolarje. Potem je tu še problem krmarjenja – pri galeji je to z vesli, tu pa pri jadrnici iznajdejo krmilo.

Potem so tu pomembna še jadra – za plovbo proti vetru je samo TRIKOTNO JADRO. Ta iznajdba prihaja iz rdečega morja in šele potem gre v Sredozemlje. In z vsemi temi izumi so počasi naredili ladjo, ki se ji reče KARAVELA. A to je šlo res počasi. Prve ekspedicije so Portugalci delali na 15 metrov dolgih čolnih in potem so to izboljševali – so dvignili trup, dodali krmilo ... V bistvu so naredili eno tehnološko sintezo.

Ta ladja je imela 50 – 70 ton nosilnosti, 20 – 30 mož posadke in tudi so imele vsaj eno trikotno jadro, s katerim so lahko pluli v veter do 50 °, ostalo pa so šli cik-zak, a izguba ni tako velika.

Kako pa pluti ob obali Afrike? Tu so pomembni pasati, ki prihajajo v smeri severozahod-jugozahod. Vetrovi torej pihajo ravno v našo smer. A tako je, dokler se obala ne obrne proti jugu, mi pa ne moremo obrniti nazaj. In tu so pogruntali VOLTO – obrnejo se in naletijo na kontrapasate, ki jih vrnejo mimo Azorov. Po Atlantiku se torej pluje v krožni smeri.

Portugalci so najprej morali pogruntati, kako se vrniti nazaj in to so pogruntali. L. 1419 na poti nazaj odkrijejo MADEIRO. Potem Portugalci odkrivajo naprej in pridejo do prvega problema – RT BOJADOR [bošjador]. To je problem, vse dokler se ni GIL EANES [žil ean] po naročilu HENRIKA POMORŠČAKA odpravil malo stran in obplul ta rt. Potem lahko nadaljuje pot proti jugu. Tu se vidi, da iskanje poti v Indijo in poti do začimb ni bila prioriteta – to pride šele kasneje, v sedemdesetih letih.

NAVIGACIJA

Sedaj imamo torej ladjo, problem je še navigacija. Imamo že kompas, imamo tudi portulan, a ta je koristen le, ko neko področje že poznamo in ga vrišemo.

Sever ni tak velik problem, večji problem je, kje smo. To lahko naredimo s pomočjo zvezd – to delamo s pomočjo zvezd – to delamo s pomočjo astrolaba – to je naprava, s katero mi merimo kot zvezd. V 15. stoletju postane navigacija v bistvu matematična. Iz te empirične postane plovba teoretična. A s tem mi lahko razberemo samo zemljepisno širino, dolžine pa se na podlagi nebesnih teles ne da določiti. To se da določiti s hitrostjo. To so merili z vozli – zvezali so vrvi v vozle in to so metali v vodo. Sicer pa so tu še kronometri, ki merijo čas. A ta problem je bil rešen šele v dvajsetih letih 18. stoletja. Problem je bil narediti kronometer, ki je tako natančen, da ga gibanje ladje ne bo motilo. To so rešili Angleži – en mizar.

Kljub temu pa so ob vsem tem tehničnem napredku še vedno pomembne izkušnje.

7.3 Odkritja Portugalcev

En izmed najpomembnejših ekonomskih razlogov za odkritja je gotovo zlato – tu je bil problem, ker v Evropo ni prihajalo dosti kovin, iz Evrope pa so še vedno zelo odtekale – predvsem v Azijo. In rudniki se tudi izčrpajo. Zato so Portugalci po morju poskušali priti do najdišč zlata, ki je v Sredozemlje prihajalo preko karavan. Najprej naletijo na KANARSKE OTOKE, ki pa jih papež kasneje dodeli Kastilcem, nato pa še na MADEIRO, ki jo obdržijo oni. Evropejci so o Afriki že imeli določene predstave, ki so jih dobili od Arabcev, tako da niso šli popolnoma na slepo, a še vedno so imeli neke fantazemske predstave o pošastih ...

7.3.1 Začetki plutja okoli Afrike

Pri prvih primerih gre za samoiniciativne poskuse nekih malih skupin. Zelo pomembna vloga pri portugalskih odkritjih prve polovice 15. stoletja se pripisuje Henriku Pomorščaku. Henrik Pomorščak je neka taka legendarna oseba. On je bil mlajši sin portugalskega kralja iz nove dinastije AVIZ [aviš], ki je l. 1385 po nekaj desetletjih ozemlju prinesla mir. On dobi neko apanažo in tudi upravo nad južnoportugalsko pokrajino ALGRAVE. Hkrati pa je bil tudi veliki mojster viteškega KRISTUSEOVEGA REDA. Izrazito pa se je zanimal za severno Afriko. To na Portugalskem ostaja relevantno – tu je duh rekonkviste.

Prvi cilj Portugalcev je CEUTA [seuta] (nasproti Gibraltarja). Interes portugalske krone je MAROKO, ki velja za zelo bogato deželo. Zlasti pa gre za politiko osvajanje severne Afrike. Zato Karel V. potem tudi zavzame Tunis. Tu pride potem na področju zahodnega Sredozemlja do konfrontacij krščanstva in islamskega sveta.

Kasneje postane Henrik Pomorščak tudi upravitelj Madeire in Azorov. To kolonialno posest dobi kot neke vrste apanažo in deluje kot srednjeveški fevdalni gospod. Hkrati pa je on tudi že neke vrste renesančni gospod, ki ceni znanje, se obdaja z učenjaki, zdravniki. V tej njegovi fevdalni klienteli je cela vrsta ljudi, ki imajo svoje ladje in on podpira njihovo plovbo. V tem vidi možnost povečati svoje dohodke. Morje dejansko prinaša dohodke. Vseskozi je recimo pomemben ribolov – lovijo kite, tune ... To je na Atlantiku vseskozi pomembno.

Te prvotne iniciative niso državno regulirane, vendar pa država kljub temu od na novo odkritih dežel dobiva 1/5 dohodkov – to je od tradicije rekonkviste. A ta odkritja hočejo tudi kapitalizirati. To pa je drago in tu je pomemben zlasti genovežanski, italijanski kapital (Kolumb je Genovežan). Tu pa je pomembno tudi pomorsko znanje.

7.3.2 Odkritja po smrti Henrika Pomorščaka

Imamo tri etape odkritij:

- 1430 – 1460 (do smrti Henrika Pomorščaka)
- 1470 – 1475
- 1482 – 1488

Do obplutja Afrike je torej dobrih 50 let – 3 generacije pomorščakov se ukvarjajo z Atlantikom. V tej prvi etapi pridejo do SIERRA LEONEJA. V drugi etapi pridejo do CAMERUNA, v tretji etapi pa do RTA DOBRE NADE. V 50 letih torej naredijo 6500 kilometrov. Oni mislijo, da iščejo zlato reko, za katero mislijo, da je en rokavNila. In dejansko kmalu pridejo do tega, da blago zamenjujejo za zlato. Zelo kmalu pa se začneja trgovati tudi s SUŽNJI. To je zelo dobičkonosen posel. V srednjem veku ta tradicija suženjstva v Sredozemlju ni nikoli prenehala, zlati so tu hišni sužnji.

Potem imamo tudi Madeiro, kije popolnoma nenaseljena, niti živali ni tam. Evropejci sem prinesejo vinsko trto in sladkorni trs. Sladkorni trs so sicer prinesli križarji iz arabskega sveta. Najprej so ga obdelovali na Cipru – s pomočjo sužnjev. Tu imamo torej ta model plantaž, ki jih obdelujejo sužnji in to Portugalci prenesejo tudi na Madeiro. Tu pridejo sladkorne rafinerije, gojijo tudi žito ... To se izkaže za zelo dobičkonosno.

Kdo pa so sužnji? Najbolj pri roki so Mavri, a oni so še kar spretni vojščaki, zato jih ni tako lahko dobiti. Ko pa pridejo bolj proti jugu, so interesantni črnci. A oni niti ne lovijo sami teh črncev, ampak so tu že potekale trgovine s sužnji – ni, da so oni zdaj kar lovili divjake, ampak je bilo to že prej tam – imamo razne vojne med temi plemeni, pa tudi poglavarji prodajajo sužnje.

Nekje do smrti Henrika Pomorščaka pridejo do GVINEJSKEGA ZALIVA in tu se pokaže, da je v ozadju cilj obvladovanja Afrike – tu ni v ozadju nobenih azijskih začimb. Portugalci sploh niso imeli namena priti v Indijo, ta motiv se oblikuje šele v sedemdesetih letih. Prej je ta motiv obvladovanja Afrike. Tu je tudi ta stara križarska ideja – mi moramo muslimane izriniti, da pridemo do Jeruzalema, tokrat z juga. Zlasti še zato, ker obstoji ideja, daje nekje na jugu neka krščanska država, ki jo vodi duhovnik Janez in z njim se je treba povezati. Obstaja tudi ideja, da bi se povezali z Mongoli in tako obkolili muslimane.

Hkrati pa začenjajo dobivati tudi ekonomske impulze – odkrijejo poper, sužnje, slonovo kost, zlato ... Sami pa dol dajejo tekstilne produkte, okrasje (ti imajo tu afriški voditelji zelo radi), žito ... Tu se začneja zdaj počasi oblikovati sistem in potem pride do

ideje, da so mogoče pa zdaj že res blizu konca Afrike in da bi poskusili priti v Indijo, kjer pa je pravi poper. A ta ideja se ne more usredničiti nekje do osemdesetih let. 1486 Portugalci ustvarijo novo postojanko – LA MINA (kasneje preimenovana v ELMINA).

A država zdaj prevzame trgovski monopol – plovba je svobodna, a od dobička morajo dati 1/5 kroni. 1469 pa se krona odloči, da bo podelila monopol nekemu trgovcu. To je bil FERNÃO GOMES [Fernaó Gomeš], ki je dobil nalogo, da mora vsako leto raziskati določen del obale. Zdaj začnejo Portugalci postavljati tudi kamne – mejnike. Plujejo tudi po rekah v notranjost.

Oni te mejnike začnejo postavljati proti Kastilcem. Izabela namreč dovoli, da njeni ribiči plujejo tudi tja, kjer so že Portugalci in v sedemdesetih letih pride do spora med njimi. Portugalci odkrivajo otoke in to je pomembno, ker so to postojanke.

1486 pa je postojanka ELMINA. To je tista postojanka, ki že precej ogroža transsaharsko trgovino. Velik del te trgovine kanalizirajo na Atlantsko obalo in od tam v Evropo. Imamo 14 – 15 ladij letno, ki v Evropo pripeljejo 400 – 500 kilogramov zlata. To je pa že čas Evropske ekspanzija. Kot zelo uspešna se izkaže KARAVELA, ki seizkaže za bolj uspešno transportno sredstvo kot kamela.

Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let pa pride do zastoja zaradi spora s Kastilijo. Tu gre tudi za neke dinastične spore. In pride tudi do vojne med Portugalci na eni in Aragonijo in Kastilijo na drugi strani. To se reši l. 1479 s pogodbo v ALCÁÇOVASU, ko si razdelijo tudi interesne sfere. To Portugalcem omogoča, da zopet začnejo odkrivati, gredo proti jugu in l. 1887 pridejo v KONGO. BARTOLOMEO DIAZ pa potem l. 1488 pride do rta Dobre nade. On se že oddalji od obale, še zlasti pa se potem od obale oddalji VASCO DA GAMMA.

7.3.3 Odkrivanje poti v Indijo in pogodba v Tordesillasu 1494

Ko Portugalci poskušajo odkriti to vzhodno pot v Indijo, poskušajo pa tudi proti zahodu. V vsakem primeru pa odkrijejo nekaj, kar je odločilno tudi za to, da kasneje zavrnejo Kolumbov predlog. Izračunajo namreč, da je razdalja od Evrope do Indije zelo velika, če gremo proti zahodu – oni izračunajo, daje to 170° (v resnici je 215°). Kolumb pa izračuna 135°. Portugalci se ne odločijo za to pot, ker pravijo, da s takšno tehnologijo, kot je na razpolago, to ni mogoče. Kolumb pa je šel, ker je narobe računal – to temelji na njegovi napačni predstavi o velikosti zemlje.

Portugalci se odločijo za vzhodno pot, ker vedo, da bodo tako prej prišli do Indije. Istočasno pa pošljejo Portugalci odprave tudi po kopnem. V letih 1497 – 1502 pošljejo v Indijo tri odprave in se poskušajo uveljaviti kot edini trgovski dejavniki. Uspe jim zrušiti arabsko trgovsko dominacijo v tem prostoru – v dvajsetih letih.

1497 potem Portugalci organizirajo sistematično odpravo, ki ima za cilj priti v Indijo. Oni rabijo tri generacije, da pridejo do rta Dobre nade, nato pa v eni potezi pridejo do Calicuta. Zakaj pa je skozi Indijski ocean lažje pluti? Zato, ker tam pihajo sezonski vetrovi, tam so monsuni.

Šele leta 1497 pa pridejo zato, ker imajo na eni strani najprej notranjepolitične probleme. Kolumb l. 1493 pride iz Amerike in se najprej ustavi v Lizboni. In tako ugotovijo, da je treba rešiti problem – da je treba razdeliti interesne sfere. Kolumb prinese nedvomen dokaz, da je mogoče priti v Indijo tudi po zahodni poti. In za rešitev tega spora prosijo papeža. On pa je seveda s tem zelo zadovoljen. Tu gre namreč za nova ozemlja, kjer je veliko poganov, ki jih je treba pokristjaniti. In tu so veliki problemi – ali imajo ti ljudje sploh dušo ali ne? Ker njih namreč ni v Svetem pismu.

Papež Aleksander VI. z bulo odloči, da se zemlja razdeli po črti, ki poteka 100 milj od Azorov (38°). A Portugalci niso zadovoljni in potem pride do SPORAZUMA V TORDESILLASU, kjer določijo mejo na 43° zahodne dolžine (približno pri Sao Paolu).

Ko je to določeno pa lahko Vasco da Gamma odpluje in 16. 5. 1497 pride v Indijo, v CALICUT. Tu opazimo, da tudi opisi poti postajajo vedno bolj stvarni – ni več nekih fantastičnih opisov ...

Oni odkrijejo, da je Indijski ocean nekaj drugega kot tisto, na kar je na svojih potovanjih naletel Kolumb. On je samo enkrat naletel na eno majevsko ladjo, drugače pa je naletel na civilizacije, ki so slabše razvite. Portugalci pa naletijo na civilizacije, ki so precej razvite. Calicut je samo eno središče, niti ni najpomembnejše. Glavni center je MALACCA. V Calicutu sta poper in cimet, iz Afrike prihajajo zlato, kadila ... iz Calicuta gre potem trgovina na dve strani – perzijski zaliv in v rdeče morje.

Portugalci tu pridejo tudi v konflikte – tako z indijskimi oblastmi in arabskimi trgovci. Odločitev je vojaška in tu se izkaže kombinacija, ki jo Evropejci obvladajo, drugi pa še ne – to so TOPOVI NA LADJAH. Oni sedaj obvladujejo te trgovine na dolge razdalje.

Druga etapa Portugalcev pa je še naprej proti vzhodu – hočejo priti do res pravih dragocenosti, ki pa izhajajo iz SUMATRE in okoliških otokov. Če hočejo to osvojiti, pa morajo kontrolirati Maroko in to jim uspe. Obvladajo ta prostor in se tu za polovico stoletja uveljavijo kot tisti, ki obvladujejo to trgovino.

Že prej imamo poskuse Evropecev, da pridejo sem – to so Rimljani, pa tudi križarske vojne. A to ni trajno. Zdaj pa ostanejo v tem prostoru in se obdržijo – vse do sredine 20. stoletja, ko te države postanejo samostojne. Zakaj pa dejanske svetovne sile tistega časa niso tega naredila – recimo Kitajska? Zakaj Kitajci niso odkrili Evrope, ampak obratno?

Kitajska tudi organizira odprave (1405 – 1433 je sedem velikih odprav), s katerimi okupirajo Vietnam, pridejo zanesljivo tudi do vzhodne Afrike, potem pa nenadoma nehajo. Oni so tudi tehnološko bolj napredni, na njihove ladje gre tudi do 1000 ljudi, imajo jadra, krmilo ... A oni plovejo po Indijskem oceanu, kjer je plovba lahka. Potem pa pridejo do Afrike, kjer se razmere spremenijo. Vendar pa to še ni zadosten razlog. Kitajci očitno niso imeli ekonomskih vzrokov. Tam se kapitalizem razvije prej kot v Evropi – poznajo menice, papirnati denar ... Tam enostavno ni neke iniciative. Konec dvajsetih in tridesetih let se tudi Kitajska politika odvrne od morja – prestolnica se tudi prenese v Peking.

Evropa pa se zna organizirati, imajo cilje in jih uresničijo, Kitajci pa niso motivirani.

V Indiji igrajo Portugalci tudi na karto hidujsko-muslimanskega nasprotja. Portugalci na tej svoji poti proti Indiji ne zasedajo ozemelj, njihova kolonizacija ni ozemeljska kolonizacija. Imajo samo postojanke in ta svoja področja organizirajo (podobno kot Španci) v PODKRALJESTVA. To je en svet, a postaja potem samo še manjši. Španska kolonizacijska politika pa je samo naselitvenega tipa.

Portugalci se tako naseljujejo samo v Braziliji, ki jo tudi odkrijejo. Ko greš ob Afriki dol, moraš zaviti ob obali, ko pa greš nazaj moraš iti okrog, po Atlantiku – ta pot je v obliki osmice. Samo potovanje traja okrog leta in pol.

Sicer pa Portugalci ne gredo v naselitev, ker jih je premalo – jih je samo en milijon, Špancev pa je šest milijonov. Tudi če pogledamo kam eni prodirajo in kam drugi, je ena velika razlika v tem, na kaj naletijo. Portugalci naletijo na minimalno razvite in organizirane kulture, Španci pa najprej ne najdejo nekega organiziranega prostora.

V Braziliji, kamor Portugalci pridejo okrog leta 1500 (po nekaterih indicijah pa že prej) in ki so jo odkrili prav zaradi tega potovanja vetrov, pa najdejo slabšo naselitev. Ime

»Brazilija« prihaja od lesa, ki daje rdečo barvo. Brazilija je torej slabše naseljena in tudi tam kljub temu začnejo prodirati šele v 17. stoletju.

Medtem, ko se Španci ne mešajo z domačini, pa Portugalci nimajo nekih zadržkov. V Braziliji še danes ni nekih rasnih napetosti.

Nekje do 158 potem Portugalci dominirajo in dejansko prevzamejo trgovino do Indije. Kasneje pa jih izrinejo Nizozemci, ki so malo bolj nasilni – oni so kalvinisti, Portugalci pa katoliki.

7.4 Kolonizacija Špancev

7.4.1 Španija v Kolumbovem času (druga polovica 15. in začetek 16. stoletja)

V času, ko Kolumb odpluje, vladata v današnjem španskem prostoru dva vladarja – IZABELA in FERDINAND, ki dobita od papeža tudi častni naziv »katoliška vladarja« (»LOS REYES CATÓLICOS«). To pa zato, ker v Španiji vpeljeta neko versko enotnost. V Španski zgodovini veljata za dva izredno pomembna vladarja. Onadva sta tista, ki sta temeljna arhitekta španske hegemonije v Evropski politiki, ki traja vse do sredine 17. stoletja. V obe deželi sta vpeljala red in mir. Vzpostavila sta državo kot institucijo, izdala zakone ...

Drug njun dosežek je RAZŠIRJANJE VERE. Tu je pomemben padec GRANADE in potem vse posledice – na koncu so to izgon muslimanov, Židov in evangelizacija Indijancev. Naslednja takšna poteza pa je izgradnja KOLONIALNEGA IMPERIJA. In tu pride do t. i. CIVILIZIRANJA – do prenosa španskih kontekstov. Onadva dejansko sodita med najpomembnejše španske vladarje, ker sta neke vrste simbol politične in verske enotnosti. To pa sta pogoja za kasnejšo nacionalno enotnost, ki se začne oblikovati že v tem času. ŽE tu so nekateri elementi, ki so tipično špansko nacionalistični.

V sredini 15. stoletja je Pirenejski polotok razdeljen na štiri države (Mavri, Portugalci, Aragonci in Kastilci). Na severu pa je še ena čisto majhna država – NAVARRA.

Politična situacija v KASTILJIJI v začetku 15. stoletja je razmeroma anarhična. Vlada Henrik IV., ki je šibek vladar – državne institucije ne funkcionirajo, država je plen visokega plemstva, vzpostavijo se plemiški klani, ki so med seboj v konfliktih. Potem je tu še problem nasledstva. Henrik ima eno hčerko, Juano, za katero nekateri dvomijo, da je sploh njegova hči, ampak pravijo, da je njen oče nek plemič, znamenit po svojih mačističnih podvigih. In če ni jasno, kdo je naslednik, je takoj težava. Zato se domenijo, da ga najprej nasledi njegov brat ALFONSO, ko pa on umre njega nasledi IZABELA.

Henrik IV. pristane na to in prizna Izabelo. A to še ni rešitev problema. Pojavi se še en problem – s kom poročiti dedinjo. Če jo poročimo s Francozom, potem bo problem, ker so vmes Aragonci, ki so tudi malo skregani s Francijo. Zato so Aragonci zelo za poroko. Ko pa to zaslutijo Portugalci, se tudi oni podajo v boj. Še preden Henrik IV. umre, se Izabela odloči in vzame za moža FERDINANDA – aragonskega prestolonaslednika. Tu pa ima v ozadju veliko vlogo tudi turinški škof. Problem pa je, ker onadva ne dobita papeževega konsenza, zato ponaredita listino.

Kralj, Henrik IV. pa ni bil za to. On zdaj Izabelo razdedini in za naslednico ponovno postavi domnevno svojo hči Junano ter pripravlja poroko s Portugalci. Po Henrikovi smrti se Juna proklamira za kraljico v SEGOVII. S tem pa ni bil zadovoljen del plemstva, zato se začne vojna med Portugalci in Kastilijo ter tudi državljanska vojna v sami Kastiliji. L. 1476 pride do bitke pri TORU, kjer Kastilci zmagajo. In tu odločajo, kdo bo naslednica. L. 1479 je sklenjen sporazum v ALCÁÇOVASU [Alkasovas]. Tu je Izabela potrjena za kraljico,

hkrati pa si Portugalci izgotovijo interesno sfero – Kastilci nimajo več kaj iskati v Afriki. Tu je zdaj vzpostavljen mir in začne se konstruktivno delo, ki je usmerjeno v zakonodajo in v ukrotitev plemstva.

1479 potem umre tudi oče Ferdinanda (Alfonso) in s tem postane tudi Ferdinand aragonski kralj. Narava unije med Kastilijo in Aragonijo je torej personalna unija – Španija postane enotna šele v začetku 18. stoletja. Tu gre v bistvu za osebno zvezo in v nekem smislu za moralno zvezo.

Na eni strani gre za dve popolnoma neodvisni državni enoti, kjer imajo tudi vladarji drugačen položaj. Naslednja stvar pa je, da sta partnerja neenaka. Vmes med obema državama je meja, tu je carina, različen je sodni sistem, pa denari sistem, privatno in javno pravo, vloga političnih organov je bistveno drugačna. Drugačni so tudi družbena struktura, mentaliteta in jezik.

Kaj pa politični sistem? Reprezentativni organi imajo Aragoniji bistveno večjo vlogo kot v Kastiliji. Aragonija je v bistvu neke vrste ohlapna zveza treh dežel, ki pa jim je treba dodati še posest v Sredozemlju – obvladujejo Atene, atensko grofijo, od 1282 pa Aragon obvladuje še Sicilijo, Sardinijo in Neapeljsko kraljestvo. Aragonija je relativno urbanizirana in trgovsko razvita, vodilno vlogo igra mestna družba. Kastilska družbapa je bolj pastirsko-nomadiska, sama rekonkvista temelji na temu. Tipične vrednote so tu čisto srednjeveške – pogum, vera... Ti viteško-religični ideali so bistveno bolj razviti kot v Aragoniji. Ti cortesii pa nimajo neke take vloge kot v Aragonu, tu je pozicija kralja drugačna. Je pa res, da je tudi tu nekaj magnatov, ki imajo kralja lahko v šahu – kot se zgodi s Henrikom IV. Druga stvar pa je velikost, prebivalstvo ... Poleg tega imamo v Aragoniji eno krizo s kugo.

Namesto domačega kapitala se začne uveljavljat kapital iz Genove. Ta kapital pride tudi v Kastilijo. Tu igrajo zelo pomembno vlogo tudi pri financiranju odprav. Nakoncu so Genovežani glavni posojilodajalci španskim kraljem. Zveza med Aragonom in Kastilijo je zveza dveh neenakih polovic, čeprav formalno vladata oba skupaj, sta enakopravna.

V tem času je k državljski vojni nagnjena tudi KATALONIJA. Ko se l. 1479 razmere uredijo na podlagi sporazumov, pa se ponuja ena možnost, da se te državljske vojne končajo. Zdaj je treba plemstvo na nek način mobilizirati in najboljša možnost je, da se spravijo na Granado, ki pa je zdaj ena moteča tvorba, a vendar Kastiliji plačuje davek v zlatu. V osemdesetih letih postane ta stvar nekoliko drugačna. Na eni strani imamo ta združevalni projekt, na drugi strani pa tudi ni več ekonomskega interesa za vzdrževanje Granade, ker ne nosi več toliko zlata, saj ga že prinašajo Portugalci.

Hkrati je tudi v samem Emiratu Granada državljska vojna. Emir se umakne v Maroko, muslimanskim prebivalcem pa s pogodbo zagotovijo vse pravice. Zelo kmalu pa postaja ta situacija problematična. Tu se naseljujejo kristjani in začne se neko trenje, zemlje pa je malo. Kastilci imajo več možnosti. Na eni strani imamo predlog, da bi te Arabce počasi konvertirali – to so mehke metode. Topa nekaterim krogom in vseč in uvedejo nov koncept – treba je na silo izprazniti te muslimane in ta pritisk zdaj sproži upor muslimanov. Ta upor traja kar nekaj časa, zatrt je 1502 in pride do množične spreobrnitve, velik del pa se tudi izseli. S tem je Kastilija teritorialno zaokrožena, začne pa se tudi reorganizacija.

Poteze vladarjev gredo tu v smer povečevanja moči. Postopata tako, da se počasi povečuje njihova avtoriteta – a to vse temelji na cortesih. Onadva jih skličeta in oni potrdijo, a to gre vse sistematično in počasi, ni nič nelegitimnega, samovoljnega. Tu imamo veliko korporacij, ki imajo pravice in jih hočejo ohraniti. Taka so npr. Mesta in onadva računata na njihovo pomoč. Počasi prideta do tega, da kralj dobi nadzor nad mestno upravo.

Druga institucija, ki tudi pomeni nadzor nad srednjeveškimi institucijami pa je SVETA BRATOVŠČINA – kastilska mesta ustanovljajo neko policijo in zveza teh policij je ta sveta bratovščina, nad to zvezo pa ima kontrolo krona. Cilj te zveze je kontrolirati banditov.

Deloma so to roparji, deloma pa tudi plemstvo, ki se gre neke svoje privatne zadeve. Tako vladarja prepovesta privatne vojne in zato je po kastilskih cestah razmeroma varno potovati – to je nek ukrep regionalne policije.

Hkrati pa postane Ferdinand VELIKI MOJSTER v treh najpomembnejših viteških redovih v Španiji, ki imajo veliko tradicijo iz srednjega veka. Tega ne naredi tako, da bi odstranil velikega mojstra, ampak počaka, da umre. S tem dobi vojaško moč, bogastvo ... Člani teh viteških redov pa so plemiči. Plemstvo je treba politično odstraniti z oblasti, hkrati pa mu pustiti socialni prestiž in ekonomsko bogastvo. To pa je treba narediti elegantno in počasi.

Kraljevski svet se začenja polniti ne več s plemiči, ampak z ljudmi iz nižjih stanov – z meščani ... Pogoj pa je, da so izobraženi. Če je pogoj za vstop v kraljevi svet univerzitetna izobrazba, potem kastilsko plemstvo pogori, ker nimajo izobrazbe. Res pa je, da ostaja plemstvo še v vojski. Ta moč mu pa ostaja. Kljub temu je Kastilija z vsemi temi ukrepi okrog leta 1500 ena od prvih centraliziranih novoveških držav.

Naslednji element, ki je bistven pa je, da moraš malo prirezati peruti cerkvi. Cerkev ima neke svoje zadeve, ki gredo nasproti zgodnjenovoveškemu vladarju. Druga stvar pa se nanaša na en moralni dvig duhovščine – tu so enaki problemi kot drugje v Evropi. Ferdinand in Izabela tu aktivno sodelujeta pri odpravi teh težav in moralnemu dvigu. To je tudi en od vzrokov, da ima tu reformacija precej malo odmeva. Nadzor nad cerkvijo je v Kastiliji državni.

Tu so postavljeni nekateri pogoji, da je nekdo škof. Ta škof mora biti iz Španije – mora biti Kastilec (v tem času je dosti primerov, ko škof ni od tu). Potem je tu izobrazba, zelo si prizadevata tudi za promocijo škofovskih mest, pri nižjih slojih, seveda pa mora biti tudi moralno nesporen. Za druge reforme pa je bil potem odgovoren škof iz Toleda. Njegovo delovanje je bilo usmerjeno tudi v pastoralno dejavnost.

Ta reforma je bila deloma uspešna, deloma pa ne. Zlasti uspešen pa je bil v zvezi z izobrazbo duhovnikov. Pride do ustanovitve nove univerze, kjer so izrazito zastopane teološke študije, kjer imamo razne smeri. Univerza izraža nov humanistični duh. Sedaj v španski prostor izrazito prodre humanizem in renesansa. Dolgoročno pride do izrazitega izboljšanja stanja v cerkvi.

Naslednji vidik politike obeh vladarjev je VERSKA ENOTNOST. To se kaže v tem, da l. 1502 »ukinejo« muslimane, še pred tem pa »ukinejo« Žide. To je pomembno, ker je Židov tu kar okrog 10 %. Pod prisilo se zdaj cela vrsta Židov spreobrne., In tu je zdaj problem – kako na njih vplivajo tisti, ki se niso spreobrnil in ali so se oni res spreobrnil, ali so res pravi kristjani? In za odkrivanje krivovercev ter njihovo preganjanje imajo INKVIZICIJO.

Ta problem rešujejo tako, da Žide 1492 izženejo. Ti gredo najprej na Portugalsko, a tudi tam jih izženejo in zato se umaknejo v Turčijo, del pa tudi na Nizozemsko. Za te prikrite Žide pa potem uporabijo inkvizicijo, ki je sicer v osnovi cerkvena institucija, a pride v roke države. Inkvizitorje imenuje kralj, so pa duhovniki. Prvi veliki inkvizitor je TORQUENADA, ki je spreobrnen Žid – tu je paradoks. Takih je tudi cela vrsta njegovih sodelavcev. Veliko jih je tudi v bližini kralja – kot svetovalci ...

Židje so zelo intelektualno izobraženi in tudi finančno zelo močni. Država pa jih izžene in s tem postane res versko enotna, a si naredi škodo na gospodarskem in kulturnem področju. Sicer pa inkvizicija deluje na principu anonimnosti, ovaduhov in je potem v 16. stoletju izrazito orodje za preganjanje političnih nasprotnikov.

L. 1500 je Španija versko enotna, Kastilija je centralizirana. V zunanji politiki se usmerja v severno Afriko. Ferdinand je en najbolj spretnih politikov tega časa v Evropi. In ta periferija Evrope postaja v tem času že velika sila, ki deluje tako v Sredozemlju kot tudi v

smeri nevtralizacije Francije. Pride pa tudi do konflikta v Italiji. Tu vladajo Aragonci, a neke dinastične pretendence imajo tudi Francozi.

Še en tak cilj je tudi Portugalska in dejansko se potem domenijo- Karel V. se poroči s portugalsko princeso in Portugalska pripade Španiji za 80 let. V tem času se tudi že začne osvajanje Amerike, ki potem postane en od vzrokov, ekonomskih baz za Špansko politiko. Španci se vmešavajo vsa krizna žarišča v Evropi. Španija je glavni hegemon v Evropi.

7.4.2 Krištof Kolumb in njegova potovanja

TO je oseba, s katero najbolj povezujemo odkritja. Kolumb pa je zanimiv tudi tipološko, je en izmed posameznikov 15. stoletja, ki so širili meje Evrope v 15. in 16. stoletju. Kolumb je l. 1492 prišel v Ameriko. To je rezultat njegovega dolgotrajnega navora, ki je bil tako intelektualen kot političen in sega že iz njegove mladosti. Skozi to njegovo življenjsko usodo se na eni strani kaže njegova osebnost, na drugi strani pa tudi, kako se posamezniki v določenih situacijah odločajo.

Kolumb je bil rojen v Genovi, v družini obrtnika – oče je bil tkalec. Stari oče se je preselil v Genovo s podeželja in začel delovati kot pomočnik v volnarski industriji – ki pa ni toliko kvalitetna, je bolj za lokalno porabo. Dejstvo pa, da podeželjan prihaja v mesto, je tipično za ta čas, ne samo za Genovo. Mesto ponuja več zaslužka kot podeželje. Ti rokodelski pomočniki postajajo marginalci, nekateri pa se tudi osamosvojijo. Tudi Kolumbov oče uspe postati mojster in potem tudi trgovec. Poroči se ravno tako z eno hčerjo obrtnika. Potem ima en svojo delavnico, trguje in se začne socialno vzpenjati.

Bistvene za ta tip ljudi so njihove družinske povezave – familija nudi eno podporo, eno mrežo pomoči, uslug in protiuslug. Danes naš socialni kapital ne temelji toliko na družini, v zgodnjem novem veku pa so močno razvite tudi te stranske linije (strici, tete ...). To se kaže tudi, ko družina Kolumbove matere podpisuje eno pogodbo in je tam devet članov družine. Takšno mentaliteto razbije šele industrializacija.

V tem času je Genova v političnem precepu. V zahodnem Sredozemlju se oblikujeta dva politična centra. Pomembno je Aragonsko kraljestvo, ki se je borilo tudi za oblast v južni Italiji – z Anjoujci. Na koncu prevladajo Aragonci. Genova pa ima tu svoje trgovske interese in vprašanje je, na koga se bodo naslonili, koga bodo v teh bojih podprli – ali Anjoujce ali Aragonce in v mestu se oblikujeta dve stranki. Kolumbova familija se odloči za Anjoujce.

Kolumbov oče tudi postane čuvaj mestnih vrat – v njegove pristojnosti spada tudi pobiranje carin. On potem postane tudi zemljiški lastnik, prodaja tudi nepremičnine ... Tu imamo za ta čas tipično večpoklicno vlogo neke osebe. To je tipično za družbe, kjer je funkcionalna diferenciacija šibka. Tudi Kolumb sam hodi v Genovi sicer v neko šolo, hkrati pa tudi prodaja knjige, izučen je kot tkalec, na koncu pa je mornar. In v tja ga je zopet spravil njegov oče, ki je prodajal volno in imel stike s temi krogi.

Kolumb je bil rojen l. 1451 in je od enega 14, 15 leta kar redno plul, in sicer v vzhodno Sredozemlje. Genovežani imajo tam namreč še vedno postojanko na KIOSU. To je pomembno, ker je tam MASTIKA (grm za dišave). L. 1476 pa se potem definitivno naseli na Portugalskem. O njem imamo v zvezi s tem razne zgodbe, ki jih najdemo tudi v biografiji, ki jo je napisal njegov sin DIEGO.

Na Portugalskem se je Kolumb postopoma zasidral, najprej znotraj teh italijanskih krogov. Genovežani so sem začeli vlagati svoj kapital, ko jih Benečani izrinejo na vzhodu. Kolumb ostane tu 10 let in v tem času tu oblikuje tudi idejo o poti na zahod. Ta misel se oblikuje že v šestdesetih letih. Kolumb, ki se giblje v teh krogih, je s temi idejami dobro seznanjen in on se tudi nauči Portugalsko. Pravzaprav se je portugalsko naučil še prej kot

dobro italijansko. To vidimo iz njegovih španskih zapisov, kjer ne najdemo napak kot bi jih delal Italijan, ki se uči špansko, ampak najdemo napake, kot bi jih delal Portugalec.

Kolumb se na Portugalskem tudi poroči, in sicer z eno plemkinjo, ki je iz familije, ki je bila italijanskega izvora. Oče njegove žene je bil upravnik na Madeiri. To ne pomeni samo dobrih finančnih sredstev, ampak tudi ugled, predvsem pa kontekst s temi pomorščaki. Njegov status se torej socialno dvigne, hkrati pa dobi tudi celo vrsto pomorskih izkušenj.

Tu se mu zdaj počasi oblikuje misel o tem, da bi se morda dalo priti v Indijo po zahodni poti. Portugalski kralji vzpodbujajo tudi iskanje zahodne poti – Kolumb ni bil niti prvi niti edini, ki je prišel na to idejo. Ta ideja, da jena zahodu tudi neka zemlja, o tem govori čisto nek teoretični premislek – takrat že vsaj vsi intelektualci gotovo vedo, da je zemlja okrogla. Potem je tu tudi znanje geografije ...

Hkrati pa so tudi empirični dokazi, da bi nekaj na zahodu moralo biti. Tu so razne legende, pa pomorščaki, ki so pluli po Atlantiku poročajo tudi o pticah, ki letijo z zahoda, pa poročajo, da je veter več dni pihal z zahoda in da je morje naplavilo les itd. Potem so tu tudi razni kartografi, ki računajo razdalje ...

Kolumb je poznal te teorije, poznal je geografe. V svoji knjižnici je imel tako Ptolemaja kot Piccolomini in tudi dela francoskega škofa D'Allyja, ki tudi govori o okrogli zemlji. Vse to ga pripelje na idejo, da moraš iti na zahod, da prideš na vzhod. A takratna tehnologija je sicer omogočala plutje na dolge razdalje, vendar nikakor ne na takšne, da bi lahko prišli od Portugalske do Kitajske. Kolumb pa je računal, da bi bilo od Lizbone do Japonske (za katero so že vedeli) približno 2400 morskih milj. On je zemljo zelo pomanjšal, pa tudi Kitajsko je premaknil za 30° na vzhod. Ta razdalja 2400 morskih milj pa je bila realna – to bi takratna tehnologija zmogla.

Kolumb je to predstavil portugalskemu kralju, ki pa je rekel, da ne bo šlo, ker je to predalet in da se je Kolumb motil pri računanju. To so torej geografski argumenti, so pa še drugi razlogi, zakaj ga portugalski kralj João II. zavrne. En je gotovo ta, da je on Italijan, tujec, Portugalci pa so to svojo tehnologijo kar skrivali. Poleg tega je bil Kolumb tudi precej aroganten. Ena od teorij je tudi ta, da je njegova žena delala zaroto proti Francoskemu kralju.

Potem pa je Kolumbu umrla žena in ker na Portugalskem ni bil več zadovoljen in ker ga kralj ni upošteval, gre v Španijo. Na Portugalskem je izgubil tudi neko familijarno zaledje. Kolumb svoje usluge ponudi Kastilcem. Oni pa se skozi kregajo s Portugalci za interese v Atlantiku. To se l. 1479 definitivno razreši, ko Kastilci in Portugalci sklenejo sporazum, po katerem Kastilci južno od Kanarskih odtokov nimajo kaj iskati. Priznali so, da je vse tisto, kar so Portugalci odkrili, portugalsko., Potem je prišla tudi novica, da je Diaz obplul Afrijo in jasno je bilo, da Portugalci ne bodo šli na neko avanturo na zahod.

Špancam tako v bistvu edina možnost za trgovanje z Indijo ostane zahod. Kolumb potem pride do nadškofa TALAVERJA, ki se je zavzemal za spreobrnitev muslimanov in je bil tudi kraljičin osebni spovednik. Prav on je organiziral, da so Kolumba sprejeli na dvoru. A na dvor mu je uspelo priti šele l. 1487.

Kraljica Izabela je imela za Kolumba bistveno več posluha kot portugalski kralj. Ona ga najprej zavrne, a ga ne odpusti. Zaveda se namreč, da se pripravlja vojna za Granado in ve, da bo konec tributa, ki ga je Granada plačevala. Problem pa je, da nimajo denarja, da bi financirali odpravo.

L. 1492 zavzamejo Granado in državna blagajna je prazna. Zdaj pa postane dvor zainteresiran. A problem je bil financiranje. Kdo bo to financiral – tu so ogromni stroški – treba je ladje, hrano, trgovsko blago – osnovni princip tega potovanja je bil trgovski, ne geografski.

Kolumb je bil zelo ambiciozen. Hotel je dobiti dedno plemstvo, hotel je postati podkralj vseh provinc in admiral (to dvoje ni bilo dedno). Poleg tega je hotel še delež pri

dobičku. Pod pojmom »admiral« si ne smemo predstavljati današnjega admirala, saj je to takrat označevalo sodnika trgovskega sodišča, ki rešuje spore, ki nastajajo v pomorski trgovini.

Dvor je ocenil, da bo za to odpravo potrebnih nekje 2 milijona njihovega denarja (preračunano v približno 18,5 kg zlata). Krona je od tega prispevala dobro polovico, približno $\frac{1}{4}$ pa je dal Kolumb sam. Ostanek je financiralo mesto PALOS. S tem so opremili tri ladje in dobili tudi posadko. Legenda je, da so bili člani posadke kaznjenci, ker nihče drug ni hotel iti. A to ni res, kaznjenci so bili samo trije. Res pa je, da je bilo profesionalne mornarje težko najti, ker je bilo potovanje precej tvegano. Aprila 1492 so sprejete kapitulacije iz SANTA FEJA, kjer je vse to določeno in zapisano. Kolumb je dobil 10 % delež.

6. septembra je odprava odplula s Kanarskih otokov in gre naravnost, kolikor jim veter to dopušča. Potem plujejo dober mesec in 12. oktobra pridejo čez Atlantik ter pristanejo na nekem otoku, ki ga domačini imenujejo GUANAHANI (to so današnji BAHAMI), oni pa ga poimenujejo SAN SALVADOR – to je tipična posledica te španske kolonizacije – vsa imena so španska.

Kolumb je tu pričakoval velika mesta, ker je za njih vedel, da obstajajo na vzhodu. A tu jih ne najde. Najde samo neke preproste kulture, ki so zelo prijazne ... Kolumb jih tudi opisuje, zbira razne stvari ... Seveda pa tako išče zlato. Problem je bil tudi sporazumevanje. Ti ljudje Kolumba sploh ne razumejo, sporazumevajo se s kretnjami in ko jih on sprašuje, kje so mesta, kje je zlato, mu oni nekaj kažejo in on misli, da mu kažejo pravo smer, zato se potem odpravi tja. Pri jeziku se je nato poslužil stare frančiškanske metode – ugravilje nekaj domorodcev in potem so se oni naučili njegovega jezika.

On potem po teh otokih pluje dalje in čez nekaj dni odkrije tudi nove otoke. Pride na otoke severno od Kube (na Bahame). Ko plovejo, prehitijo nek kanu z domačinom, ki vesla in seveda ga takoj poberejo na ladjo. Pri njem najdejo eno košarico in ogrlice steklenih biserov – oni so že začeli trgovati s stvarmi, ki jih Španci prinesejo.

Kolumb hitro spozna, da tu nima kaj trgovati. Potem pa decembra pride na Kubo in je že prepričan, da je to že celina. Potem gredo do HAITIJA. Tam najdejo kulturo, ki temelji na poljedelstvu. Ta prehrana Špancem ni všeč in kmalu začnejo uvažati svojo hrano. Uničuje stare ekonomske strukture in to je tudi en od vzrokov za depopulacijo teh visokih indijanskih kultur.

Na Haitiju že najdejo prvo zlato. Ljudje imajo že zlate okraske in pri Kolumbu se že izoblikujejo koncepti. Oni na Haitiju naredijo eno trdnjavo, v kateri pustijo tudi posadko. Že na drugem potovanju pa se izoblikuje ta španski sistem, da je treba zemljo osvojiti in kolonizirati.

Februarja se Kolumb vrača nazaj v Evropo, in sicer samo z eno ladjo. Santa Maria se potopi, en kapitan pa mu pobegne. Ta čas pa ni primeren za plutje po Atlantiku in prisiljeni so pristati že na Azorih in potem v Lizboni. Na celino pridejo vsi utrujeni in razcapani, Portugalci pa Kolumba sprejmejo z vsemi častmi – on s seboj prinese papagaje, Indijance ... Prepričani so, da je dejansko prišel do Indije.

Tako pride potem tudi do druge odprave, to pa je že 17 ladij, 1200 mož posadke – to je že prava ekspedicija. A sedaj pridejo na ANTILE, kjer jih ne sprejmejo lepo, že streljajo nanje z zastrupljenimi puščicami. Pa tudi zlata je malo – ni rudnikov, je samo naplavinsko zlato in zberejo ga le okrog 100 kilogramov.

1496 je potem še tretja odprava. Tokrat gre Kolumb na jug in odkrije reko ORINOCO. Tu bi mu že moralo biti jasno, da je prišel na kontinent.

1502 je še četrta odprava, ki pa je prava katastrofa na poti ga je zajel vihar in zatočišče je poskušal najti na HISPANIOLI. A tu potem pride do nereda in nazaj v Španijo ga pošljejo vklenjenega. To je za Kolumba veliko razočaranje, ni dosegel tega, kar je želel.

7.4.3 Oblikovanje španskega kolonialnega imperija po Kolumbu

Španci kmalu začnejo organizirati ta področja. Zlata ni, trgovati se ne more, je pa to zelo ugodno za organizacijo plantaž sladkornega trsa. Oni tu iščejo tudi plemenite kovine. NA Kubi je tega konec, najdejo jih potem v Mehiki in Peruju. Na Antilih pa začnejo z novo plantažno kulturo. Ko pa je cikel plemenitih kovin izčrpan tudi v Mehiki in Peruju, začnejo s plantažami tudi tam.

Španci morajo torej na en drug način organizirati ta odkrita ozemlja. Počasi namreč postaja jasno, da Kolumb ni odkril poti v Indijo, ampak da je tu neka bariera, ki jo je treba prekoračiti. Čeprav ime »Zahodna Indija« ostaja v uporabi še dolgo časa.

Ko se začenja profilirati nek nov svet, pa cilj še ni dosežen – motiv iskanja poti v Indijo je še vedno obstajal – tako ekonomski kot geografski. Sedaj se pred njih postavljajo tri možnosti.

Prvi dve možnosti zajemata iskanje poti okrog Amerike – prva varianta je, da gredo jugozahodno, druga pa severozahodno. Španci pa niso bili edini, ki so iskali te poti. Tu so tudi Angleži in Francozi, ki jim je ta delitev v Tordesillasu 1494 šla v nos. Angleški kralj Henrik VII. pošlje ekspedicijo na sever že leta 1497. Precej kasneje, l. 1534 pa pošlje CARTIERJA, ki pride že precej v notranjost celine – pride do velikih jezer. A ne pride naprej, ker so ledene gore in je morje zmrznjeno. Učinkovito pa so odkrivali Kanado in trgovali s krznom.

Jugozahodno pot pa je ubral Amerigo VESPUCCI, ki pride do približno 4°. Njemu je popolnoma jasno, da je to kontinent in ga potem tudi po njem imenujejo.

Tretja možnost je pa naravnost čez in preko celine. To so pa potem začeli ubirati Španci. Antili so bili izhodišče tako za osvajanje Mehike kot za iskanje centralnega pohoda. Španska ekspedicija se izkrca na obali Kolumbije in se l. 1513 odpravi iskat pot proti zahodu. Tu pridejo tudi do tropskega gozda ... imajo težave, a vseeno odkrijejo Pacifik – mirni ocean.

1513 Španci tudi ustanovijo PANAMO – prvi evropski center na Pacifiku. A preden so to organizirali ladijsko, je bilo potrebna še nekaj časa. Sčasoma tu nastajajo mesta, obrt – tudi ladijska ...

Potem, ko so dognali, da na severozahodu in po sredini ne bo šlo, zopet postane aktualna pot proti jugozahodu in to je potem 1521 speljal MAGELLAN. Njega potem ubijejo na Filipinih. Tam sicer natovorijo začimbe in naletijo tudi na portugalske ladje in čeprav pride do trenj, pridejo nazaj v Španijo.

Sedaj se postavi problem, ker je treba svet razdeliti še na drugi strani. Tega pa praktično še niso znali zmeriti in dolgo časa to ostaja sporno. V končni fazi potem Filipini pripadajo Španiji. Bilo pa je s temi odkritji jasno prikazano, da je bila zemlja okrogla.

7.4.4 Ureditev Španskega kolonialnega imperija

Na Antilih se jasno pokaže, da na teh ozemljih ni zlata. Zato gredo v sladkorni trs. Za to pa je potrebna delovna sila. Najprej uporabijo domačine, ki pa niso primerni, saj zelo hitro umirajo – v desetih letih so s 600.000 zdesetkani na 60.000. Te domače prebivalce pobijajo predvsem koze. Zdaj je bilo treba najti nadomestno delovno silo, ki so jo začeli uvažati iz AFRIKE.

Španci pa z že osvojenih otokov delajo tudi ekspedicije in l. 1517 pridejo do JUKATANA. To se zanje slabo konča. Ena ladja doživi brodolom, a se rešijo na en otok. Tu

pa naletijo na nižinsko kulturo MAJEV, ki so zelo razviti, temeljijo na koruzi, fižolu ... Tu se zaradi tega razvijejo tudi velika mesta. Koruza, ki ne zahteva veliko truda, je namreč prebivalcem omogočila veliko prostega časa (ker so veliki donosi in ni potrebnega veliko dela). Zato se ukvarjajo tudi s kamnom ... S kovino pa se ne ukvarjajo, ker jim to ni potrebno.

S temi civilizacijami je Kolumb prišel v stik samo slučajno – ko se mu je enkrat pokvarila ladja, pride v bežen stik z njihovim plovilom in oni so se mu smejali. Tako da to prepričanje, da so belce sprejemali kot polbogove ni čisto točno, čeprav pri Aztekih res obstaja neko verovanje, da bodo beli bogovi prišli z zahoda.

Ta prvi kontakt z Jukatanom, z Maji je le bežen, pa vendar so že neke informacije o tem, da tu pa je zlato. In l. 1518 je prva odprav na obalo pod vodstvom HERNANDA CORTEZA, ki je imel s seboj okrog 500 vojakov, 117 konj in 14 topov.

Kdo pa so bili ti konkvistadorji? V glavnem so to pripadniki nižjega Kastilskega plemstva. To je peščica ljudi, polna idealov – to je dediščina rekonkviste. Cortez je imel s seboj tudi tolmačko, ki je veljala za eno tako spletkarko. Ti konkvistadorji so pravzaprav osvajali za svojo socialno in materialno promocijo ter slavo. Na drugi strani pa je tudi Kastilska družba pokazala, da ceni to njihovo pripravljenost na žrtve.

Potem pridejo tudi do Azteškega imperija, ki je bil pravzaprav skupek nekih področij, ki jih ni vezala neka vez. In na to karto so Španci tudi igrali – povezali so se z eno državno tvorbo, tako da ni šlo samo za 500 Špancev, ki so potem porazili milijone. Španci so šli na to zavezništvo z nasprotniki azteške države. Vseeno pa je bila tu pomembna tudi vojaška tehnika – topovi, muškete, pa tudi konji, ki so se jih Azteki močno bali. Tu pa so tudi koze – ta neodpornost indijanskega prebivalstva. Pa to ni bila neka težka oblika koz. MEHIKA je bila osvojena l.1521.

Podoben vzorec se ponovi v PERUJU. Izhodišče je Panama, kjer so Španci dobili eno informacijo, da obstaja na jugu eno kraljestvo PIRU in tu se oblikuje tudi mit o ELDORADU – to je zlat človek, namazan z oljem in posipan z zlatim prahom. In tu pride ta obsedenost iskanja tega človeka, obsedenost z zlatom.

Oni potem prodirajo proti ekvatorju, kjer že naletijo na urbane centre. Inkovska država je v tem času oslABLJENA. Tudi tam je državljanska vojna in FRANCISCO PIZARRO uspe z zvijačo. On se sreča z Inko (kraljem) v mestu CAJAMARCA nad CUZCOM. On se sreča s tem ATAHUALPO. Pokaže mu Biblijo in mu začne razlagati. Inka ga vpraša, kdo govori vse te stvari in Pizarro mu odvrne, da Sveto pismo. Poglavar posluša knjigo in pravi, da nič ne govori ter jo vrže na tla. Pizarro je potem ujel to Sveto pismo tik preden je padlo na tla, a je rekel, da je to velika žalitev. Zato je ugrabil tega poglavarja in zanj zahteval odkupnino. Inki prinesejo toliko zlata, da napolnijo celo sobo – zlata je tako dosti, kot je 50-letna produkcija vsega zlata v Evropi. A Pizarro Atahualpe kljub temu ne izpusti, ampak ga ubije.

Španci potem začenjajo počasi osvajati ta ozemlja ter uvajati svojo upravo ... Postavi pa se vprašanje, kaj z domačim prebivalstvom? Velik del se ga je hitro podredil in pokristjani. A veliko je bilo tega samo površinsko – precej starih azteških elementov je ostalo še navzočih. Pride do nekega sinkretizma.

Pride tudi do vprašanja, kakšne so pravice tega prebivalstva. Zlasti na Haitiju in za Azteke. Ali so to sploh ljudje? To vprašanje se zaostri, ko Španci začnejo oblikovati svoj kolonialni imperij in te ljudi uporabljajo kot delovno silo. Oni tu naredijo en sistem, s katerim je začel že Kolumb, še bolj pa naslednji podkralji. Oni so razdelili vasi in so jih dodelili posameznemu konkvistadorju – to je t. i. sistem ECUMIENDA. On skrbi za neko duhovno oskrbo, oni pa delajo.

Tu se potem razvijejo razni spori, ali lahko te Indijance zasužnjimo ali ne. Tu je pomemben BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, ki je bil sprva tudi sam tak lastnik. A kmalu začne pisati in prikazovati, kako krut je ta sistem. Druga stališče pa je, da je nasilje nad temi Indijanci upravičeno.

Določene prakse – npr. Azteško žrtvovanje, so govorile o tem, da je to nasilje in pokristjanjevanje upravičeno. De las Casas pa je poskušal pokazati, da imajo te tradicije svoje vzroke, da ne moremo tega kar pripisovati divjaštvu.

V tej smeri gre potem tudi španska zakonodaja. Ecumienda je prepovedana – to sprejme kralj. S tem krona varuje tudi svoje interese – oslabi te ecumiendore.

Okrog l. 1540, 1550 španska krona s svojim aparatom obvladuje en ogromen imperij. Gospodarsko pa se začenjajo t. i. AMERIŠKI CIKLI.

Prvi cikel je CIKEL ZLATA, ki se začne z navadnim ropom. Druga faza tega cikla pa je, da začenjajo sami izkoriščati rudnike, predvsem najdejo srebro – v Mehiki in Peruju. Proizvodnja srebra se še zlasti poveča, ko v Peruju odkrijejo tudi rudnik živega srebra. Velik del tega so potem nosili v Evropo in to služi kot garancija za posojila španski kroni. Problem pa je, če se kakšne ladje potopijo – takrat pride tudi do bankrota države. Začne pa se tudi gusarstvo, piratstvo, ki ga sistematično podpira tudi angleški vladar. Pride tudi do napadov na oporišča ...

Drugi del srebra iz južne Amerike pa gre direktno na Kitajsko, tako da je ta trgovina tudi zelo živahna.

Južnoameriški kontinent je sredi 16. stoletja razdeljen na dve podkraljestvi, ki sta čisto podrejeni španski kroni in ti domorodci, ki so bili udarna pest, so že domesticirani, podrejeni, uprava pa prihaja iz Španije, da se ne bi preveč udomačili.

Obseg španskega kolonialnega imperija je naslednji:

- 1400 – 1490 => 4.000 km²
- 1493 – 1500 => 50.000 km²
- 1500 – 1515 => 250.000 km²
- 1520 – 1540 => 2.000.000 km²
- 1540 – 1600 => 2.500.000 km²